

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑ
ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ
ΑΤΤΙΚΩΝ ΣΑΡΚΟΦΑΓΩΝ
ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

ΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1958

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗΝ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ πλούσιον εἰς σαρκοφάγους διαφόρων τύπων ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύπτετο ἐκάστοτε ἐν Μακεδονίᾳ καθ' ὃν χρόνον ὑπερέτουν ἐκεῖ ὡς Ἐπιμελητῆς τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἐπέσυρε τὴν προσοχήν μου, ὡς καὶ αἱ φυλασσόμεναι σαρκοφάγοι εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ὁποίων πλεῖστοι εἶναι ἀνέκδοτοι. Ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν μελέτην τοῦ ὑλικοῦ τούτου, διεπίστωσα ἐξ ἀρχῆς τὴν ἔλλειπιν συστηματικῆς ἐργασίας ἐπὶ τῶν μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐργασία ἣτις δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπιχειρηθῇ ἄνευ τῆς συγκεντρώσεως τῶν μνημείων ἐν καταλόγῳ καὶ κατὰ χρονολογικὴν τάξιν. Πολλὰ τούτων εἶναι διεσπαρμένα ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον ἐξαχθῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἣ εἶχον μεταφερθῇ κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχήν. Πολλὰ ἔχουν ἀτελῶς δημοσιευθῇ, ἄλλα δὲ τυγχάνουν ἀνέκδοτα. Ὅθεν παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρήσω τὴν συγκέντρωσιν καὶ ταξινόμησιν τοῦ ὑλικοῦ. Ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Γ. Π. Οἰκονόμος μὲ παρώτρυνεν ὅπως φέρω εἰς πέρας τὴν προσπάθειαν ταύτην, ὃ δὲ σεβαστὸς Καθηγητῆς κ. Σπ. Μαρινᾶτος μὲ ἐνεθάρρυνε καὶ ἐπεδοκίμασε τὴν πρόθεσιν ὑποβολῆς τῆς ἐργασίας μου ὡς ἐναισίμου διατριβῆς. Πρὸς συγκέντρωσιν καὶ μελέτην τοῦ ὑλικοῦ περιώδενσα, τῇ ἀρωγῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὰ ἐπαρχιακὰ Μουσεῖα ἔνθα φυλάσσονται τὰ σχετικὰ Μνημεῖα. Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἄδεια κατὰ τὰ ἔτη 1951-1952 μοι παρέσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω τὰς σαρκοφάγους Μουσείων τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Οὐχὶ μικρὸν συνέβαλεν εἰς τὴν ἐπίτευξιν γενικωτέρας ἐποπτείας ἢ συλλογὴ καλῶν φωτογραφιῶν, τὴν ὁποίαν κατήρτισα χάρις εἰς τὴν εὐγενῇ προθυμίαν ἀρμοδιῶν ξένων Καθηγητῶν καὶ διευθυντῶν Μουσείων, οἱ ὅποιοι ποικιλο-

τρόπως μὲ ἐβοήθησαν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ ὑλικοῦ. Θεωρῶ καθήκόν μου νὰ εὐχαριστήσω διὰ τοῦτο ἰδιαίτερος τοὺς κκ. *J. Charbonneau, P. Demargne, F. Eichler, G. M. A. Hanfmann, F. Malz*, τοὺς ἀρμοδίους τῶν Μουσείων: Βρεττανικοῦ, Τεργέστης, Βηρυτοῦ, Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρ' ἡμῖν τοὺς κκ. *X. Καροῦζον, X. Μακαρόναν καὶ Ἰ. Παπιδημητρίου*.

Ὅλος ἰδιαίτερα εἶναι ἡ ὑποχρέωσίς μου πρὸς τὸν φίλον Καθηγητὴν κ. *N. Κοντολέοντα*, ὅστις καὶ ὡς εἰσηγητὴς κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Σχολῆς ἐξεδήλωσεν ἀδιάπτωτον ὑπὲρ τῆς μελέτης μου φροντίδα. Εἰς παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις του ὀφείλεται ἡ ὀρθὴ χρῆσις ἐνίων τεχνολογικῶν ὅρων καὶ ἡ προσθήκη, ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, γενικῆς ἀνασκοπήσεως τῶν προβλημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ἐργαστήρια σαρκοφάγων τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ἐπιβίωσιν τῶν τύπων κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους.

Αἰσθάνομαι, τέλος, τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω εὐλαβῶς τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διότι ἐνέκρινεν ὁμοθυμῶς τὴν ἐργασίαν ταύτην ὡς ἐναίσιμον ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβήν.

Ἄπειρος εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη μου πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ ὁποῖον ἐδέχθη νὰ κατατάξῃ τὴν προκειμένην μελέτην μεταξὺ τῶν δημοσιευμάτων αὐτῆς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ. 3 - 4
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ.	> 6 - 7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	> 8 - 13
1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ	> 13 - 35
I. Πρώιμοι σαρκοφάγοι τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος	Σελ. 13
II. Σαρκοφάγοι τῆς μέσης ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων	> 18
III. Σαρκοφάγοι τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τοῦ 2ου πρὸς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα	> 21
IV. Αἱ νεώτεραι διονυσιακαὶ σαρκοφάγοι	> 26
V. Σαρκοφάγοι τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος	> 27
Ἐπίμετρον	> 33
2. ΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΩΝ ΣΑΡΚΟΦΑΓΩΝ	> 35 - 44
3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ	> 44 - 70
α. Ἐπιγραφαὶ	Σελ. 45
β. Αἱ εἰκονιστικαὶ κεφαλαὶ	> 46
γ. Τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων καὶ εἰκονογραφικοὶ τύποι	> 49
δ. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ διακοσμητικὰ θέματα	> 65
4. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ	> 70 - 72
ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ	> 73 - 74
ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ	> 75 - 79

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

Ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ χρησιμοποιοῦμεν τὰς ἀκολουθούσας βραχυγραφίας κατὰ τὰς συχνὰς παραπομπὰς εἰς τὰ ἀντιστοίχως σημειούμενα βιβλία καὶ ἄρθρα:

W. ALTMANN :	W. ALTMANN, Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophage, Berlin 1902.
ASR	C. ROBERT, Die antiken Sarkophag-reliefs (1890—).
K. BULAS :	K. BULAS, Les illustrations antiques de l'Iliade, Lwow 1929.
N. DRESSEL - A.
MILCHHOEFER :	N. DRESSEL - A. MILCHHOEFER, Die antiken Kunstwerke aus Sparta und Umgebung. Athenische Mitteilungen 2, 1877, σ. 293 κ.ε.ξ.
Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ,
Γλυπτά :	Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτά τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου. Κατάλογος περιγραφικός, Ἀθῆναι 1908.
F. MATZ, Bericht:	F. MATZ, Die griechischen Sarkophage mit bakchischen Darstellungen. Bericht über den VI. Intern. Kongress für Archäologie, Berlin 1940, σ. 502 - 503.
G. MENDEL :	G. MENDEL, Musées impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures grecques, romaines et byzantines, I - III, 1912 - 1914.
A. L. PIETROGRANDE :	A. L. PIETROGRANDE, Sarcophagi decorati della Cirenaica, Africa Italiana 3, 1930, σ. 107 - 140.
R. REDLICH :	R. REDLICH, Die Amazonensarkophage des 2. und 3. Jahrhunderts n. Chr. Schriften zur Kunst des Altertums. Arch. Institut des deutschen Reiches, Berlin 1942.

- H. RIEMANN : H. RIEMANN, Kerameikos II. Die Skulpturen von 5. Jahrhundert bis in römische Zeit. Ergebnisse der Ausgrabungen, Berlin 1940.
- G. RODENWALDT, S. Lorenzo : G. RODENWALDT, Der Klinensarkophag von S. Lorenzo, Jahrbuch des Instituts 45, 1930, S. 116.
- G. RODENWALDT, Caffarelli : G. RODENWALDT, Der Sarkophag Caffarelli. 83. Winckelmannsprogramm, Berlin 1925.
- A. H. SMITH : A. H. SMITH, A Catalogue of Sculpture in the British Museum, II - III, London 1900 - 1904.
- M. N. TOD - A. J. B. WACE : M. N. TOD - A. J. B. WACE, A Catalogue of the Sparta Museum, Oxford 1906.
- J. M. C. TOYNBEE : J. M. C. TOYNBEE : The Hadrianic School, a Chapter in the History of Greek Art, Cambridge 1934.
- O. WALTER : O. WALTER, Beschreibung der Reliefs im kleinen Akropolis museum in Athen, Wien 1923.
-

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων σαρκοφάγων τῶν ῥωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων διεκρίθησαν αἱ σαρκοφάγοι τῆς Ἑλλάδος ὡς ἰδιαιτέρα τάξεις¹. Κύρια γνωρίσματα αὐτῶν εἶναι τὰ πλαισιοῦντα τὰς παραστάσεις ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα καὶ ἡ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν διακόσμησις. Πέρα τῆς τυπολογικῆς ταύτης διαφορᾶς πρὸς τὰς σαρκοφάγους τῆς Ρώμης τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως καὶ τῶν ἐπιδράσεων, αἱ ὁποῖαι ἡσκήθησαν μεταξὺ τῶν ἐργαστηρίων, εἰς τὰ ὁποῖα διεμορφώθη ἡ οἰκουμενικὴ τέχνη τῶν ὑπὸ τὴν ῥωμαιοκρατίαν χωρῶν. Ἐχει βεβαίως ἀναγνωρισθῇ ὅτι ἄνευ τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς παραδόσεως καὶ ἄνευ τῆς παρουσίας ἐλλήνων καλλιτεχνῶν ἐν Ρώμῃ ἡ ἀνάπτυξις ἐκεῖ τῆς Τέχνης τῶν ἀναγλύφων κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα δὲν εἶναι νοητή². Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν καὶ τὴν σημειωθείσαν μεταβολὴν τῆς τεχνοτροπίας κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, τοῦτο δύναται νὰ δείξῃ ἡ συλλογὴ καὶ ἡ χρονολογικὴ κατὰτάξις τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων.

Ὀλίγαι σχετικῶς σαρκοφάγοι ἐξ Ἑλλάδος συμπεριελήφθησαν εἰς τὸ Corpus (C. ROBERT, *Die antiken Sarkophagreliefs*, 189.)-1919), ὅπου ἐξετάζονται κυρίως ὡς τεκμήρια τῆς ἀρχαίας Θρησκείας, τῆς κλασσικῆς Γραμματείας καὶ τῆς ἀρχαίας Τέχνης, ἐφ' ὅσον διατηροῦν θέματα κλασσικῶν συνθέσεων. Ἀλλὰ τὰ ἀνάγλυφα τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων μελετῶνται νῦν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ὡς δημιουργήματα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐποχῆς καὶ ὑπὸ τὸ πρῶμα τοῦτο ἐξετάζονται τὰ συναφῇ πρὸς αὐτὰ προβλήματα. Ὡς πρὸς τὴν σαφῇ διάκρισιν τῆς τάξεως τῶν ἑλληνικῶν σαρκοφάγων, μετὰ τὴν παλαιότεραν ἐργασίαν τοῦ W. ALTMANN, *Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophag*, Berlin 1902, ὁ G. RODENWALDT ἔδειξεν ὅτι ἀναμ-

¹ F. MATZ, *AZ.* 39, 1873, σ. 11-18. W. ALTMANN, *Architektur und Ornamentik der antiken Sarkophag*, Berlin 1902, σ. 86 ἐξ. E. WEIGAND, *JdI.* 29, 1914, σ. 76 ἐξ. G. RODENWALDT, *JdI.* 45, 1930, σ. 116 ἐξ.

² H. J. M. C. TOYNBEE, *The Hadrianic School*, 1934, σ. 220 ἐξ. ἀρνεῖται τὴν διάκρισιν ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς Τέχνης, ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἡ διάκρισις ἀφορᾷ εἰς τὴν προέλευσιν τῶν σαρκοφάγων καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐθνικότητα τῶν τεχνιτῶν. Τὰ καλύτερα παραδείγματα ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων εἰς τὴν Δύσιν δὲν εἶναι ἔργα ἐγχωρίων καλλιτεχνῶν, ἀλλ' Ἑλλήνων ἐγκατασταθέντων ἐκεῖ. Παρὰ ταῦτα, ἡ διαφορὰ τοῦ τύπου τῶν σαρκοφάγων εἶναι θεμελιώδης.

φισβήτητον κέντρον τῆς δημιουργίας αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ δικαίως καθιέρωσε τὸν ὅρον *ἄττικαὶ* σαρκοφάγοι¹ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς παρουσίης; διατριβῆς. Αὕτη περιορίζεται εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἑξῆς, μὴ ἐπεκτεινομένη εἰς τὴν διάκρισιν τεχνιτῶν ἢ ἐργαστηρίων, περιλαμβάνει δὲ καὶ σαρκοφάγους, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς ἑλληνικὰ ἐπαρχιακὰ ἐργαστήρια (π. χ. τῆς Σπάρτης), ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἐξαρτῶνται ἀμέσως ἐκ τῶν ἄττικῶν ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ τὰς εἰκονογραφικὰς παραστάσεις.

Κατωτέρω (κεφ. 2) ἀνάγομεν τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν τῆς μετ' ἀετοειδοῦς καλύμματος σαρκοφάγου εἰς ἀρχαῖα πρότυπα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἰδίως τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος (σαρκοφάγος ἀμαζονομαχίας τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, σαρκοφάγοι τῆς Σιδῶνος). Ἄν ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι ὀρθή, ἡ ἐπιβίωσις τῆς παραδόσεως εἰς τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα θὰ ἦτο νοητὴ διὰ τῆς συνεχείας τῶν μνημείων καὶ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ μεταξὺ τῶν τελευταίων σαρκοφάγων τῆς Σιδῶνος καὶ ἐκείνων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἡ παράδοσις παρουσιάζει ἐν τούτοις, φαινομενικῶς, κενὸν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Θὰ ἦτο ἄρα σκόπιμον νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα συντόμως τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιβιώσεως. Ὡς δεικνύουν ἤδη αἱ νεώτεραι σαρκοφάγοι τῆς Σιδῶνος, ἡ δι' ἀναγλύφων κόσμησις τῶν σαρκοφάγων ὑποχωρεῖ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Εἶναι εὐλογον νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ RODENWALDT ὅτι ἡ κατασκευὴ ἀπλῶν σαρκοφάγων, αἵτινες διετήρησαν τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον, συνεχίσθη ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως διακοσμητικῶν ἀναγλύφων ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ χρονολόγησις τῶν μνημείων, τὰ ὅποια καὶ δὲν ἔτυχον τῆς δεούσης προσοχῆς. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐστήριξεν ὁ RODENWALDT² ἐπὶ τινων εὐρημάτων ἐκ ναοσχήμων ἀδιακοσμητῶν σαρκοφάγων τοῦ 1^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἢ ἄλλων διακεκοσμημένων μὲ ἀνάγλυφα

¹ Ο G. RODENWALDT, JdI. 67, 1952, σ. 31 σημ. 4, ἀντέκρουσε τὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου *ἐλλαδικαὶ* σαρκοφάγοι, προταθέντος ὑπὸ τοῦ E. WEIGAND, Die Spätantike Sarkophag - Skulptur im Lichte neueren Forschungen, BZ. 41, 1941, σ. 406. Ο WEIGAND ἀναγράφει τὴν μέχρι τοῦ 1940 βιβλιογραφίαν τῶν βασικῶν ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἐργασιῶν τοῦ RODENWALDT, τὴν ὁποῖαν συμπληροῦμεν ἐνταῦθα: AA. 55, 1940, σ. 599 ἑξ. Sarkophagprobleme, RM. 58, 1943, σ. 1 ἑξ. Jagdsarkophag in Reims RM. 59, 1944, σ. 191 ἑξ. Zur Begrenzung und Gliederung der Spätantike, JdI. 59-60, 1944-45, σ. 81 ἑξ., Ein attischer Jagdsarkophag in Budapest. JdI. 67, 1952, σ. 31 ἑξ.

² RM. 58, 1943, σ. 8. Ἑτροuscoικαὶ σαρκοφάγοι τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ ἀρχιτεκτονικὰ χυμάτια εἰς τὴν κορωνίδα τῆς λάρνακος μιμοῦνται σύγχρονα μνημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας, πάντως μαρτυροῦν τὴν ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας ἐπίδρασιν.

στέμματα, τύπου δημιουργηθέντος εἰς τὴν ΝΔ. Μ. Ἀσίαν καὶ μεταδοθέντος ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ρώμην, εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς τὴν παράδοσιν τῶν τοιούτων μνημείων ἀνήκει καὶ ἡ σαρκοφάγος Caffarelli ἐκ τῶν πρωιμωτέρων ῥωμαϊκῶν (G. RODENWALDT, *Der Sarkophag Caffarelli*, 83. Winck. - Progr., Berlin 1925), ὡς καὶ ὁ τύπος τῶν σαρκοφάγων τῆς Β. Ἰταλίας (πρβ. τὴν μνημειώδη σαρκοφάγον τῆς Νικαίας τῶν πρωίμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων: RM. 58, 1943, σ. 6-7, εἰκ. 2-3).

Καὶ ἐν Ἀθήναις μαρτυρεῖται ἐν βέβαιον παράδειγμα ἀδιακοσμήτου σαρκοφάγου, τῆς ὁποίας ἡ βάσις καὶ ἡ κορωνὶς διαμορφοῦνται δι' ἀρχιτεκτονικῶν κυματίων ἐργασίας προφανῶς τῶν ὁψίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων (ἰδιωτικὴ Συλλογὴ Μ. Καλλιγᾶ). Προβαθμίδας τοῦ τύπου τούτου ἔχομεν εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Αἰγίνης (AA. 1938, σ. 31 ἐξ., εἰκ. 22-23) -- πρβ. καὶ τὰς ἄλλὰς σαρκοφάγους Πάρου καὶ Ρηνεῖας (ARW. 35, 1938, σ. 326 G. RODENWALDT, ἔ. ἀ. σ. 5).

Ἐν συμπεράσματι δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι παρὰ τὴν ὑποχώρησιν, κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους, τῆς δι' ἀναγλύφου ζωφόρου διακοσμήσεως, ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τῆς σαρκοφάγου διετηρήθη μέχρι τῶν πρωίμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Ἀπὸ δὲ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, ἐποχῆς τῆς Ἀδριανείου ἀναγεννήσεως, ὁπότε τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς ἀντὶ καύσεως τῶν νεκρῶν ἐπιβάλλεται ἱκανῶς, τὰ ἀττικὰ ἐργαστήρια συνεχίζουν τὴν παράδοσιν συμπληροῦντα τὸν τύπον τῆς σαρκοφάγου διὰ τῆς χρήσεως διακοσμητικῶν θεμάτων τῶν ἀττικῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν (δρα κατωτέρω κεφ. 2).

Ἡ καταγωγὴ τῆς κλινομόρφου σαρκοφάγου εἶναι πλέον προβληματικὴ. Τὰ σποραδικῶς ἐμφανιζόμενα ῥωμαϊκὰ μνημεῖα τῶν πρωίμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων, μὲ παράστασιν ἐντελῶς κατακεκλιμένων ἐπὶ τοῦ καλύμματος μορφῶν, ὀφείλονται εἰς ἑτρουσικὴν ἐπίδρασιν. Κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα ὁ τύπος οὗτος ἐξαφανίζεται καὶ μόνον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος ἀπαντοῦν ἐν Ρώμῃ κλινόμορφοι σαρκοφάγοι, ἀλλὰ διαφόρου μορφῆς ὀφειλομένης προδήλως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν συγχρόνων σαρκοφάγων τῆς Λυδίας. Κατὰ τὸν τύπον αὐτὸν αἱ ἐπὶ τῆς κλίνης μορφαὶ παρίστανται ἀνακαθήμεναι. Ἡ ἰδέα τῆς παραστάσεως εἶναι βεβαίως ἀνατολική, ἀλλὰ τὴν εὐρίσκομεν πρωίμως εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ ἀνάγλυφα, τὰ λεγόμενα νεκρόδειπνα καὶ εἰς πῆλινα μικρὰ πλαστικὰ ἔργα ἐλληνικῶν ἐργαστηρίων ἢ ἀποικιῶν τῆς Ν. Ἰταλίας (NdS. 3, 141 ἐξ., R. HERBIG, ASR. VII, 1952, σ. 111).

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος χρονολογεῖται ἡ κλινόμορφος σαρκοφάγος τοῦ μαυσσωλλείου Belevi παρὰ τὴν Ἐφεσον (τάφος τοῦ Σελευκίδου Ἀντιόχου τοῦ Β΄). Ἡ σαρκοφάγος ἀνήκει εἰς τὴν παράδοσιν τῶν νεκρικῶν κλινῶν τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τῶν Μακεδονικῶν ταφικῶν θαλά-

μων (ÖJh. 29, 1935, Beibl. 135 ἐξ., εἰκ. 52-53). Εὐλόγως ὑπετέθη διὰ καὶ αἱ νεκρικαὶ κλῖναι τῆς Παλμύρας ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν μακεδονικῶν διὰ μέσου προϋποτιθεμένων ἀναλόγων μνημείων τῶν Σελευκιδῶν¹. Τὸ πρόβλημα δύναται ἀπλῶς νὰ τεθῇ, ἂν αἱ ἀττικά κλινόμορφοι σαρκοφάγοι τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ὀφείλονται εἰς τὴν ἰδίαν ἑλληνιστικὴν-μακεδονικὴν παράδοσιν.

Τὰ ἀττικά ἐργαστήρια εἰργάζοντο κυρίως διὰ τὴν ἐξαγωγήν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν π. χ. εὐρέθη ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀττικῶν σαρκοφάγων. Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν καὶ τῆς τεχνικῆς παραδόσεως ἐσημειώθη εἰς τὰ προϊόντα ἐντοπίων τεχνιτῶν². Εἰς Μακεδονίαν εἰσάγεται συγχρόνως καὶ ὁ τύπος τῆς ἐκ Μ. Ἀσίας σαρκοφάγου, συνιστάμενος ἐξ ἀπλῆς λάρνακος δελτοφόρου μετ' ἀετοειδοῦς καλύμματος (παραδείγματα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Θεσσαλονίκης). Τὰ ἐργαστήρια τῆς Μ. Ἀσίας ἐδημιούργησαν κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα, πλὴν τῆς ἀπλῆς ταύτης λάρνακος, καὶ ἄλλους τύπους μὲ πλούσιον πλαστικὸν διάκοσμον. Αἱ κυριώτεραι ὁμάδες τῶν σαρκοφάγων αὐτῶν εἶναι: α) Αἱ μετ' ἀναγλύφων στεμμάτων σαρκοφάγοι, τῶν ὁποίων ὁ τύπος διεδόθη εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἄλλαχοῦ, ὥς καὶ αἱ ἀπλαῖ ἢ ἐνεπίγραφοι δελτοφόροι λάρνακες μετ' ἀετοειδοῦς καλύμματος (RODENWALDT, Caffarelli, σ. 10, RM. 58, 1943, σ. 11). Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἐξαρτᾶται ἡ μορφή τῶν σαρκοφάγων τῆς Θράκης, τῆς Μοισίας καὶ τῆς Β. Ἰταλίας. β) Ἡ τάξις τῶν διὰ κινῶν, ἐπιστυλίου καὶ ἀετωμάτων (προσκηνίου θεάτρου) κεκοσμημένων σαρκοφάγων Λυδιακῆς προελεύσεως, τῶν ὁποίων τὸ Corpus ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ C. R. MOREY, *The Sarcophagus of Claudia Antonia Sabina and the Asiatic Sarcophagi*, Sardis, V 1. 1924. Πρβ. καὶ F. EICHLER, *JdI.* 59/60, 1944-45, σ. 125 ἐξ., J. DEN TEX, *Anfänge der Spätantike im griechischen Osten*, *Kritische Berichte zur Kunstgeschichtliche Literatur*, VI, 1937, σ. 44. γ) Εἰς τὴν Λυδίαν τοποθετεῖται ἐργαστήριον, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται σαρκοφάγοι μορφολογικῶς συγγενεῖς πρὸς τὰς ἀττικάς καὶ ὑπὸ ἀττικὴν ἐπίδρασιν, τῆς τάξεως λεγομένης τῆς Torre Nova: E. Rizzo, *RM.* 25, 1910, σ. 91 ἐξ., L. CURTIUS, *AM.* 38, 1923, σ. 31 ἐξ., G. RODENWALDT, *Gnomon* I, 1925, σ. 126, C. R. MOREY,

¹ RM. 58, 1943, σ. 12. *JdI.* 45, 1930, σ. 140. Κλῖναι Παλμύρας: Berytus 2, 1935, πίν. 28 ἐξ., 5, 1938, πίν. 44 ἐξ. Syria 17, 1936, πίν. 36, 46. 18, 1937, πίν. 4, πρβ. R. HERBIG, *Die jüngeretruskischen Steinsarkophage*, ASR. VII, Berlin 1952, σ. 127 ἐξ.

² Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ, Μαρμαρίνος σαρκοφάγος ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Τόμου Ἑκατονταετηρίδος Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1939). Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ, *ΑΕ.* 1955, 1, εἰς Μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου, σ. 207-213.

ξ. α. σ. 45 ξξ., F. CUMONT, Syria X, 1929, σ. 217 ξξ. δ) 'Η δμάς τῶν μετ' ἀναγλύφου ζωφόρου ἢ στεμμάτων σαρκοφάγων τῆς Παμφυλίας: JHS. 53, 1933, σ. 195-213.

Τὰ τοπικὰ ἐργαστήρια τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀκολουθοῦν τὰ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας πρότυπα, τὰ ὁποῖα μεταβάλλουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αἰσθητῶς. Αἱ ἀσιατικαὶ αὐταὶ σαρκοφάγοι, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἀττικὰς, ἐξάγονται εἰς τὴν Δύσιν. Ἀλλ' ὁ γεωγραφικὸς χῶρος τῆς διαδόσεως τῶν ἀττικῶν εἶναι εὐρύτερος. Ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Ἰσπανίας καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Δαλματίας μέχρι τῆς Κυρηναϊκῆς, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ Πίνακος τοῦ ἐμφαίνοντος τὴν προέλευσιν τῶν μνημείων (σελ. 73). Ἀλλὰ διευπλώθη ἡ γνώμη καθ' ἣν σαρκοφάγοι ἐκ πεντελῆσιου μαρμάρου καὶ τύπου τῶν ἀττικῶν, εὐρεθῆσαι ἐν Ρώμῃ, ἐλαξέυθησαν ἐκεῖ ὑπὸ ἀθηναίων τεχνιτῶν: J. M. C. TOYNBEE, Some Notes on Artists in the Roman World, Latomus VI, Bruxelles 1951, σ. 28. Ἡ μορφολογικὴ καὶ τεχνοτροπικὴ ὁμοιότης τῶν σαρκοφάγων αὐτῶν πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι εὐρεθείσας εἶναι ἀπόλυτος. Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἀναγκαῖον νὰ δεχθῶμεν τὴν γνώμην ταύτην, ἐφ' ὅσον τὸ γεγονὸς τῆς διὰ θαλάσσης ἐξαγωγῆς τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβολίᾳ¹. Αἱ ἐν Ἰθάκῃ καὶ ἐν Κερκύρα εὐρεθῆσαι ἀττικαὶ σαρκοφάγοι ἐπιβεβαιοῦν ἐμμέσως τὴν θεωρίαν τῆς πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἐξαγωγῆς, διότι ἡ Κέρκυρα ὑπῆρξεν, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότεραν ἐποχὴν, ἐνδιάμεσος πρὸς τὴν Ἰταλίαν σταθμός.

Τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ καταλόγῳ συγκεντρωθέντα μνημεῖα κατετάξαμεν εἰς πέντε ὁμάδας (I-V) χρονολογουμένας ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε διεκόπη ἡ παραγωγὴ τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων. Αἱ ταξινομηθεῖσαι εἰς ὁμάδας σαρκοφάγοι φέρουν παραστάσεις μυθολογικάς, ὡς καὶ παραστάσεις τοῦ διονυσίου καὶ θιάσου. Ἐξηρέθησαν τοῦ Καταλόγου τὰ καθαρῶς διακοσμητικὰ ἢ συμβολικὰ θέματα, ὡς εἶναι τὰ στέμματα ἀνθέων καὶ καρπῶν καὶ αἱ παραστάσεις παίδων κωμαζόντων ἢ ἀσχολουμένων εἰς διαφόρους παιδιὰς. Τὸν περιορισμὸν αὐτὸν ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον διότι αἱ σαρκοφάγοι μὲ τοιαύτας παραστάσεις ἀποτελοῦν ἰδιόμορφον σύνολον, ἔχουν δὲ ἀρκούντως διερευνηθῆ².

Τὸν Κατάλογον καὶ τὴν μορφολογικὴν κατάταξιν τῶν μνημείων ἀκο-

¹ G. RODENWALDT, RM. 38/39, 1923/1924, σ. 36, τοῦ ἰδίου JdI. 45. 1930, σ. 184, τοῦ ἰδίου Sarkophagprobleme, RM. 58, 1943, σ. 16.

² J. M. C. TOYNBEE, ξ. α. σ. 222 ξξ., G. RODENWALDT, JHS. 53, 1933, σ. 184-188. M. GÜTSCHOW, Das Museum der Prätetstat-Katakombe, Memorie t. IV, (Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia) 1938, σ. 242 ξξ.

λουθεῖ τὸ περὶ Χρονολογήσεως Κεφάλαιον. Ἡ χρονολόγησις ἐβασίσθη εἰς ἑξωτερικά τινα τεκμήρια, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν εἰκονιστικῶν κεφαλῶν τῶν παριστανομένων ἐπὶ τῶν κλινομόρφων καλυμμάτων μορφῶν, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν συγκριτικὴν μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων καὶ τῶν διακοσμητικῶν ἀρχιτεκτονικῶν θεμάτων, ἔτι δὲ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν εἰκονογραφικῶν συνθέσεων. Περὶ τῶν χρονολογικῶν προβλημάτων τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων ἡσχολήθησάν τινες παρεμπιπτόντως μόνον, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δημοσιεύσεως ἀνεκδότων μνημείων, ἀλλ' ἔλειπεν ἡ συστηματικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου¹.

1. Κ Α Τ Α Λ Ο Γ Ο Σ

(Ἡ προσθία πλευρὰ τῶν σαρκοφάγων καὶ ἡ μία τῶν πλαγίων πλευρῶν, δηλούμεναι κατωτέρω διὰ τῶν στοιχείων Α καὶ Β, εἶναι ἐργασίας ἐπιμελεστέρας τῶν ἄλλων πλευρῶν, δηλ. τῆς ἐτέρας πλαγίας καὶ τῆς ὀπισθίας μακρᾶς, αἵτινες δηλοῦνται ἀντιστοίχως διὰ τῶν στοιχείων Γ καὶ Δ. Σπανίως ἀμφότεραι αἱ πλαγίαι πλευραὶ παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν ἐπιμελὴ ἐργασίαν, οἷαν καὶ ἡ κυρία ὄψις. Μετὰ τὴν ἔνδειξιν τοῦ Μουσείου ἀναγράφεται ἐν παρενθέσει, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστός, ὁ τύπος τῆς προελεύσεως. Διὰ τὰ ἀνέκδοτα μνημεῖα δίδεται περιληπτικὴ περιγραφὴ τῆς παραστάσεως πρὸς ταύτισιν αὐτῶν).

Ι. ΠΡΩΙΜΟΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ ΤΟΥ 2^{ου} μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

(ἀρ. 1 - 43)

Αἱ ἀρχαιότεραι σαρκοφάγοι σχηματίζουν κορωνίδα ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ ἐπιστέφαντος ἄβακος, ἐνὸς μόνον κυματίου (λεσβίου ἢ ἰωνικοῦ) καὶ ἀστραγάλου. Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον εἶναι ἐργασμένον κατὰ μίμησιν μορφῆς τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος, μὲ μεγάλα ῥοειδῆ φύλλα. Ἐνίστε παραμένει ἀνεπεξέργαστος. Ἡ βάσις τῆς λάρνακος κοσμεῖται δι' ὀριζοντίου δέσμης φύλλων δρυὸς ἢ ἀνθοκαρπίου, περισφιγγομένης διὰ ζωστήρων. Τὰ ἄκρα διαμορφοῦνται εἰς ἐξέχοντα βάρθρα, τὰ ὁποῖα φέρουν ταπεινὸν ἀνάγλυφον ἐνὸς θηρίου ἢ ζώου.

¹ Π. χ. J. DONALD YOUNG, AJA. 26, 1922, σ. 430 ἑξ., σ. 444, σημ. 1. Ἡ ὑπὸ μαθητοῦ τοῦ RODENWALDT ἀναγγελθεῖσα πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰδικὴ ἐπὶ τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων ἐργασία μετὰ συλλογῆς τοῦ ὕλικου (πρβ. JHS. 53, 1933, σ. 211 σημ. 101), οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη.

Λάρνακες διατηροῦσαι καὶ τὸ αἰτοειδὲς κάλυμμα εἶναι αἱ ὑπ' ἀριθ. 5, 6, 13 καὶ 25. Κλινόμορφοι σαρκοφάγοι μετὰ τμήματος ἢ ἀκεραίου τοῦ καλύμματος, αἱ ὑπ' ἀριθ. 10, 15, 16, 19. Ἡ παρουσία καρυατίδων εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 3, 4 (σιληνοί), 29, 37 ἀποτελεῖ ἔνδειξιν κλινομόρφου τύπου. Διὰ τὰς λοιπὰς σαρκοφάγους καὶ τὰ ἀποτμήματα ὁ τύπος εἶναι ἀβέβαιος.

α') Διονυσιακαὶ σαρκοφάγοι.

1. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 366 (Θεσσαλονίκη). G. MENDEL I, σ. 119-122, ἀρ. 32. F. MATZ, Marburger Winck.-Progr. 1956, πίν. 6, εἰκ. 9 (B). JUCKER, Der Gestus des Aposkopein, Zürich 1956, εἰκ. 10 (A), εἰκ. 11 (B). Πίναξ I (A).
2. Ἀθῆναι, Ἐθνικὸν Μουσεῖον ἀρ. 1150-1152 (Πάτριαι). Ν. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτά, σ. 195. F. MATZ, Bericht, πίναξ 55a. Φωτογρ. Alinari 24349 καὶ 24349 a.
3. Palestrina, Μουσεῖον ἀρ. 23 (Praeneste). F. MATZ, Bericht, σ. 502. Φωτογρ. Γερμαν. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου Ρώμης ἀρ. 6479. Τρία ἀποτμήματα, Α. Μαινὰς πρὸς ἀριστερά, ἔκτείνουσα πρὸ τοῦ σώματος τὸ ἱμάτιον καὶ κρατοῦσα θύρσον. Δεξιὰ, σάτυρος κυμβαλιστής. Καρυάτις ἐν μετωπικῇ στάσει (ἀνέκδοτον).
4. Μυστράς, Μητρόπολις (Σπάρτη). Expédition scientifique de Morée, 1833, τ. II, πίν. 43. H. DRESSEL - A. MILCHHOEFER σ. 396, ἀρ. 26. M. BORDA, Sarcophago Romano di Mistra (Atti della Reale Accademia d'Italia τ. IV, τεύχος 3, 1943, σ. 65-79). AE. 1956, σ. 20, πίν. A, 2. SCHUCHHARDT - LIST, Licht über Hellas, 1954, 127.
5. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 1417 (Βηρυτός). G. MENDEL I, σ. 123-125, ἀρ. 33.
6. Ἰωάννινα, Μουσεῖον (Παραμυθιά). A. DOZON ἐν RA. 25, 1873, σ. 353-356. AE. 1956, σ. 14, εἰκ. 1-8, πίν. A, B., F. MATZ, Marburger Winck.-Progr. 1956, πίν. 6, εἰκ. 10 (B).

β') Μυθολογικαὶ παραστάσεις.

7. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 1182 (Θεσπιάι). ASR. III, 1, πίν. 27, ἀρ. 99. Φωτογρ. Alinari 24340. Α, Β, Γ, οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους.
8. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 2023 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Β. Κορμὸς Ἡρακλέους, ἐκ παραστάσεως ἀναγωγῆς τοῦ Κερβέρου (ἀνέκδοτον).

9. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 1457 (Πειραιεύς). ASR. III, 1, πίν. 27, ἀρ. 100. I. ΣΒΟΡΩΝΟΥ, Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσεῖον, I, 1908, πίν. 76. Ἀπότμημα Β. Ἀμφιτρύων καὶ Ἡρακλῖσκος.
10. Κόρινθος, Μουσεῖον ἀρ. 20 (Κρητικὰ Κορίνθου). J. D. YOUNG, AJA. 26, 1922, σ. 430, πίν. 8-9. AJA. 29, 1925, σ. 82. F. D. JOHNSON, Corinth IX, 1931, σ. 114, ἀρ. 241. Ἀποτμήματα (Α), οἱ Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας. (Β), ὁ θάνατος τοῦ Ἀρχεμόρου.
11. Νεάπολις, Μουσεῖον ἀρ. 124325 (Atella Ἰταλίας). ASR. II, πίν. 10, ἀρ. 22. Φωτογρ. Alinari 34297. Α, Β, Γ, ὁ μῦθος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ.
12. Κοπεγχάγη, Ny Carlsberg Glyptotek ἀρ. 776 (Ρώμη). ASR. II, πίν. 13, ἀρ. 24. Billedtavler, πίν. 65. AJA. 55, 1951, πίν. 25 α. F. ROULSEN, Catalogue of Ancient Sculpture in the Ny Carlsberg Glypt., 1951, σ. 540, ἀρ. 776. Ἀποτμήματα Α-Β. Ὁ μῦθος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ.
13. Leningrad, Συλλ. Stroganoff (Νῆσος τοῦ Αἰγαίου). ASR. II, πίν. 6-7, ἀρ. 20. C. ROBERT, Archäol. Hermeneutik, 1919, σ. 213, εἰκ. 166 (Α, Β). Ὁ μῦθος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ. Γ, ὁ Ἀχιλλεὺς παῖς καὶ ὁ Κένταυρος Χείρων.
- 13α. Aquileia (Aquileia). C. ΑΝΤΙ, Studi Giov. Brusin (1953), σ. 124, εἰκ. 1. Ἀπότμ. Α, ὁμοίας παραστάσεως.
14. Πάρος (Πάρος). ASR. II, σ. 220, ἀρ. 22¹. Ἀπότμημα Α, ἐκ παραστάσεως τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ.
15. Κηφισιά (Κηφισιά). ASR. II, πίν. 3, ἀρ. 9. Ε. CHAROUTHER, Les Dioscures au service d'une Déesse, πίν. προμετωπίδος. Α, ἡ Ἑλένη μεταξὺ τῶν Διοσκούρων.
16. Βηρυτός, Μουσεῖον (Tyr). E. WILL, Bulletin du musée de Beyrouth VIII, 1948, σ. 109 ἐξ. πίν. I-III. Α, Ἐσχατολογικὴ παράστασις κρίσεως ἐν Ἀδῇ.
17. Oxford, Ashmolean Museum (Μ. Ἀσία). ASR. III, 1, πίν. 10, ἀρ. 36. Ἀπότμημα Α. Δεύτερον ἀπότμημα συνανήκον: A. MICHAELIS, Ancient Marbles in Great Britain, 1882, σ. 570, ἀρ. 117. Θέμα δυσδιάγνωστον.

γ) Ἀμαξονομαχία.

18. Νεάπολις, Μουσεῖον ἀρ. 6674. ASR. II, πίν. 30, ἀρ. 71. A. RUESCH, Guida del museo nazionale di Napoli, σ. 161, ἀρ. 516.

19. Παρίσιοι, Louvre αρ. 2119 (Θεσσαλονίκη). ASR. II, πίν. 28/29, αρ. 69. Catalogue sommaire, 1922, σ. 113, πίν. 52. Encyclopédie photographique, Le musée du Louvre, II, 1938, σ. 313. R. REDLICH, πίν. I (Α) πίν. VII (Γ). R. HAMANN, Tierplastik im Wandel der Zeit, Marburg 1949, εικ. 47.
20. Παρίσιοι, Louvre αρ. 1784 (Κυρήνη). ASR. II, πίν. 30, αρ. 73. Ἀπότμημα Α.
21. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον αρ. 2716 (Σπάρτη). Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτά, σ. 412. Ἀπότμημα Α.
22. Σπάρτη, Μουσεῖον αρ. 67 καὶ 279 (Σπάρτη). ASR. II, πίν. 47, αρ. 118. M. N. TOD - A. J. B. WACE, σ. 144 καὶ 159, εικ. 41-42. Δύο ἀποτμήματα.
23. Σπάρτη, Μουσεῖον αρ. 4302 (Σπάρτη). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Μαχητὴς δρώμενος ἐκ τῶν νώτων ἀρπάζει γονυκλινῇ ἀμαζόνα ἀπὸ τὴν κόμην.
24. Λονδῖνον, Βρετανικὸν Μουσεῖον αρ. 2304 (Σπάρτη). ASR. II, πίν. 47, αρ. 113. A. H. SMITH III, σ. 314, εικ. 42. Ἀπότμημα Δ.

δ') **Θήρα Καλυδωνίου Κάπρου.**

25. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον αρ. 1186 (Πάτραι). ASR. III, 2, πίν. 70, αρ. 216.
- 25α. Βρυξέλλαι, Musées Royaux d'art et d'histoire (Μ. Ἀσία). ASR. III, 3, σ. 518, αρ. 433'. FR. CUMONT, Catalogue', 1913, σ. 109, αρ. 85. Ἀπότμημα Α.
- 25β. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον. Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Ἀταλάντη, δύο θηρευταὶ καὶ ὁ πεσὼν Ἀγκαῖος. Annuario SIA. 17/18, 1955/56 (1957), σελ. 188, εικ. 6 (μόνον τὸ δεξιὸν τμήμα).
26. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον αρ. 1148 (Ἀθῆναι). ASR. III, 3, σ. 518, αρ. 433'. Ἀπότμημα Α.
- 26α. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Ἀποκεκρουμέναι κεφαλαὶ δύο θηρευτῶν καὶ μέρος τῆς κορωνίδος.
27. Catania (Σικελία). ASR. III, 2, πίν. 71, αρ. 217.
28. Padua (Πελοπόννησος), ἀπολεσθέν. ASR. III, 2, πίν. 71, αρ. 218.

ε') **Ὁ μῦθος τοῦ Ἱππολύτου.**

29. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον αρ. 125 (Θεσσαλονίκη). ASR. III, 2, πίν. 45, αρ. 144 καὶ III, 3 σ. 571. G. MENDEL I, σ. 98,

- ἀρ. 21. G. LIPPOLD, Antike Gemäldekopien, 1951, σ. 47, εἰκ. 35 (Β, ὁ Θησεὺς ἐγκαταλείπων τὴν κοιμωμένην Ἀριάδην). E. BIELEFELD, JdI. 69, 1954, σ. 120, εἰκ. 2 (Α).
30. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 2087 (Ἀθῆναι). ASR. III, 2, πίν. 45, ἀρ. 145. Ἀπότμημα Α. Φέρεται ἀνακριβῶς ὡς ἀπολεσθὲν ἐν ASR. III, 2, σ. 174.
31. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 1415 (Βηρυτός). G. MENDEL I, σ. 104, ἀρ. 22. Ἀπότμημα Α.

ξ') Ἀποτμήματα διαφόρων παραστάσεων.

32. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Ἀθῆναι). ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 452, 560.
33. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Ἀκροπόλεως (Ἀθῆναι). ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 453.
34. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Ἀθῆναι). ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 461.
35. Πάτραι, Μουσεῖον ἀρ. 88 (Πάτραι). ASR. III, 3, σ. 558, ἀρ. 146³. ROSCHER, Mythologisches Lexikon IV, στ. 1051, ἐν λ. *Skylla*.
36. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3384 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 175, ἀρ. 375.
37. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμικοῦ. H. RIEMANN, σ. 73, ἀρ. 85a καὶ 85b (P 146 καὶ P 149).
38. Σπάρτη, Μουσεῖον (Σπάρτη). Ἀπότμημα Β ἀνέκδοτον. Δύο τράγοι ἀντωποί, ἀναοριζώμενοι ἐπὶ κρατῆρος.
39. Ἀθῆναι, Συλλογὴ Θησείου ἀρ. 255 (Ἀθῆναι). ΑΔ. 11, 1927/1928, Παράρτημα σ. 58, ΑΕ. 1930, σ. 76 ἔξ. Βελλεροφόντης. Ἀπότμημα Β.
- 39α. Ἡράκλειον, Μουσεῖον (Κρήτη). ΑJA. 1897, σ. 243, εἰκ. 2. Βελλεροφόντης. Ἀπότμημα Β.
40. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον ἀρ. 1205 (Θεσσαλονίκη). Γρῦψ σπαράσων μόσχον. Ἀπότμημα Γ ἀνέκδοτον. (Υψ. 0,67, πλ. 0,53, πᾶχ. 0,22).
41. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 2018 (Ἀθῆναι). Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτά, σ. 352. Δύο ἀντωποὶ γρῦπες ἐκατέρωθεν ἀγγείου (Δ).
42. Ρόδος, Μουσεῖον ἀρ. 1161 (Ρόδος). Clara Rhodos II, 1, ἀρ. 35, εἰκ. 41. Δύο ἀντωποὶ λέοντες ἐκατέρωθεν κρατῆρος (Δ).
- 42α. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον Ροτόντας Ἀγ. Γεωργίου (Θεσσαλονίκη). Δύο ἀντωποὶ λέοντες ἐκατέρωθεν κρατῆρος. Ἀπότμημα Δ ἀνέκδοτον.

43. Βερολίνον, Μουσείον ἀρ. 1454. B. KEKULÉ VON STRADONITZ καὶ B. SCHRÖDER, Die griechische Skulptur³, 1922, σ. 373. Δύο ἀντωπαὶ σφίγγες (Δ).

II. ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΩΝ

(ἀριθ. 44 - 84)

160 - 190 μ. Χ.

Ἡ κορωνὶς τῆς λάρνακος σχηματίζεται ἐκ τοῦ ἐπιστέφοντος ἄβακος καὶ δύο ἐπαλλήλων κυματίων, λεσβίου καὶ ἰωνικοῦ, μετ' ἀστραγάλου. Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαυτῶν. Ἡ βάσις κοσμεῖται ὑπὸ λεσβίου κυματίου ἀνεστραμμένου καὶ διπλοῦ πλοχμοῦ ἡμικυκλικῆς τομῆς. Εἰς τὰ ἀρχαιότερα παραδείγματα τὰ γωνιαῖα βάθρα ἔχουν ὁμοίαν μορφήν καὶ διακόσμησιν πρὸς τὰ τῆς ομάδος I.

Λάρνακες διατηροῦσαι ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὸ ἀετοειδὲς κάλυμμα εἶναι αἱ ὑπ' ἀριθ. 44 καὶ 45. Ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις κλινομόρφου τύπου ἔχομεν εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 54, 55, 57α, 59, 60, 61, 64, 68, 71, 72.

α') Διονυσιακαὶ σαρκοφάγοι.

44. Ἀθῆναι, Συλλογὴ Θησείου (Ἀθῆναι). Ἀνέκδοτος. Σφῆζει δύο τμήματα τοῦ ἀετοειδοῦς καλύμματος. Σάτυροι καὶ μαινάδες ὡς παῖδες, ἐν τῷ κέντρῳ Ἔρως καὶ Ψυχὴ. (Μῆκ. 1,80, ὕψ. 0,81, βάθ. 0,77).
45. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 1185 (Ἀθῆναι). J. M. C. TOYNBEE, πίν. LI, 1. Φωτογραφία Alinari 24344. RR. II, 406.
46. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 83 (Θεσσαλονίκη;). G. MENDEL I, σ. 84, ἀρ. 16. Ἀπότμημα Γ.
47. Σπάρτη, Μουσεῖον (Σπάρτη). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Σάτυρος καὶ πάνθηρ, ἐπὶ τοῦ βάθους ἄμπελος. (Υψ. 0,80, πλ. 0,57, πάχ. 0,15).
48. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 538 (Σπάρτη). M. N. TOD-A. J. B. WACE, σ. 188. Ἀπότμημα Α.
49. Θήρα, Μουσεῖον (Θήρα). F. HILLER VON GAERTRINGEN, Thera II, 1903, σ. 249, εἰκ. 438. Ἀπότμημα Α.

β') Μυθολογικαὶ παραστάσεις.

50. Bengasi (Βάοκη). A. L. PIETROGRANDE, σ. 121, εἰκ. 19, ἀρ. 17. Ἀπότμημα Α. Ἡρακλῆς φέρων τὸν Ἑρμάνθιον Κάπρον(;).

51. Σπάρτη, Μουσείον ἀρ. 541 (Σπάρτη). M. N. TOD-A. J. B. WACE, ἀρ. 541. Ἀπότμημα Α, ἐκ παραστάσεως ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους (·).
52. Βερσαλλίαι, Συλλογὴ Couchoud (Νικόπολις). ΑΕ. 1922, σ. 79, εἰκ. 27. Ἀπότμημα Α, ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους.
53. Ῥώμη, S. Maria sopra Minerva. ASR. III, 1, πίν. 27, ἀρ. 98. Ἡρακλῆς καὶ ὁ Λέων τῆς Νεμέας.
54. Λονδῖνον, Βρεταν. Μουσείον ἀρ. 2296 (Κρήτη). ASR. II, πίν. 11-12, ἀρ. 23. A. H. SMITH III, σ. 297. Α, ὁ μῦθος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρφ. Πίναξ 2.
55. Θεσσαλονίκη, Μουσείον (Θεσσαλονίκη). Γωνιακὸν ἀπότμημα Β-Δ ἀνέκδοτον, ἐκ παραστάσεως ἐξαγορᾶς τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ Ἑκτορος. (Ψ. 0,86, πᾶχ. 0,19).
56. Ῥήγιον (Καλαύρεια). Notizie degli scavi di antichità, 1924, σ. 90, εἰκ. 1. ΑΑ. 41, 1926, σ. 159, εἰκ. 29. Τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ Ἑκτορος συρόμενον ὑπὸ τοῦ ἄρματος. Ἀπότμημα Α.
57. Ἀχούρια (Τεγέα). ASR. II, πίν. 21, ἀρ. 46. W. N. BATES, An Achilles Relief at Achouria, AJA. 3, 1899, σ. 177, πίν. III.
- 57α. Σαρκοφάγος μετὰ κλινομόρφου καλύμματος ἀπολεσθεῖσα (La Gayole, Var). H. STERN, Comptes-Rendus de l'Acad. Inscr. Belles-Lettres, Paris 1956, σ. 252, εἰκ. 1 (Α). Φόνος Αἰγίσθου καὶ Κλυταιμνήστρας. (Β), Ὀρέστης, Πυλάδης, Ἡλέκτρα. Εἰκ. 2 (Δ), Ἑρωτιδεῖς. Σχέδια ἐκ χειρογράφων τοῦ PEIRESC (1580-1637).
58. Θῆβαι, Μουσείον (Βοιωτία). Δύο ἀποτμήματα Α ἀνέκδοτα:
 - 1) Ἡ Ἰφιγένεια ἀπάγουσα τὸ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ταύροις.
 - 2) Ὁ Θόας πρὸ τοῦ κενοῦ βάθρου τοῦ ξοάνου.
59. Brescia, Μουσείον (Brescia). ASR. III, 2, σ. 361. ÖJh. 10, 1907, σ. 157, εἰκ. 50. K. BULAS, σ. 110. RR. III, σ. 12, ἀρ. 1. (Α) μάχη Ἑλλήνων κατὰ βαρβάρων παρὰ τὰ πλοῖα.
60. Θεσσαλονίκη, Μουσείον Ροτόντας Ἀγ. Γεωργίου (Θεσσαλονίκη). Πλευρὰ Α ἀνέκδοτος. Ἐσχατολογικὴ παράστασις κρίσεως ἐν Ἀδῇ.

γ) Ἀμαζονομαχία.

61. Κόρινθος, Μουσείον (Κόρινθος). ASR. II, 2, πίν. 47, ἀρ. 116 a-c. ΑΔ. 1918, Παράρτημα σ. 3, εἰκ. 4 (Δ). Συνανήκουσα πλευρὰ Γ ἀνέκδοτος, ἐν τῷ Μουσείῳ.
62. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 1147, καὶ Παρίσιοι, Louvre ἀρ. 853

- (Ἀθῆναι). ASR. II, 2, πίν. 30, ἀρ. 70 καὶ 70 a - c (πλευραὶ A καὶ Γ).
63. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 3672 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα A ἀνέκδοτον. Ἐφιππος ἀμαζῶν καὶ Ἑλλήν μαχητῆς.
64. Bengasi (Tolmetta) L. A. PIETROGRANDE, σ. 109, εἰκ. 2 (A) καὶ σ. 108 εἰκ. 1 (B).
65. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 2022 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα A ἢ B, ἀνέκδοτον. Ἑλλήν μαχητῆς πρὸς ἀριστερά, ἐπὶ τοῦ βάθους σάλπιγξ. (Ψ. 0,42, πλ. 0,41, πάχ. 0,18).
66. Ἀθῆναι. Μουσεῖον Κεραμεικοῦ. K. GEBAUER, AA. 55, 1940, σ. 359, εἰκ. 35-37. Ἀποτμήματα A.
67. Σπάρτη, Μουσεῖον (Σλαυοχώρι). ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 121.
68. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον. ASR. II, ἀρ. 74. G. MENDEL I, ἀρ. 15.
69. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 35 (Σπάρτη). ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 114 (B). M. N. TOD - A. J. B. WACE, σ. 139 (ἔργον τοπικοῦ ἐργαστηρίου).
70. Ρώμη, Villa Albani ἀρ. 296. ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 72. Ἀπότμημα A.
71. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 498 (Σπάρτη). ASR, II, πίν. 47, ἀρ. 128. M. N. TOD - A. J. B. WACE, σ. 184. Γωνιακὸν ἀπότμημα A - Γ (τοπικοῦ ἐργαστηρίου).

δ) Θήρα κάπρου.

72. Δελφοί (ἀνατολικὴ νεκρόπολις). ASR. III, 3, πίν. 137 - 138, ἀρ. 433 καὶ σ. 517. E. WEIGAND, Strena Buliciana, 1924, σ. 105, εἰκ. 12 (B).
73. Aquileia, Μουσεῖον (Monastero). ASR. III, 1, πίν. 82, ἀρ. 241.
74. Ἐλευσίς, Μουσεῖον (Ἀττική). K. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, Ὁδηγὸς τῆς Ἐλευσίνος, σ. 16, εἰκ. 4 (A). Annuario SIA. 17/18, 1955/56 (1957), σ. 192 ἑξ., εἰκ. 11 ἑξ. *Πίναξ 3α*.
- 74α. Ἡράκλειον, Μουσεῖον ἀρ. 249. Ἀπότμημα, Ann. SIA. 17/18 1955/56 (1957) σ. 189, εἰκ. 7.

ε) Ἀποτμήματα διαφόρων παραστάσεων.

75. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3305 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 175, ἀρ. 374.
76. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμεικοῦ. H. RIEMANN, σ. 74, ἀρ. 86 (P 173).
77. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμεικοῦ. H. RIEMANN, σ. 74 - 76, ἀρ. 87

- (P 78), 88 (P 48), 89 (P 314), 90 (P 364), 91 (P 330), 92 (P 38).
78. Σπάρτη, Μουσείον ἀρ. 182, 478, 479, 480, 481 (Σπάρτη).
M. N. TOD—A. J. B. WACE, σ. 182 ἐξ., πέντε κεφαλαὶ ἀπε-
σπασμένοι ἐξ ἀναγλύφων ἀμαζονομαχίας.
79. (Περέβεζα) (Νικόπολις). ΑΕ. 1922, σ. 68—69, εἰκ. 5—7.
80. Le Mans, Συλλογὴ Singher. Monuments Piot II, 1895, σ. 185,
πίν. 22.
81. Παρίσιοι, Louvre ἀρ. 2514. R. HORN, RM. 52, 1937, σ. 168,
εἰκ. 7, πίν. 38,2, G. RODENWALDT, AA. 53, 1938, σ. 389.
Φωτογρ. Giraudon 17073.
82. Κοπεγχάγη, Ny Carlsberg Glyptotek (Συρία). S. REINACH, Ré-
cueil de têtes antiques, 1903, σ. 207, πίν. 255.
83. Βερολίνον, Συλλογὴ ἐκμαγείων Πανεπιστημίου ἀρ. 2225—2228.
JdI. 45, 1930, σ. 162, εἰκ. 42—45. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, Οἱ Νιο-
βίδαι τῆς Ἰνάτου, ΑΕ. 1934/1935, σ. 9, εἰκ. 9.
84. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως ἀρ. 2983, 3663, 4750, 2642.
O. WALTER, σ. 181, ἀρ. 386—389. Ἀποτμήματα πλευρᾶς Α.

III. ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 2^{ου} ΠΡΟΣ ΤΟΝ 3^{ον} Μ. Χ. ΑΙΩΝΑ

(ἀριθ. 85—144)

190—210 μ. Χ.

Εἰς τὰ ἀρχαιότερα παραδείγματα διατηρεῖται ἡ διακόσμησις δι' ἀρχι-
τεκτονικῶν κυματίων ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς ομάδος II, ἃν καὶ εἶναι χαρακτη-
ριστικὴ ἡ τάσις ἀντικαταστάσεως αὐτῶν διὰ φυτικῶν διακοσμητικῶν θεμά-
των (ἀκανθοειδῶν ἀνθεμίων, σπείρας φυλλωμάτων ἀκάνθης). Τὰ ἐλαφρῶς
ἐξέχοντα βάθρα τῶν γωνιῶν τῆς βάσεως κοσμοῦνται μὲ ταπεινὸν ἀνάγλυ-
φον σύμπλεγμα ἐρωτιδέων ἢ παρὰστασιν θηρίου καὶ ζώου συμπλεκομένων.

Σαρκοφάγοι διατηροῦσαι ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὸ κλινόμορφον κάλυμμα
εἶναι αἱ ὑπ' ἀριθ. 85, 94, 107, 112, 113, 115, 119, 120, 124. Ἀσφα-
λεῖς ἐνδείξεις κλινόμορφου τύπου ἔχομεν εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 91, 92, 116,
127, 144. Διὰ τὰ λοιπὰ ἀποτμήματα ὁ τύπος δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ
μετὰ βεβαιότητος.

α') Παραστάσεις ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ κύκλου καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας.

85. Leningrad, Ermitage (Παντικάπαιον). ASR. II, πίν. 8—9, ἀρ.
21. J. MARTY, Ἡ ἑκατονταετηρὶς τοῦ Μουσείου τοῦ Kertsch,

- 1926 (ῥωσιτί), σ. 15, εἰκ. 4. Α - Β ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ.
86. Woburn Abbey. ASR. II, πίν. 20, ἀρ. 41. Ἀπότμημα Α, ἐκ παραστάσεως τοῦ αὐτοῦ θέματος.
87. Ostia, Μουσεῖον (Ostia). G. CALZA, Antiquarium di Ostia, 1935, σ. 66. Ἀπότμημα Α ἐκ παραστάσεως τοῦ αὐτοῦ θέματος.
88. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 322, 323 (Σπάρτη). ASR. II, πίν. 24, ἀρ. 51-51a. M. N. TOD-A. J. B. WACE, σ. 166. H. DRESSEL - A. MILCHHÖFER, σ. 396, ἀρ. 223. Ἀπότμημα Β - Δ, ἐξαγορὰ τοῦ σώματος τοῦ Ἑκτορος.
89. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 402 (Σπάρτη). ASR. II, πίν. 24, ἀρ. 53. M. N. TOD-A. J. B. WACE, σ. 173. Ἀπότμημα Α, ἐκ παραστάσεως τοῦ αὐτοῦ θέματος.
90. Ἀθῆναι, Ἑθν. Μουσεῖον ἀρ. 2414 (Ἀθῆναι). ASR. II, πίν. 24, ἀρ. 52. Ἀπότμημα Δ ἐκ παραστάσεως τοῦ αὐτοῦ θέματος.
91. Ἀθῆναι, Ἑθν. Μουσεῖον ἀρ. 2019 (Ἀθῆναι). ASR. II, πίν. 53, ἀρ. 151. Μνηστηροφονία, ἀπότμημα Α.
92. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον. ASR. II, πίν. 53, ἀρ. 152. G. MENDEL I, ἀρ. 38. Μνηστηροφονία, ἀπότμημα Α.
93. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον. ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 450. G. MENDEL I, σ. 129, ἀρ. 136 (ἀβεβαία ἢ ἐρμηνεῖα τοῦ θέματος).

β') Ἡ ἐπὶ ναυοὶ μάχη.

94. Τάρας, Μουσεῖον (Τάρας). ASR. III, 2, σ. 362, συμπληρωμ. πίν. Α I. ÖJh. 1, 1898, σ. 19 ἐξ. εἰκ. 18-25. Ἀποτμήματα Α καὶ Β.
95. Βενετία, Μουσεῖον (Ρώμη). ASR. III, 2, σ. 366, συμπληρωμ. πίν. Β II, ÖJh. 10, 1907, σ. 162, εἰκ. 51. Φωτογρ. Alinari 12914. Ἀπότμημα Α.
96. Ἀθῆναι, Ἑθν. Μουσεῖον (Ἀττική). ASR. III, 2, σ. 367, συμπληρ. πίν. Β III. Ἀπότμημα Α.
97. Aquileia, Μουσεῖον (Ἑλλάς). ASR. III, 2, σ. 368, συμπληρ. πίν. Α IV.
98. Aquileia, Μουσεῖον (Monastero). ASR. III, 2, σ. 368, συμπληρ. πίν. Α V. ÖJh. 1, 1898, σ. 19, εἰκ. 17.
99. Ἡράκλειον, Μουσεῖον ἀρ. 146 (Γόρτυς Κρήτης). ASR. III, 2, σ. 368, συμπληρωμ. πίν. Α VI. Ἀπότμημα Α.
100. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον ἀρ. 1209 (Θεσσαλονίκη). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Τρεῖς πρύμναι πλοίων πρὸς δεξιὰ, Ἀχαιοὶ πληγεῖς

- καὶ πίπτων. (Σφζόμενον πλ. 1,04, ὕψ. 0,45, πάχ. 0,15).
101. (Σπάρτη). ASR. III, 2 σ. 369, συμπληρ. πίν. B VII.
102. Leningrad, Ἀκαδημία Καλῶν Τεχνῶν ἀρ. 103. ASR. III, 2, σ. 370, συμπληρωμ. πίν. A VIII. Ἀπότμημα B.
103. Τεργέστη, Μουσεῖον. ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 455.
104. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Πειραιεύς). ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 456.

γ) Παραστάσεις μάχης μεταξύ πεζῶν καὶ ἱππέων.

105. Oxford, Ashmolean Museum ἀρ. 179 (Ἐφεσος) ASR. II, πίν. 20, ἀρ. 42 καὶ III, 3, ἀρ. 549, A. MICHAELIS, Ancient Marbles in Great Britain, σ. 218, ἀρ. 1-2, F. EICHLER, JdI. 59/60, 1944/45, σ. 130, ἀρ. 8.
106. Πάτραι, Μουσεῖον ἀρ. 81 (Πάτραι). Ἀπότμημα Γ ἀνέκδοτον. Ἐφιππος πρὸς δεξιὰ ἐφορμῶν κατὰ πεζοῦ μαχητοῦ. (Σφζόμενον πλ. 0,55, ὕψ. 0,63, πάχ. 0,12).
107. Ἐφεσος καὶ Σμύρνη, Μουσεῖον (Ἐφεσος). F. EICHLER, JdI. 59/60, 1944/45, σ. 128, ἀρ. 1, ἀποτμήματα Α καὶ Β (ἀνασυγκρότησις ἐν σχεδιογραφίᾳ ὑπὸ F. EICHLER, φωτογραφία Πανεπιστημίου Βιέννης II 8691). Ἐπιγραφή: ÖJh. 26, 1930, Beibl. σ. 11 (J. KEIL). Κάλυμμα: ÖJh. 25, 1929, Beibl. σ. 47, εἰκ. 26. A. AZIZ, Guide du Musée de Smyrne, 1933, ἀρ. 34, εἰκ. σελ. 31.
108. Ἐφεσος (Ἐφεσος). F. EICHLER, JdI. 59/60, 1944/45, σ. 130, ἀρ. 9.
109. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 2316 (Σαμοθράκη). G. MENDEL III, σ. 415, ἀρ. 1172. Ἀπότμημα Α.
110. Κέρκυρα, Μουσεῖον ἀρ. 564 (Παλαιοκαστρίτσα). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Μαχητὴς θωρακοφόρος μάχεται ἐναντίον δύο ἀντιπάλων γυμνῶν. (Σφζόμενον πλ. 0,64, ὕψ. 0,38, πάχ. 0,18).
111. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 2317 (Σαμοθράκη). G. MENDEL III, σ. 416, ἀρ. 1173. Ἀπότμημα Α.
112. Λονδῖνον, Βρετταν. Μουσεῖον ἀρ. 957 (Ξάνθος Λυκίας). A. H. SMITH II, σ. 60 κ. ἐξ. G. RODENWALDT, JHS. 53, 1933, σ. 191, εἰκ. 6-7, πίν. IX, 1 (B), πίν. IX, 2 (Δ).
- 112α. Λονδῖνον, Βρετταν. Μουσεῖον ἀρ. 2329 (Ξάνθος). ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 115. A. H. SMITH III, σ. 334. JHS. 53, 1933, σ. 189, εἰκ. 5.
113. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον ἀρ. 1246 (Θεσσαλονίκη). Σαρκοφάγος ἀκεραία ἀνέκδοτος (ἀναφέρεται ὑπὸ F. EICHLER, ÖJh. 36,

- 1946, σ. 94, σημ. 42). Α, μάχη παρὰ τὰ πλοῖα καὶ σύμπλεγμα ἀμαζονομαχίας. Β, μάχη μεταξύ πεζῶν καὶ ἱππέων. Γ, Ὀρφεύς. Δ, θήρα κάπρου. Κάλυμμα κλινόμορφον. *Annuario SIA*. 17/18, 1955/56 (1957), σ. 198, εἰκ. 22 (Δ). *Πίναξ 3 β*.
- 113α. Τεργέστη, Μουσεῖον (Μ. Ἀσία). *ASR*. III, 3, σ. 557, ἀρ. 146¹ (εἰκ.). Ἀποτμήμα Α ἐξ ὁμοίας παραστάσεως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 113.

δ) Ἀμαζονομαχία.

114. Ἔφεσος (Λιμὴν Ἐφέσου). *ÖJh*. 27, 1932, *Beibl.* σ. 68, εἰκ. 48. *JdI*. 59/60, 1944/45, σ. 129, ἀρ. 4. R. REDLICH, σ. 51 ἐξ.
115. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον (Κεντρικὴ Μακεδονία). Ἀποτμήματα πλευρῶν Α - Γ ἀνέκδοτα. Κλινόμορφον κάλυμμα ἑλλίπες.
116. Παρίσιοι, Louvre ἀρ. 1785 καὶ MA 2435 (Κυρήνη). *ASR*. II, πίν. 48, ἀρ. 131. A. HÉRON DE VILLEFOSSE, *Musée Africain du Louvre*, 1921, σ. 4, ἀρ. 12, πίν. II. R. REDLICH, σ. 52-53.
117. Κέρκυρα, Μουσεῖον ἀρ. 562, 563 (Κέρκυρα). Δύο ἀποτμήματα ἀνέκδοτα: 1) Α, Ἑλλήν πρὸς ἀριστερά· ἐπὶ τοῦ βάθους ἀμαζών. Φωτογρ. Γερμαν. Ἰνστιτούτου ἀρ. 482. (Σφωζόμεναι διαστάσεις: ὕψ. 0,41, πλ. 0,37, πάχ. 0,22), 2) Γωνία Β - Δ, σύμπλεγμα ἀμαζονομαχίας, φωτογραφία Γερμαν. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου ἀρ. 485. (Σφωζόμεναι διαστάσεις: ὕψ. 0,36, πλ. 0,25, πάχ. 0,28).
118. Cambridge Mass., *Fog Art Museum* (Πώμη). G. H. CHASE, *Greek and Roman Sculpture in American Collections*, 1924, σ. 155, εἰκ. 186. R. REDLICH, σ. 49, πίν. 3 (Α, Β).
119. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον (Θεσσαλονίκη). *BCH*. 63, 1939, πίν. 64. AA. 55, 1940, σ. 266, εἰκ. 74. R. REDLICH, σ. 64, πίν. 4.
120. Θήρα (Θήρα). Ἀποτμήματα ἀνέκδοτα, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος.
121. Τεργέστη, Μουσεῖον (Τεργέστη). *ASR*. II, πίν. 48, ἀρ. 129. V. SCRINARI, *Amazonomachia. Archeografo Triestino XVI-XVII*, 1951.
122. Βιέννη, *Antikensammlung* ἀρ. 1170 (Τελμησσὸς Λυκίας). *ASR*. II, πίν. 48, ἀρ. 130. R. REDLICH, σ. 114-115. F. EICHLER, *ÖJh*. 36, 1946, σ. 82-83, εἰκ. 16-17.
123. Ὀδησσὸς (Σμύρνη). *ASR*. III, 3, σ. 554, ἀρ. 131¹. R. REDLICH, σ. 54.

124. Ἐφεσος (Ἐφεσος). Ἀποτμήματα Α ἀνέκδοτα. Φωτογραφία Πανεπιστημίου Βιέννης II 455. Κλινόμορφον κάλυμμα: ÖJh. 25, 1929, Beiblatt σ. 49, εἰκ. 28.
125. Βενετία, Μουσείον. ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 126. R. REDLICH, σ. 115.
126. Ρώμη, Vigna Guidi. ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 127.
127. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 2021 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον.
128. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως. ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 119.
129. Σπάρτη, Μουσείον (Λακωνία). ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 120, ἔργον τοπικοῦ ἐργαστηρίου.
130. Μέγαρα (Ἀττική). ASR. II, σ. 139, ἀρ. 128¹.
131. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως (Ἀθῆναι). ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 124.
132. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3379 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 176, ἀρ. 379. Ἀπότμημα Α ἢ Β.
133. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3175 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 176, ἀρ. 378. Ἀπότμημα Δ.

ε) Κενταυρομαχία.

134. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3373, 2762, 2719 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 177-178, ἀρ. 380, — a, — b. Ἀποτμήματα Α ἐκ παραστάσεως Κενταυρομαχίας καὶ οὐχὶ Γιγαντομαχίας πρὸς F. VIAN, Répertoire des gigantomachies figurées, 1951, σ. 29, ἀρ. 59.
135. (Σμύρνη) (Πέργαμος). ASR. III, 1, πίν. 26, ἀρ. 93. Ἀπότμημα Α ἐσφαλμένως ἐρμηνευθὲν ὡς εἰκονίζον Γιγαντομαχίαν.
136. Τεργέστη, Μουσείον. ASR. III, 3, ἀρ. 457. Ἀπότμημα Δ.
137. Ἀσπάλαθος. ASR. III, 1, ἀρ. 131¹. Πλευρὰ Δ.
138. Κωνσταντινούπολις, Μουσείον. ASR. III, 1, πίν. 41, ἀρ. 134. G. MENDEL I, σ. 130, ἀρ. 37. Ἀπότμημα Δ.
139. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3358, 3359 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 174, ἀρ. 373, 373a. Δύο ἀποτμήματα Δ (ἀβεβαία ἢ ἐρμηνεῖα τοῦ θέματος).
140. Σπάρτη, Μουσείον ἀρ. 34 (Σπάρτη). H. DRESSEL-A. MILCHNÖFER, σ. 404, ἀρ. 232. M. N. TOD-A. J. B. WACE, σ. 139, ἀρ. 34.

F') Varia.

141. Ρώμη, Μουσείον Λατερανοῦ. BENNDORF - SCHÖNE, Die Skulpturen des Lateranischen Museums, σ. 258 ἀρ. 384, πίν. 8. RR. III, 282, 4. Δύο ἀποτιμήματα Α εἰκονίζοντα ἀθλητάς.
 142. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον (Ἀθῆναι). ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 454.
 143. Ἀθῆναι, Μουσείον Ἀκροπόλεως ἀρ. 2999 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 176, ἀρ. 377.
 144. Παρίσιοι, Louvre ἀρ. MA 17. ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 451.

IV. ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΑΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ

(ἀριθ. 145 - 159)

190 - 250 μ. Χ.

Εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς κορωνίδος καὶ τῆς βάσεως ἐπικρατοῦν τὰ φυτικά διακοσμητικά θέματα, ἐνῶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωσις ἐξασθενεῖ. Τὸ κλινόμορφον κάλυμμα διατηρεῖ μόνον ἡ ὑπ' ἀριθ. 153 σαρκοφάγος, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ νεώτεραι διονυσιακαὶ σαρκοφάγοι ἀνήκουν εἰς τὸν κλινόμορφον τύπον.

145. Βοστώνη, Συλλογὴ Gardner (Ρώμη). G. H. CHASE, Greek and Roman Sculptures in American Collections, σ. 154, εἰκ. 185. RR. II, σ. 199, ἀρ. 1. F. MATZ, Bericht, σ. 503, πίν. 55 b.
 146. Ρώμη, Μουσείον Καπιτωλίου (Ρώμη). H. S. JONES, The Sculptures of the Museo Capitolino, Oxford 1912, σ. 29, ἀρ. 10 a, πίν. 7. RR. III, σ. 183, 3-5.
 147. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 2024 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Σιληνὸς καθήμενος καὶ κρατῶν κάνιστρον πλήρες σταφυλῶν. Σφζ. ὕψ. 0,49, πλ. 0,42, πάχ. 0,17.
 148. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 2025 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Κορμὸς νέου σατύρου καὶ Ἔρωος. Σφζ. ὕψ. 0,47, πλ. 0,55, πάχ. 0,17.
 149. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 2026 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Κορμὸς μαινάδος καὶ σάτυρος. Ἔρωος ἐπιβαίνων πάνθηρος. Σφζ. ὕψ. 0,63, πλ. 0,31, πάχ. 0,23.
 150. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 2027 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Σάτυρος καὶ Ἔρωος. Σφζ. ὕψ. 0,26, πλ. 0,56, πάχ. 0,17.
 151. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀριθ. 2029 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α ἀνέκ-

- δοτον. Νύμφη κατ' ἐνώπιον κρατοῦσα ἀγγεῖον· κορμὸς παιδός. Σφῶς ὕψ. 0,78, πλ. 0,52, πᾶχ. 0,20.
152. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 2666 (Ἀθῆναι). Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτά, σ. 403, ἀρ. 2666, Ἀποτμήματα Α, Β καὶ Δ (= ἀρματα συρόμενα ὑπὸ λεόντων).
153. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον ἀρ. 1247 (Θεσσαλονίκη). Σαρκοφάγος ἀκεραία μετὰ κλινομόρφου καλύμματος, ἀνέκδοτος. Ἀναφέρεται ὑπὸ F. MATZ ἐν Bericht σ. 503. S. PAPASPYRIDIS-KARUSU, Charites, Bonn 1957, πίν. X, 1 (λεπτομέρεια Β). Α, Β, Γ μαινάδες καὶ σάτυροι τρυγῶντες σταφυλὰς καὶ παίζοντες μουσικὰ ὄργανα. Δ, δύο κένταυροι μαχόμενοι πρὸς δύο γρῦπας. Θήκης ὕψ. 1,29, πλ. 2,35, βάθος 1,19. Καλύμματος ὕψ. 0,23. Αἱ κεφαλαὶ τοῦ ἀνακλιμένου ζεύγους εἶναι ἀποκεκρουμέναι.
- Πίναξ 4 α - β.*
154. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 652 (Σπάρτη). M. N. TOD-A. J. B. WACE, σ. 198.
155. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμεικοῦ (Ἀθῆναι). H. RIEMANN, σ. 73, ἀρ. 84, πίν. 21 (P 174).
156. Κνίν, Μουσεῖον, (Δαλματία). Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegobina V, 1897, σ. 207, εἰκ. 68, 69.
157. Ἐφεσος (Ἐφεσος). F. EICHLER, JdI. 59/60, 1944/45, σ. 129, ἀρ. 7. G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 186 (κατὰ τὴν γνώμην τοῦ C. ROBERT τὸ ἀπότμημα προήρχετο ἐκ παραστάσεως κωμαζόντων παίδων).
158. Σαλαμίς. Ἀπότμημα ἐντετειχισμένον εἰς τὴν Μοῖν Φανερωμένης, ἀνέκδοτον. Νύμφη κατ' ἐνώπιον μεταξὺ δύο κορμῶν ἀμπέλου. Ὑψ. 0,80, πλ. 0,34.
159. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 30 (Σπάρτη). M. N. TOD-A. J. B. WACE, σ. 139. Ἔργον τοπικοῦ ἐργαστηρίου.

V. ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ ΤΟΥ 3ΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ

(ἀρ. 160 - 222)

210 - 250 μ. Χ.

Τὰς σαρκοφάγους χαρακτηρίζει ἡ ἔλλειψις καθαρᾶς ἀρχιτεκτονικῆς διαρθρώσεως καὶ ἡ ἐπικράτησις φυτικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων εἰς τὴν κορωνίδα καὶ τὴν βάσιν, τῶν ὁποίων ἡ μορφή μεταβάλλεται· τὰ ἐπὶ τῆς βάσεως διακοσμητικὰ θέματα διήκουν καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς κυρίας ὀψευς,

ἀνευ δηλώσεως γωνιαίων βάθρων ἢ μετὰ γωνιαίων βάθρων ὑποδηλουμένων μόνον δι' ἀβαθοῦς καθέτου ἐγχαράξεως.

Σαρκοφάγοι διατηροῦσαι τὸ κλινόμορφον κάλυμμα ἢ φέρουσai ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις κλινόμορφου τύπου εἶναι αἱ ὑπ' ἀριθ. 160, 164, 171, 172, 173, 175, 176, 179, 190, 192, 196, 204, 208, 211, 213.

α') 'Ο μῦθος τοῦ 'Αχιλλέως.

160. Woburn Abbey (Ἐφεσος). ASR. II, πίν. 22, ἀρ. 47, καὶ III, 3, σ. 549, εἰκ. 47d. C. ROBERT, Archäologische Hermeneutik, 1919, σ. 2, εἰκ. 4-5, σ. 172, εἰκ. 135. Α, ὁ Πρίαμος ἐνώπιον τοῦ Ἀχιλλέως. Β, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ τὸ σῶμα τοῦ Πατρόκλου. Γ, Δύο Ἀχαιοί. Δ, στάθμισις τοῦ σώματος τοῦ Ἑκτορος.
161. Θῆβαι, Μουσεῖον ἀρ. 219 (Βοιωτία). ASR. II, πίν. 22, ἀρ. 50. Ἀπότμημα Α, Πρίαμος καὶ Ἑκάβη.
162. Ρώμη, Μουσεῖον Καπιτωλίου (Ρώμη). ASR. II, πίν. 14-15, ἀρ. 25, H. S. JONES, The Sculptures of the Museo Capitolino, πίν. 16. C. ROBERT, Archäologische Hermeneutik, σ. 325, εἰκ. 251 (Δ). A. RIEGL, Die Spättrömische Kunst-Industrie I, Βιέννη 1901, σ. 74, εἰκ. 13 (Α). G. RODENWALDT, Die Kunst der Antike⁴, σ. 682 (Α) καὶ σ. 683 (τμῆμα πλευρᾶς Α). Φωτογρ. Alinari 6020, Anderson 1768. Α, Β, Γ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ. Δ, ἐξαγορὰ τοῦ σώματος τοῦ Ἑκτορος.
163. Κέρκυρα, Μουσεῖον ἀρ. 550 (Κέρκυρα). Ἀπότμημα ἀνέκδοτον, εἰκονίζον κεφαλὴν, τοῦ Λυκομήδους ἢ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐξ ὁμοίας παραστάσεως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 162.
164. Παρίσιοι, Louvre (Ρώμη). ASR. II, πίν. 16-17, ἀρ. 26. C. ROBERT, Archäologische Hermeneutik, σ. 324, εἰκ. 250 (Δ). Φωτογρ. Alinari 22695, Giraudon 2080. Α, Β, Γ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Σκύρῳ. Δ, ἐξαγορὰ τοῦ σώματος τοῦ Ἑκτορος.
165. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 2700 (Κωνσταντινούπολις). G. MENDEL III, σ. 522, ἀρ. 1313, ἐνθα ἐρμηνεύεται ὡς παρὰστάσις Ἰππολύτου. Ἀπότμημα Α.
166. Παρίσιοι, Louvre. ASR. II, πίν. 23, ἀρ. 48. Ἀπότμημα Α. (Εἶναι ἀβέβαιον ὅτι ἀνήκει εἰς αἰτικὴν σαρκοφάγον).
167. Ἀττάλεια (Ἀττάλεια). ASR. II, πίν. 24, ἀρ. 54. CH. LANCKO, ROŃSKI κ. ἄ. Les Villes de la Pamphylie et de la Pisidie-I, 1890, σ. 19, εἰκ. 7. Ἀπότμημα Δ, Ἀχιλλεὺς καὶ Πρίαμος.
168. Zadar (Δαλματία). Ἀρχαία Πλαστικὴ ἐν Κροατία, Zagreb 1952

(γιουγκοσλαβιστί). ΜΑΤΕ ΣΥΙĆ, Muzeji i Zbirke Zadra, 1954, σ. 87. Ἀπότμημα Α, Ἀχιλλεὺς καὶ Πρίαμος.

169. Ταορμίνα (Ἰταλία). ASR. II, πίν. 24, ἀρ. 55. Γωνιακὸν ἀπότμημα Δ.
170. Κωνσταντινούπολις. Μουσεῖον ἀρ. 18. ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 459. G. MENDEL I, σ. 108, ἀρ. 25.
171. Μαδρίτη, Μουσεῖον Prado (Ἰσπανία) ASR. II, πίν. 25, ἀρ. 62. G. RODENWALDT, Ein attischer Sarkophag in Madrid, Anuario del cuerpo facultativo de archiveros, bibliotecarios y arqueologos, II, 1934, σ. 439 κ. ἐξ., πίν. I-III. ELIAS TORMO Y MONZO, Museo del Prado, Catalogo, Madrid 1949, σ. 70, πίν. 5 b, ἀρ. 180. Α, σπονδαὶ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων. Β, Ἀχιλλεὺς καὶ Πολυξένη. Γ, ὁ θάνατος τοῦ Ἀχιλλέως (ἡ πλευρὰ Δ ἐλλείπει).

β') Ἀμαζονομαχία καὶ μάχαι μετὰ πεζῶν καὶ ἰππέων.

172. Ἱερουσαλήμ, Μουσεῖον. Bulletin of the British School of Archaeology V, Jerusalem 1924, πίν. 4. G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 133, εἰκ. 12 (Α), σ. 189, εἰκ. 59 (λεπτομ. Α). R. REDLICH, σ. 116, πίν. 10 b (Α).
173. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον ἀρ. 1245 (Θεσσαλονίκη). R. REDLICH, σ. 118, πίν. 10 a (Α).
174. Βιέννη, Antikensammlung ἀρ. 1509 (Βαλκανικὴ Χερσόνησος) F. EICHLER, Fragmente attischer Sarkophage in Wien, ÖJh. 36, 1946, σ. 85 ἐξ., εἰκ. 19 (Β), εἰκ. 20 (Α). Γωνιακὸν ἀπότμημα Α-Β.
175. Leningrad, Ermitage (Ἰταλία). ASR. II, σ. 131. G. KISERISKY, Drevnej Skulptury, 1901 (ρωσιστί), σ. 93, ἀρ. 192 a (Α-Γ). RR. III, σ. 480, 3 (Γ). G. RODENWALDT, JHS. 53, 1933, πίν. XII (Α-Δ).
176. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 1179 (Κορώνη Μεσσηνίας). LE BAS-WADDINGTON, Voyage archéologique, πίν. 99-100. ASR. II, σ. 131. G. RODENWALDT, JHS. 53, 1933, εἰκ. 8. Πίναξ 5β.
177. Ξάνθος Λυκίας (Ξάνθος). P. DEMARGNE, Fouilles de Xanthos, Anadolu, Revue des Études d'archéologie et d'histoire en Turquie II, 1955, σ. 69.
178. Ρώμη, Μουσεῖον Κατακομβῶν Πραιτεξτάτου (Ρώμη). Ἀποτμήματα ἀνέκδοτα.
179. Λονδίνον, Βρεταν. Μουσεῖον ἀρ. 2303 (Σιδῶν). ASR. II,

- πίν. 45, ἀρ. 110. A. H. SMITH III, σ. 311 ἐξ. RR. II, σ. 548, R. REDLICH, σ. 120, πίν. 11a. F. SAXL, *Mithras*, 1931, πίν. 6 (B). J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ καὶ J. B. WARD PARKINS, P. B. S. R. 18, 1950, σ. 33, πίν. 22, 2 (κόσμημα τῆς βάσεως).
180. Ρώμη, Συλλογὴ Hartwig. ASR. III, 3, σ. 553, εἰκ. 110¹, R. REDLICH, σ. 120, σημ. 244. Ἀπότμημα Α.
181. Κυρήνη (Κυρήνη). A. L. PIETROGRANDE, σ. 116, ἀρ. 8, εἰκ. 14.
182. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 220. R. REDLICH, σ. 120, σημ. 244, i.
183. Aquileia, Μουσεῖον. G. BRUSIN, *Guida storica e artistica*, Udine 1929, σ. 125, ἀρ. 34, σ. 126, εἰκ. 79. Ἀπότμημα Α.
184. Κυρήνη SA 2176 (Κυρήνη). A. L. PIETROGRANDE, σ. 116, ἀρ. 7, εἰκ. 13.
185. Κνίν, Μουσεῖον (Biskapijë, Δαλματίας). *Wissens. Mitt. aus Bosnien und Herzegobina V*, 1897, σ. 207, εἰκ. 66 - 67. Δύο ἀποτμήματα.
186. Σπάρτη, Μουσεῖον ἀρ. 499 (Σπάρτη). ASR. II, πίν. 47, ἀρ. 123. M. N. TOD - A. J. B. WACE, σ. 185, ἀρ. 499.
- 186^a. Ἡράκλειον, Μουσεῖον (Κρήτη). AJA. 1897, σ. 245, εἰκ. 3. Ἀπότμημα.
187. Μαδρίτη καὶ Tarragona (Ἰσπανία). A. GARCIA y BELLIDO, *Esculturas romanas de España y Portugal*, 1944, σ. 224 ἐξ., ἀρ. 253, πίν. 185 - 186. AA. 69, 1954, σ. 427, εἰκ. 105 - 106.

γ) Θήρα κάπρου καὶ συναφεῖς παραστάσεις.

188. Κωνσταντινούπολις, Μουσεῖον ἀρ. 2452 (Νικόπολις). ΦΡ. ΒΕΡ-ΣΑΚΗ, *Καλυδωνίου κάπρου θήρα ἐν ἀναγλύφῳ Πρεβέζης*, AE. 1911, σ. 186. ASR. III, 3, σ. 519, ἀρ. 433³. G. MENDEL III, σ. 561, ἀρ. 1354. CH. DUGAS κ. ἄ., *Le Sanctuaire d'A-léa Athéna à Tegée au iv siècle*, 1924, πίν. 112 d.
189. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον (Θεσσαλονίκη). Πλευρὰ Α ἀνέκδοτος. Ἐπιπ-πος θηρευτῆς εἰς τὸ κέντρον, κάπρος πρὸ αὐτοῦ ἐφορμῶν ἐκ δεξιῶν. Τρωθεὶς θηρευτής. Σφζ. πλ. 1,70, ὕψ. 0,80, πάχ. 0,21.
Πίναξ 5α.
190. Ἀσπάλαθος (Salonae). ASR. III, 2, πίν. 73, ἀρ. 220. BULIĆ, *Bulletino di Archeologia Dalmata* 28, 1905, σ. 138. Θήρα Καλυδωνίου κάπρου.
191. Ince Blundell Hall (Ρώμη). ASR. III, 2, σ. 186, ἀρ. 154³

καὶ III, 3, σ. 518. B. ASHMOLE, A Catalogue of the Ancient Marbles at Ince Blundell Hall, Oxford 1929, σ. 92, ἀρ. 246, πίν. 49.

192. Βουδαπέστη, Μουσείον (Salonae). A. CONZE, Römische Bildwerke in Österreich I, 1872, σ. 17, πίν. IV. G. RODENWALDT, Ein attischer Sarkophag in Budapest, JdI. 67, 1952, σ. 31 ἑξ., εἰκ. 1-7. Annuario SIA. 17/18, 1955/56 (1957) σ. 191, εἰκ. 8-10.
193. Βηρυτός, Μουσείον ἀρ. 469. G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 157, εἰκ. 33.
194. Παρίσιοι, Λouvre MA 3209 (Σιδών). Ἀπότμημα Β ἀνέκδοτον. Θήρα ἐλάφου. Σφζ. πλ. 0,58, ὕψ. 0,65, πάχ. 0,14.
195. Θεσσαλονίκη, Μουσείον (Θεσσαλονίκη). Ἀπότμημα Δ ἀνέκδοτον. Θήρα (κάπρου ;) Annuario SIA. 17/18, 1955/56 (1957), σ. 199, εἰκ. 23.

δ') Ὁ μῦθος τοῦ Ἱππολύτου.

196. Arles, Μουσείον (Trinquetaille). ASR. III, 2, πίν. 50, ἀρ. 160. W. ALTMANN, σ. 107, πίν. 2. E. ESPÉRANDIEU, Recueil général des bas-reliefs de la Gaule Romaine I, σ. 190, εἰκ. 133. RR. II, σ. 212. J. B. WARD PERKINS, JRS. 46, 1956, σελ. 10 ἑξ. πίν. I - II.
197. Aquileia, Μουσείον ἀρ. 32. G. BRUSIN, Guida, 1929, σ. 126, εἰκ. 78. Φωτογραφ. Γερμαν. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου Ρώμης ἀρ. 33. 1399. Ἀπότμημα πλευρᾶς Β.
198. Παρίσιοι, Λouvre MA 1663 (Θεσσαλονίκη). ASR. III, 2, σ. 198, ἀρ. 160¹. RR. II, σ. 262, 4 (πλευρὰ σαρκ., Β).
199. Ἀθῆναι, Ἐθνικ. Μουσείον (Ἀθῆναι). ASR. III, 2, σ. 185, ἀρ. 154¹ (εἰκ.). Μικρὸν ἀπότμημα Α ἢ Β.
200. Bengasi (Βάρκη). A. L. PIETROGRANDE, σ. 121, ἀρ. 16, εἰκ. 18 (Β).
201. Ἐφεσος (Ἐφεσος). F. EICHLER, JdI. 59/60, 1944/45, σ. 129, ἀρ. 5.
202. Ρόδος, Μουσείον ἀρ. 1158 (Ρόδος). Clara Rhodos II, 1, ἀρ. 28, εἰκ. 33.
203. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσείον ἀρ. 1148 (Ἀθῆναι). ASR. III, 2, σ. 186, ἀρ. 154². RR. II, σ. 354. Φωτογρ. Alinari 24336. Ἀπότμημα Δ.
204. Leningrad, Ermitage ἀρ. 191 (Ἰταλία). ASR. III, 2, πίν. 48, ἀρ. 154. RR. III, σ. 491. G. RODENWALDT, AA. 55, 1940, σ. 605, εἰκ. 6.

205. Θῆβαι, Μουσεῖον (Βοιωτία). Ἀπότμημα Β ἀνέκδοτον. Φαῖδρα. Φωτογρ. Γερμαν. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου ἀρ. 28.122.
206. Ανίγνον, Μουσεῖον Calvet (Βενετία). ASR. III, 2, πίν. 56, ἀρ. 175. Ἀπότμημα ἀβέβαιον ὅτι ἀνήκει εἰς ἀττικήν σαρκοφάγον.
207. Θεσσαλονίκη, Μουσεῖον (Θεσσαλονίκη). Ἀπότμημα Α ἀνέκδοτον. Εἰκονίζει κεφαλὴν ἀκολουθοῦ τοῦ Ἱππολύτου καὶ ἵππον. Σφζ. πλ. 0,41, ὕψ. 0,16, πάχ. 0,22.
208. Ἀκράγας (Ἰταλία). ASR. III, 2, πίν. 47, ἀρ. 152. C. ROBERT, Archäol. Hermeneutik, σ. 136, εἰκ. 105 (B). RR. III, σ. 1. G. RODENWALDT, AA. 55, 1940, σ. 599, εἰκ. 3 - 4 (B). JRS. 45, 1956, πίν. II (A, Γ, Δ).
209. Παρίσιοι, Louvre ἀρ. 592 (Ἰταλία). ASR. III, 2, σ. 181, ἀρ. 153, Ἀπότμημα Β.
210. Gotha, Μουσεῖον (Ἑλλάς). G. RODENWALDT, JdI. 67, 1952, σ. 38 ἐξ., εἰκ. 8 - 9.
211. Tarragona, Μουσεῖον ἀρ. 15.482 (παρὰ τὴν Tarragona ἐκ τῆς θαλάσσης) A. GARCIA Y BELLIDO, Esculturas Romanas di España y Portugal, Madrid 1944, σ. 244, ἀρ. 262, πίν. 199 - 201. AJA. 54, 1950, σ. 395, εἰκ. 1 - 2. AA. 69, 1954, σ. 423, εἰκ. 101 - 104.

ε') Διάφοροι μυθολογικαὶ παραστάσεις.

212. Παρίσιοι, Louvre ἀρ. 3212 (Συρία). Γωνιακὸν ἀπότμημα Α - Β ἀνέκδοτον. Α, Ἡρακλῆς κατ' ἐνώπιον, εἰς τὴν γωνίαν Ἄττις. Β, ὑπόλειμμα ἐκ παραστάσεως Ἡρακλέους φέροντος τὸν Ἑρμάνθιον κάπρον. Φωτογρ. Giraudon 33364. Σφζ. ὕψ. 0,94, πλ. 0,58.
213. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 1176 (Ἀθῆναι). ASR. III, 3, πίν. 103, ἀρ. 322. G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 159 - 161, εἰκ. 35 - 36 (Γ, λεπτομ.). AA. 55, 1940, σ. 601, εἰκ. 1 - 2 (Β, λεπτομ.). A. IPPE, Bull. van de Vereeniging tot bevordering der kennis van de antike Beschaving 29, 1954, σ. 22, εἰκ. 2 (B). Α-Δ, ὁ μῦθος τοῦ Οἰνομάου καὶ τοῦ Πέλοπος. Πίναξ 6.
214. Pola. J. ZINGERLE, Relief in Pola, ÖJh. 10, 1907, σ. 157 ἐξ., πίν. V. RR. II, σ. 132, 2. K. BULAS, σ. 110. Ἀπότμημα Δ. Μάχη Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων παρὰ τὰ πλοῖα.
215. Αἰτάλεια (Αἰτάλεια). G. MORETTI, ASI. Atene, 6 - 7, 1923/1924, σ. 501 ἐξ., ἀρ. 1 - 8.
216. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον ἀρ. 2028 (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα Α

- ἀνέκδοτον. Εἰκονίζει κεφαλὴν γυναικός (Φαίδρας;) καὶ κεφαλὴν
θεραπαινίδος. Σφζ. ὕψ. 0,30, πλ. 0,42, πάχ. 0,17.
217. Παρίσιοι, Louvre (Ρώμη). ASR. III, 3, πίν. 143, ἀρ. 448.
218. Τεργέστη. ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 449.
219. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Ἀκροπόλεως ἀρ. 2602 (Ἀθῆναι). O. WALTER,
σ. 228, ἀρ. 461 (εἰκ.).
220. Ἀθῆναι, Ἑθν. Μουσεῖον (Αἴγινα). ASR. III, 3, πίν. 144, ἀρ. 458.
221. Βιέννη, Antikensammlung ἀρ. 1101 (Ἰταλία). F. EICHLER,
ÖJh. 36, 1946, σ. 91, εἰκ. 22. Τρία ἀποτμήματα Α. Μοῦσαι.
222. Ρώμη, Μουσεῖον Βατικανοῦ ἀρ. 3495. G. KASCHNITZ-WEINBERG,
Sculpture del Magazzino del museo Vaticano, 1937, πίν. 85,
ἀρ. 517. Ἀπότμημα Α ἐκ παραστάσεως Μουσῶν.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

Καλύμματα καὶ ἀποτμήματα ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων.

223. Νικόπολις (Νικόπολις). Κάλυμμα ἀετοειδές. Α. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ,
ΑΕ. 1922, σ. 67, εἰκ. 4.
224. Νικόπολις (Νικόπολις). Ἀπότμημα κορωνίδος (δμάδος Ι). Σφζ.
πλ. 0,43, ὕψ. 0,23, πάχ. 0,14.
- 224α. Νικόπολις (Νικόπολις). Ἀπότμημα κορωνίδος (δμάδος Ι). Σφζ.
πλ. 0,38, ὕψ. 0,22, πάχ. 0,13.
225. Νικόπολις (Νικόπολις). Ἀπότμημα δεξιᾶς γωνίας κορωνίδος (δμά-
δος ΙΙΙ). Ἐπὶ τοῦ ἄβακος ἀνάγλυφος βλαστόσπειρα.
226. Κέρκυρα, Μουσεῖον ἀρ. 121 (Κέρκυρα). Ἀπότμημα κορωνίδος
(δμάδος ΙΙΙ). Ἐπὶ τοῦ ἄβακος ἀνάγλυφος μαίανδρος. Πλ. 0,53,
ὕψ. 0,18.
227. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Ἀκροπόλεως (Ἀθῆναι). Δύο ἀποτμήματα κο-
ρωνίδος (δμάδος ΙΙΙ).
228. Ἀθῆναι, Ἑθν. Μουσεῖον ἀρ. 1498 (Ἰθάκη). Κάλυμμα κλινόμορ-
φον. Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτὰ, σ. 270. F. H. TAYLOR, Art
Bulletin 10, 1927/1928, σ. 50, ἀρ. 4 (ἔνθα ὁ ἀρ. Εὐρ. 1498
ἀποδίδεται ἔσφαλμένως εἰς τὴν ἀκόλουθον σαρκοφάγον τοῦ
Ἑθν. Μουσείου ἀρ. 3580),
229. Ἀθῆναι, Ἑθν. Μουσεῖον ἀρ. 3580 (Ἀθῆναι). Κάλυμμα κλινόμορ-
φον. ΑΔ. 9, 1924/1925, Παράρτημα σ. 32, ἀρ. 30, εἰκ. 29.
G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 121, εἰκ. 3. H. P. L'ORANGE,

- Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts, 1933, σ. 109, ἀρ. 7 εἰκ. 19.
230. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Ἀθῆναι). Τέσσαρα ἀποτμήματα τόρου στρώματος καὶ ἀνακλίντρου κλινομόρφου καλύμματος. Κόσμημα: θήρα ἀγρίων ζώων ἐν χαμηλῷ ἀναγλύφῳ.
231. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα τόρου στρώματος. Κόσμημα: τρεῖς κύνες, ἔλαφος καὶ δορκάς.
232. Ἀθῆναι, Ἐθν. Μουσεῖον (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα τόρου στρώματος. Κόσμημα: θαλάσσιος κένταυρος.
233. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Ἀκροπόλεως ἀρ. 3186 (Ἀθῆναι). O. WALTER, σ. 180, ἀρ. 385. Ἀπότμημα τόρου στρώματος: Τρίτων καὶ Ἐρωτιδεύς.
234. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμικοῦ (Ἀθῆναι). H. RIEMANN, πίν. 21, ἀρ. 80 (P 248). Ἀπότμημα τόρου στρώματος.
235. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμικοῦ (Ἀθῆναι). H. RIEMANN, πίν. 21, ἀρ. 81 (P 153). Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος.
236. Ἀθῆναι, Μουσεῖον Κεραμικοῦ (Ἀθῆναι). H. RIEMANN, σ. 71, ἀρ. 79 (P 277). Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος.
237. Κόρινθος, Μουσεῖον (Κόρινθος). Corinth IX, σ. 111, ἀρ. 238 (εἰκ.) Κλινόμορφον κάλυμμα.
238. Κόρινθος, Μουσεῖον (Κόρινθος). Corinth IX, σ. 112, ἀρ. 239. Ὅμοιον.
239. Κόρινθος, Μουσεῖον (Κόρινθος). Corinth IX, σ. 112, ἀρ. 240, εἰκ. σελ. 113. Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος.
240. Σπάρτη, Μουσεῖον (Σπάρτη). M. N. TOD - A. J. B. WACE, ἀρ. 51b, 73, 306, 765, 771, 771a. Ἀποτμήματα κλινομόρφων καλυμμάτων.
241. Χαλκίς, Μουσεῖον. Ἀπότμημα ἀνακλίντρου κλινομόρφου καλύμματος, κοσμουμένου κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν μὲ ἀνάγλυφα προσωπεῖα. Φωτογραφία Γερμανικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου ἀρ. 9795.
242. Βηρυτός, Μουσεῖον. G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 153, εἰκ. 30. Ἀπότμημα ἀνακλίντρου ἐκ κλινομόρφου καλύμματος.
243. Βηρυτός, Μουσεῖον ἀρ. 428. G. RODENWALDT ἔ. ἀ., σ. 175, εἰκ. 51. Ἀπότμημα τόρου στρώματος.
244. Σόφια, Μουσεῖον ἀρ. 3540. H. PEIRCE καὶ L. TYLER, L'art byzantin, I, 1932, πίν. 14. Ἀπότμημα τόρου στρώματος.
245. Κυρήνη, Μουσεῖον ἀρ. 231 (Tolmetta). A. L. PIETROGRANDE, σ. 112, ἀρ. 3, εἰκ. 6. Κλινόμορφον κάλυμμα.

- 245α. Κυρήνη, Μουσείον. JRS. 46, 1956, πίναξ III, 1, 2, 5. Κλινόμορφον κάλυμμα.
246. Tolmetta Κυρηναϊκῆς, Μουσείον (Tolmetta). A. L. PIETROGRANDE σ. 112, ἄρ. 4, εἰκ. 7. Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος.
247. Tolmetta Κυρηναϊκῆς, Μουσείον (Tolmetta). A. L. PIETROGRANDE σ. 113, εἰκ. 8. Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος.
248. Κυρήνη, Μουσείον (Κυρήνη). A. L. PIETROGRANDE σ. 117, εἰκ. 15. Κλινόμορφον κάλυμμα.
249. Κυρήνη, Μουσείον (Κυρήνη). A. L. PIETROGRANDE σ. 117, εἰκ. 15b. Ἀπότμημα στρώματος ἐκ κλινομόρφου καλύμματος.
250. Ρώμη, Μουσείον Λατερανοῦ. BENNDORF - SCHÖNE, Die antiken Bildwerke des Lateranischen Museums, ἄρ. 58. Φωτογρ. Anderson 1853. Ἀπότμημα τόρου στρώματος.
251. Βερολῖνον, Μουσείον ἄρ. 1543. AA. 18, 1903, σ. 38, εἰκ. 31. Ἀπότμημα τόρου στρώματος.
252. Βιέννη, Antikensammlung ἄρ. 929 (Ἔφεσος). F. EICHLER, ÖJh. 36, 1946, σ. 93, εἰκ. 23. Ἀπότμημα τόρου στρώματος.
253. Ἀθῆναι, Συλλογὴ Θησείου (Ἀθῆναι). Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος μετὰ κατακεκλιμένων, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, τῶν ὁποίων ἐλλείπουν αἱ κεφαλαί.
254. Χερσόνησος (Κρήτη). BCH. 81, 1957, σ. 634, εἰκ. 32. Ἀπότμημα κλινομόρφου καλύμματος.

2. ΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΑΤΤΙΚΩΝ ΣΑΡΚΟΦΑΓΩΝ

α. Σαρκοφάγοι μετ' αἰτοειδοῦς καλύμματος¹.

Εἰς τὴν λάρνακα τοῦ τύπου α διακρίνονται δύο μορφαί:

1) Ἀπλῇ λάρναξ. Παραδείγματα: ἄρ. 5, 25, 44, 45. Σαρκοφάγοι ἐλλιπεῖς ὡς πρὸς τὸ κάλυμμα: ἄρ. 7, 11, 18. Σαρκοφάγοι μετ' ἀναγλύφους παραστάσεις κωμαζόντων παίδων: Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἄρ. 1181, 1187 (J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ πίν. LII, 3 καὶ LII, 1), ἄρ. 4008. Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως ἄρ. 511 (G. MENDEL I, σ. 106, ἄρ. 23).

Ἡ λάρναξ ἀπολήγει ἄνω εἰς κορωνίδα σχηματιζομένην ὑπὸ ἄβacos καὶ ἑνὸς κυματίου ἢ δύο ἐπαλλήλων κυματίων ἀργῶν ἢ πλαστικῶς κεκο-

¹ Πρβ. W. ALTMANN, ἔ. ἀ. σ. 13 ἐξ.

σημμένων. Εἰς τὴν γωνίαν τῆς μακρᾶς καὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τὸ ὠό-
σχημον φύλλον τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου καλύπτεται ὑπὸ ἀνθεμίου (ἀρ. 25).
Ἡ βάσις τῆς λάρνακος εἶναι ἀπλῇ ἢ κοσμεῖται μὲ κυμάτια καὶ σκοτίαν.
Εἰς τὰς γωνίας αἱ συναπιτόμεναι πλευραὶ δὲν χωρίζονται δι' ἀρχιτεκτονικοῦ
τινος στοιχείου, ἀν καὶ εἰς περιπτώσεις τινὰς δηλοῦνται γωνιαῖα βάθρα (ἀρ.
25). Ταῦτα, ὡς καὶ οἱ εἰκονιζόμενοι εἰς τὰ ἄκρα τῆς λάρνακος ἀρ. 45 ἐρω-
τιδεῖς, ὀφείλονται εἰς ἀνάμixin στοιχείων τῶν κλινομόρφων σαρκοφάγων.

Ὁ τύπος τῆς σαρκοφάγου α 1 ἀνάγεται εἰς μνημεῖα τοῦ 4ου π. Χ.
αἰῶνος, ὡς ἡ λεγομένη σαρκοφάγος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου¹. Συνήθης,
ἰδίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ τύπος προῆλθεν ἐκ τῆς μορφῆς ξυλίνου κιβω-
τίου μὲ ἀετοειδὲς κάλυμμα, μορφὴ ἢ ὁποία δὲν χαρακτηρίζει μόνον τὴν
σαρκοφάγον ἀλλὰ καὶ πᾶν σκεῦος διαφόρου χρήσεως².

2) **Ναόςχημος λάρναξ**. Παραδείγματα: ἀρ. 1, 13, 35 (ἀποτμήματα).
Λιαμορφοῦται διὰ τῆς προσθήκης πεσσῶν ἢ παραστάδων εἰς τὰς γωνίας
τοῦ προηγουμένου τύπου. Αἱ παραστάδες βαίνουνσιν ἐπὶ ὀρθογωνίων βάθρων
δηλουμένων εἰς τὰς γωνίας τῆς βάσεως.

Συναφοῦς τύπου πρὸς τὰς ἀττικὰς αὐτὰς σαρκοφάγους εἶναι καὶ αἱ
σαρκοφάγοι τῆς τάξεως καλουμένης τῆς Torre Nova³. Πρότυπον τῆς
μορφῆς ταύτης δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ σαρκοφάγος μὲ παράστασιν ἀμαξο-
νομαχίας τοῦ μουσείου τῆς Βιέννης, ἡ ὁποία χρονολογεῖται μετὰ τὰ μέσα
τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος⁴. Ἡ κλασσικὴ αὕτη μορφὴ μετὰ παραστάδων καὶ
ἐπιστυλίου παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου γνωστοῦ ὡς σαρκοφάγου
Chigi⁵.

¹ W. ALTMANN, ἔ.δ. σ. 23. HAMDİ BEY - TH. REINACH, Une nécropole royale à Sidon, Paris 1892, πίν. 25-27. Εἰς τὸ ἴδιον ἐργαστήριον ἀποδίδονται καὶ αἱ σαρκο-
φάγοι πίν. 38, ἀρ. 4 καὶ 5 ὑπὸ τοῦ G. HAFNER, AA. 54, 1939, σ. 471. Μεταξὺ τῶν
ὀλίγων, ἀρχαιοτέρων, παραδειγμάτων τοῦ τύπου αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα εὗρέθησαν εἰς τὴν
Ἑλλάδα εἶναι ἡ σαρκοφάγος τῶν Ἀθηνῶν: Hesperia 20, 1951, σ. 75, εἰκ. 3, καὶ ἡ
σαρκοφάγος τῆς Αἰγίνης: G. WELTER, AA. 53, 1938, σ. 31, εἰκ. 22-23.

² C. WATZINGER, Griechische Holzsarkophage aus der Zeit Alexanders des
Grossen, Leipzig 1905, σ. 63 ἑξ., G. RODENWALDT, Sarkophagprobleme, RM. 58,
1943, σ. 3.

³ CH. R. MOREY, Sardis V, 1, The Sarcophagus of Cl. Antonia Sabina and
the Asiatic Sarcophagi, 1926, εἰκ. 72-77. Περὶ αὐτῶν διετυλώθη ἡ θεωρία τῆς προε-
λεύσεως ἐξ Ἀθηνῶν: G. W. ELDERKIN, Hesperia 8, 1939, σ. 114, ἀλλὰ πράγματι
ἐξήχθησαν ἐκ *Λυδίας*.

⁴ ASR. II, πίν. 27, ἀρ. 68. W. ALTMANN, ἔ.δ. σ. 15-16, εἰκ. 4 καὶ 4a. M. BIE-
BER, The Sculpture of the Hellenistic Age, New York 1955, σ. 73, εἰκ. 252.

⁵ W. ALTMANN, ἔ.δ. σ. 18, εἰκ. 5. H. DÜTSCHKE, JdI. 27, 1912, σ. 129, εἰκ. 1.
G. E. RIZZO, Prassitele, 1932, πίν. 149. CH. PICARD, Manuel IV, 2, 1954, σ. 368, 373,

Ὁ τύπος προήλθεν ἀπὸ τὴν κιβωτιόσχημον μορφήν τῆς λάρνακος δι' ἀναμίξεως ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων. Τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ παραδείγματα προέρχονται ἀπὸ τὰς νήσους τῆς Ἰωνίας¹.

Ἀττικαὶ σαρκοφάγοι μετ' αἰετοειδοῦς καλύμματος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἔχουν εἰς τὰς γωνίας, ἀντὶ πεσσῶν, ἐρμαϊκὰς στήλας καὶ εἰς τὴν κορωνίδα ἐπάλληλα ἀρχιτεκτονικὰ κυμάτια. Τυπικὸν παράδειγμα τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ σαρκοφάγος ἀρ. 6. Ἐν μόνον ἰδιαίτερον γνώρισμα διακρίνει τὴν λάρνακα τῆς σαρκοφάγου ταύτης ἀπὸ τὰς θήκας μὲ κλινόμορφον κάλυμμα: ὁ χαμηλὸς καὶ ἀκόσμητος ἄβαξ τῆς κορωνίδος.

Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀκμῆς τοῦ χείλους τῆς λάρνακος τοῦ τύπου α, ὥς καὶ τῶν ἐπομένων, ἐξέχει χαμηλὴν ταινίαν πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ καλύμματος, ἡ ὁποία εὐρίσκεται γενικῶς εἰς τὰς σαρκοφάγους ἀνατολικῆς προελεύσεως².

Τὰ αἰετοειδῆ καλύμματα τοῦ τύπου α ἔχουν μορφήν ἀμφικλινούσας στέγης μὲ ἀναγλύφους φολιδωτοὺς κεράμους. Σχηματίζουν αἰετώματα ὑψηλὰ (ἀρ. 6, 13, 25, 223) ἢ χαμηλὰ (ἀρ. 5, 44, 45)³. Τὸ αἰετώμα, ἡ διακόσμησις τοῦ τυμπάνου καὶ τὰ ἀκρωτήρια εἶναι στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς⁴.

εἰκ. 163. Ἔτερον ἀντίγραφον εἰς ἀπότμημα τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανοῦ: G. KASCHNITZ-WEINBERG, *Sculture del Magazzino del Museo Vaticano*, 1937, σ. 181, ἀρ. 403, πίν. 74.

¹ Σάμου: G. RODENWALDT, *RM.* 58, 1943, σ. 3 σημ. 1, εἰκ. 1. Χίου: N. M. KONTOLEONTOS, Ἀνασκαφαὶ ἐν Χίῳ, ΠΑΕ. 1952, σ. 524-525 εἰκ. 6-8. Ἡ αὐτὴ μορφή ἀναγνωρίζεται κατ' οὐσίαν εἰς τὴν σαρκοφάγον τῶν Θερηνουσῶν γυναικῶν τῆς Σιδῶνος, HAMDI REY - TH. REINACH, ἔ. ἀ. πίν. 4-9, G. MENDEL I, σ. 48, ἀρ. 10. G. RODENWALDT, *Der Sark. Caffarelli*, σ. 29 σημ. 14. Πρβ. ἀντίθετον γνώμην: CH. PICARD, *Manuel IV*, 2, 1954, σ. 207 σημ. 1.

² G. RODENWALDT, *Der Sarkophag Caffarelli*, σ. 5 σημ. 8.

³ A. MÜHSAM, *Attic Grave Reliefs from the Roman Period*, *Berytus X*, 1952/1953, σ. 95.

⁴ G. RODENWALDT, S. Lorenzo σ. 168 σημ. 7, τοῦ ἰδίου, *JHS.* 53, 1933, σ. 185-186, καὶ *RM.* 58, 1943, σ. 11.

Ἀκρωτήρια: A. BRÜCKNER, *Ornament und Form der attischen Grabstelen*, 1886, σ. 41.

Κόσμημα τυμπάνου: ἀντιποὶ τράγοι ὑπεράνω κρατῆρος, Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. Εὐρ. 1181, J. M. C. TOYNBEE, πίν. 52, ἀρ. 3a. Πρβ. τὸ θέμα ἐπὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος: H. LUSCHEY, *Zur Wiederkehr archaischen Bildgedanken in der attischen Grabmalkunst des 4. Jahrh. v. Chr.*, *Festschrift B. Schweitzer*, Stuttgart 1954, πίν. 54, ἀρ. 2-3, καὶ ἄλλα παραδείγματα ἐν σελ. 249. TH. KRAUS, *Antithetische Böcke*, *AM.* 69/70, 1954/55, σ. 109 ἐξ.

β. Σαρκοφάγοι τύπου κλίνης.

Εἰς τὴν λάρνακα τοῦ τύπου β διακρίνονται τρεῖς μορφαί :

1) *Κλίνη με καθαρὰν τεκτονικὴν διάρθρωσιν ἐπίπλου.* Ἡ μορφή αὕτη περιεγράφη ὑπὸ τοῦ G. RODENWALDT, Der Klinensarkophag von S. Lorenzo, JdI. 45, 1930, σ. 116 ἐξ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀκολουθῶν τεσσάρων, κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, παραδειγμάτων :

A. Κεραμεικοῦ, ἔ. ἄ. σ. 125, εἰκ. 4 - 7.

B. Ρώμης, S. Lorenzo, ἔ. ἄ. σ. 118, εἰκ. 1 - 2, πίν. 5 - 7.

C. Ἀθηνῶν, Ἐθν. Μουσείου ἀρ. 1497, ἔ. ἄ. σ. 128 - 131, εἰκ. 8 - 11.

D. Salerno, ἔ. ἄ. σ. 137, εἰκ. 15 - 16.

Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα προσθέτομεν πέμπτον :

E. Ἀθηνῶν, Συλλογῆς Θησείου.

Ἡ ἀνέκδοτος αὕτη σαρκοφάγος, ὥς καὶ τὰ προηγούμενα παραδείγματα, ἔχει τὴν μορφήν κλίνης ἐπὶ βάσεως, με πόδας τύπου τραπεζῶν τῶν κλασσικῶν χρόνων¹.

Οἱ πόδες, κατὰ τὰς πλευρὰς A καὶ B (ἀριστ.) κοσμοῦνται ὑπὸ τριῶν καθέτων ῥαβδώσεων, ἡ δὲ προσαρμογὴ αὐτῶν πρὸς τὰ ἐνήλατα δηλοῦται δι' ὀρθογωνίου ἐγγλυφῆς καὶ τριῶν ἥλων. Τὸν μεταξὺ τῶν ποδῶν χώρον, ἐπὶ τῆς πλευρᾶς A, καταλαμβάνει κόσμημα παραλλήλων ἐλικοειδῶν ῥαβδώσεων (στλεγγίδων). Ἐπὶ τῆς B (ἀριστ.) αἱ ἐλικοειδεῖς ῥαβδώσεις διαιροῦνται εἰς δύο ὁμάδας συγκλινούσας πρὸς τὸ κέντρον. Αἱ πλευραὶ Γ καὶ Δ εἶναι ἀκόσμητοι. Ἐπ' αὐτῶν μόνον ἡ διάρθρωσις τῆς κλίνης σχηματίζεται ἄδρομερῶς. Τὸ κάλυμμα εἶναι ἐλλιπὲς κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον καὶ τὰς κεφαλὰς τοῦ ἀνακλιμένου ζεύγους².

Ἐκ τῶν σαρκοφάγων τοῦ τύπου τούτου ἡ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον A παρουσιάζει τὴν ἰδιομορφίαν κενῆς κλίνης καὶ εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς καταγωγῆς τοῦ τύπου καὶ τῆς παραδόσεως τῶν ἀττικῶν κλινομόρφων σαρκοφάγων. Ἀρχαιότερα παραδείγματα παραστάσεως κενῆς κλίνης γνωρίζομεν ἐκ ταφικῶν κτισμάτων τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς³. Ἡ

¹ G. RICHTER, Ancient Furniture, σ. 76 ἐξ. G. MENDEL III, ἀρ. 835, 835a. Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΗ, Ἑλληνικά Τραπεζοφόρα, 1948, σ. 11, εἰκ. 6.

² Διαστάσεις τῆς σαρκοφάγου : μῆκος 2,02 μ., βάθος στενῆς πλευρᾶς 0,90 μ., ὕψ. 0,82 μ., ὕψος στρώματος 0,22 μ.

³ G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 141 σημ. 2 : Καλυδῶνος, DYGGVE-POULSEN-RHOMAIOS, Das Heroon von Kalydon, σ. 61, εἰκ. 54, Ἐρετρίας : AE. 1899, πίν. 11, A.M. 26, 1901, πίν. 16, 17. Μακεδονικοὶ τάφοι : Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, 1951, σ. 37.

κενή κλίνη είναι ιδέα ελληνική με περιεχόμενον πνευματικώτερον τῆς πραγματιστικῆς ῥωμαϊκῆς ἀντιλήψεως¹. Αἱ ἀττικάι κλινόμορφοι σαρκοφάγοι δὲν ἐξαρτῶνται μορφολογικῶς ἀπὸ τὰς ῥωμαϊκάς, εἰς τὰς ὁποίας ἡ εἰκὼν τῆς κλίνης — διαφόρου τύπου — περιορίζεται μόνον εἰς τὸ κάλυμμα. Αἱ ἀττικάι σαρκοφάγοι εἶναι ἰδιόμορφα δημιουργήματα τῶν ἐλλήνων τεχνιτῶν, οἱ ὅποιοι ἀπέδωσαν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τύπον πραγματικῶν ξυλίνων κλινῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἢ καὶ συγχρόνων, αἵτινες δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν². Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἐλληνιστικὴ (μακεδονικὴ), παράδοσις τῆς κλίνης ἐντὸς τῶν καμαροστεγῶν ταφικῶν κτισμάτων, διτηρήθη εἰς τὰς κλινὰς τῆς Παλμύρας³. Ἡ δημιουργία τῶν ἀττικῶν κλινόμορφων σαρκοφάγων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ὀφείλεται προφανῶς εἰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε καὶ τόπον εἰσαγωγῆς πολλῶν ἐξ αὐτῶν.

2) *Κλίνη με καρνάτιδας εἰς τὴν θέσιν τῶν ποδῶν ἢ ἄλλας ἀναλόγους μορφάς, αἱ ὁποῖαι ὑποβαστάζουν ἀβακοειδὲς ἐπιστύλιον (ἐνήλατον)*⁴. Παραδείγματα: ἀρ. 15, 16, 19.

Τὸ κλινόμορφον κάλυμμα σχηματίζει κατὰ τὰς πλαγίας πλευρὰς ὑψηλὰ ἀνάκλιντρα. Ταῦτα συνδέονται, εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευράν, δι' ἰσοϋποῦς θωρακίου. Αἱ ἐξωτερικαὶ ὀψεις αὐτῶν φέρουν κόσμημα ὀρθογωνίων γλυφῶν καὶ ἐγγεγραμμένων ῥόμβων με ἀναγλύφους ῥόδακας εἰς τὰς ἐσωτερικὰς γωνίας καὶ εἰς τὸ κέντρον. Τὸ διακοσμητικὸν θέμα τῶν ῥόμβων προῆλθεν ἐκ τῶν μορφῶν τῆς ξυλίνης κατασκευῆς, τὰς ὁποίας ἐμιμήθησαν οἱ τεχνῖται τῶν σαρκοφάγων⁵. Τὰ μέτωπα τῶν ἀνακλιντρῶν διαμορφοῦνται εἰς κιλλίβαντας, οἱ ὅποιοι συγκρατοῦν τὸ στρῶμα καὶ τὰ προσκεφάλαια⁶.

Παρὰ τὸ δεξιὸν ἀνάκλιντρον εἰκονίζεται ζευγὸς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἢ μία μορφὴ ἀνεκκλιμένη κατὰ τὴν συνήθη ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων νεκρο-

¹ Ἔτερον παράδειγμα ἀττικῆς σαρκοφάγου ῥωμαϊκῶν χρόνων, κατὰ τι μεταγενεστέρως τῆς σαρκοφάγου τοῦ Κεραμεικοῦ, ἡ ὁποία εἰκονίζει κενὴν κλίνην, εὐρέθη ἐν Βεροίᾳ τῆς κεντρικῆς Μακεδονίας τῷ 1947. Ἡ σαρκοφάγος κοσμεῖται με ἀνάγλυφα στέμματα καὶ προσωπεῖα μεδουσῶν.

² G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 140 - 141.

³ G. RODENWALDT, Sarkophagprobleme, RM. 58, 1943, σ. 12. R. HERBIG, Die Jüngeretruskischen Steinsarkophage, ASR. VII, Berlin 1952, σ. 127 ἐξ. ἐνθα αἱ παραπομπαὶ εἰς δημοσιεύσεις κλινῶν τῆς Παλμύρας.

⁴ W. ALTMANN, ἔ. ἀ. σ. 31 ἐξ.

⁵ Δ. Ι. ΠΑΛΛΑ, Παλαιοχριστιανικὰ θωράκια μετὰ ῥόμβων, BCH. 74, 1950, σ. 233 - 234.

⁶ ΠΟΛΥΔΕΥΚΟΥΣ, Ὀνομαστικὸν VI, 9: Τὰ δ' εἰς κοίτην στρώματα, ἐνέυνια λέγουσι. Διὰ τὰ προσκεφάλαια ὁ ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ, ἔ. ἀ. παραδίδει καὶ τοὺς ὄρους *τυλεῖα, κνέφαλα*.

δείπνων στάσιν¹. Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 19 σαρκοφάγου ὁ ἀνὴρ εἰκονίζεται κρατῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν ἡμιάνοικτον κύλινδρον χειρογράφου², ἡ δὲ γυνὴ ὑποθυμίδα.

Οἱ κιλλίβαντες φέρουν σπειροειδῆς κόσμημα καὶ ἡμιανθήμια εἰς τὰς γωνίας τῶν σπειρῶν. Τοῦ στρώματος μόνον ὁ τόρος εἶναι ἐμφανής, κοσμούμενος κατὰ διαστήματα μὲ ἱμάντας.

Ἐπὶ τῆς λάρνακος, ἡ κορωνὶς ἔχει τὴν μορφὴν ἀβακοειδοῦς ἐνηλάτου, τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὰς γωνίας ὀρθογωνίους ἐπιμήκεις γλυφάς, ἴσου πλάτους πρὸς τὴν βάσιν τοῦ κιλλίβαντος, δηλούσας τὴν προσαρμογὴν τῶν ποδῶν τῆς κλίνης πρὸς τὰ ἐνήλατα.

Αἱ ὑποβαστάζουσαι τὰ ἐνήλατα καρυάτιδες τῶν ὑπ' ἀρ. 15 καὶ 19 σαρκοφάγων εἰκονίζονται διαγωνίως ἱσταμέναι. Φέρουν πόλον καὶ ἔχουν κοινὴν τὴν ἀρχαΐζουσαν σχηματοποίησιν τῆς κόμης καὶ τῶν πτυχώσεων τοῦ χιτῶνος³. Διαφέρουν μεταξύ των ὥς πρὸς τὴν στάσιν: εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 19 ὑποβαστάζουν διὰ τῆς ἀνυψουμένης χειρὸς τὸ ἐνήλατον· χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐνδύματος καὶ τῆς στάσεως αὐτῶν πρὸς ἀρχαΐζουσαν καρυάτιν ἐκ Τράλλεων τοῦ Μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἑτέραν ἐκ Cherchel⁴. Αἱ καρυάτιδες τῆς ὑπ' ἀρ. 15 σαρκοφάγου στηρίζουν τὸ ἐνήλατον μόνον διὰ τῆς κεφαλῆς. Φέρουν τὸν ἕνα βραχίονα κεκαμμένον πρὸ τοῦ στήθους, ἐνῶ διὰ τοῦ ἑτέρου κρατοῦν τὸ ἄκρον τοῦ διπλοιδίου. Τὰ βάρθρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἴστανται, σχηματίζονται ὑπὲρ τὴν ζώνην τῆς βάσεως⁵. Καθ' ὅμοιον τρόπον σχηματίζονται τὰ γωνιαῖα βάρθρα εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 4 σαρκοφάγον καὶ εἰς τὴν πλευρὰν Δ τῆς ὑπ' ἀρ. 19. Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 16, ἀντὶ καρυατίδων εἰκονίζονται μορφαὶ Ἀττιδος ἐν μετωπικῇ στάσει, ὑποβαστάζουσαι διὰ τοῦ ἀνυψουμένου βραχίονος τὸ ἄκρον τοῦ ἐνηλάτου. Ὅ,τι κυρίως διακρίνει τὸν περιγραφέντα τύπον τῆς κλινομόρ-

¹ M. COLLIGNON, *Les statues funéraires dans l'art grec*, Paris 1911, σ. 358. Ἐνίοτε ἡ μία τῶν μορφῶν ἀπεχόπη μεταγενεστέρως, ἡ δ' ἑτέρα ὑπέστη νέαν ἐπεξεργασίαν, π. χ. ἀριθ. 196 (Arles), καὶ ἡ κλινόμορφος σαρκοφάγος C.

² TH. BIRT, *Die Buchrolle in der Kunst*, Leipzig 1917.

³ E. WURZ, *Plastische Dekoration des Stützwerkes in Baukunst und Kunstgewerbe des Altertums*, Strassburg 1906, σ. 66-67, εἰκ. 40. J. BOVIO, *Le figure angolari dei sarcofagi figurati romani*, Bull. Communale 52, 1925, σ. 155, εἰκ. 1, a-b.

⁴ Τράλλεων: M. SCHEDE, *Meisterwerke der türkischen Museen zu Konstantinopel I*, πίν. 28.

Cherchel: P. GAUCKLER, *Musée de Cherchel*, Paris 1895, σ. 98 ἐξ. Πρβ. καὶ E. WURZ, ἔ. ἀ. σ. 54, εἰκ. 3 καὶ σ. 66.

⁵ Ἀνάμειξς τεκτονικῶν μορφῶν παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 15 σαρκοφάγου, ὅπου τὸ πλαίσιον τοῦ ἀναγλύφου ἀποτελεῖ μίμησιν διακοσμῆσεως ξυλίνου κιβωτίου.

φου σαρκοφάγου ἀπὸ τοῦ ἐπομένου εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῶν ἐνηλάτων ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς λάρνακος ἐν εἵδει ἀβακοειδοῦς ἐπιστυλίου καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀνάκλιντρα. Αἱ σαρκοφάγοι τοῦ τύπου β 2 ἀνήκουν εἰς τὴν ὁμάδα I τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων.

3) *Κλίνη μὲ καρνατίδας εἰς τὴν θέσιν τῶν ποδῶν ἢ ἄλλας ἀναλόγους μορφάς, αἱ ὁποῖαι ὑποβαστάζουν τὴν κορωνίδα τῆς λάρνακος ἀποτελουμένην ἐξ ἐνὸς ἢ δύο ἐπαλλήλων κυματίων καὶ ἀστραγάλου.*

Παραδείγματα: ἀρ. 10, 72, 85, 94, 107, 118, 119, 124.

Ἡ κορωνὶς τῆς λάρνακος σχηματίζεται κατὰ τὸν τύπον α τῶν λαρνάκων. Εἰς πολλὰ παραδείγματα μὴ διατηροῦντα τὸ κάλυμμα (ἀρ. 3, 4, 29, 54, 55, 60, 61, 68, 74), ὁ ὑψηλὸς ἄβαξ ὑπὲρ τὸ κυμάτιον τῆς κορωνίδος καὶ ἡ δῆλωσις, εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ, τῆς προσαρμογῆς τῶν ἐνηλάτων μὲ ἐπιμήκεις ὀρθογωνίους ἐγγλυφάς, ἀποτελοῦν στοιχεῖα κλινομόρφου τύπου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψις τούτων δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι ἡ σαρκοφάγος εἶχε κάλυμμα ἀετοειδές, διότι πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ παρατηρούμενη ἀμέλεια εἰς τὴν ἐργασίαν.

Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς λάρνακος εἶναι τὰ ἐξέχοντα εἰς τὰς γωνίας τῆς βάσεως βάθρα, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται διὰ ταπεινοῦ ἀναγλύφου εἰκονίζοντος, εἰς τὰς σαρκοφάγους τῶν ὁμάδων I καὶ II, ἐν μόνον θηρίον ἢ ζῷον. Αἱ καρνατίδες εἰκονίζονται ἱσταμέναι μετωπικῶς εἰς τὰ ἄκρα: ἀρ. 3, 29, 54, 55, 57α, 68, 85 (Δ), 94. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀρχαϊστικὴν μίμησιν τὴν ὁποῖαν παρατηρήσαμεν ἐπὶ σαρκοφάγων τοῦ τύπου β2, ἐνταῦθα αἱ καρνατίδες ἀνάγονται τεχνοτροπικῶς εἰς τύπους τῆς ὁψίμου κλασσικῆς ἐποχῆς¹. Εἷς τινες σαρκοφάγους τῆς ὁμάδος III, αἵτινες εἰκονίζουν ἀμαζονομαχίαν ἢ ἐπὶ ναυσὶ μάχην, ἀρ. 113, 115, 119, 127, 143, ἀντὶ τῶν καρνατίδων εἰκονίζονται ἀμαζόνες. Ἐνίοτε ἐρμαῖ Ἡρακλέους πλαισιοῦν τὴν παράστασιν: ἀρ. 116, 117. Τὰ γωνιαῖα βάθρα κοσμοῦνται ὑπὸ συμπλέγματος ζῶων ἢ ἐρωτιδέων ἐν ταπεινῷ ἀναγλύφῳ. Ὑπὲρ τὸ σύνθηδες κόσμημα τῶν ἐπαλλήλων κυματίων τῆς βάσεως προστίθεται, εἰς τὴν σαρκοφάγον ὑπ' ἀρ. 72 καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 48 ἀπότμημα, ἀνάγλυφον στριπτὸν οἰκονίον. Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἄβακος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βαίνουνσιν αἱ μορφαὶ τῆς παραστάσεως τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 119 καὶ 141, κοσμεῖται μὲ ὁδόντας.

Ἡ σαφὴς διάκρισις τοῦ τύπου τῆς λάρνακος β3 ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὰς σαρκοφάγους τῶν ὁμάδων I-III.

¹ RE² XX, στ. 2247 ἐν λέξει *Karyatides* (FIECHTER). CH. PICARD, Les caryatides du théâtre de Vienne (Isère) et les caryatides monumentales des théâtres occidentaux, Anthémion C. Anti (1955), σ. 273 ἐξ.

Μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων τῶν ομάδων IV-V διασφύζουν τὸ κλινόμορφον κάλυμμα αἱ ὑπ' ἀρ. 153, 162, 173, 190, 196. Εἰς τὴν ομάδα V ἀνήκουν ἐπίσης κλινόμορφα καλύμματα καὶ ἀποτμήματα περιληφθέντα εἰς τὸ Ἐπίμετρον τοῦ Καταλόγου, ἀρ. 228-254. Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα παρατηρεῖται αὕξησις τοῦ ὕψους τοῦ στρώματος τῆς κλίνης, ἐνῶ τοῦναντίον τὰ ἀνάκλιντρα εἶναι χαμηλά, ὀλίγον ὑπερέχοντα τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτοῦ. Τὰ μέτωπα τῶν ἀνακλίντρων διαμορφοῦνται εἰς κιλλίβαντας διακοσμητικοῦ μᾶλλον ἢ τεκτονικοῦ χαρακτήρος. Οὗτοι ἀπολήγουν εἰς παράστασιν κεφαλῆς ζώου (κάπρου, ἀετοῦ, κριοῦ, λέοντος) καὶ φέρουν φυτικὸν ἐπιπεδόγλυφον κόσμημα. Εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ τόρου τοῦ στρώματος, ἡ ὁποία καθίσταται πλουσιωτέρα, καταλαμβάνουσα τοὺς μεταξὺ τῶν ἱμάντων χώρους, διακρίνονται δύο θέματα: α) παραστάσεις ἰχθυοκενταύρων, νηρηίδων καὶ ἔρωτιδέων, β) παραστάσεις θήρας ἢ παραστάσεις θηρίων, τὰ ὁποῖα ἐπιτίθενται κατὰ ζώων. Εἰς τὰ γνωστὰ καὶ ἀναγραφόμενα ὑπὸ τοῦ F. EICHLER¹ παραδείγματα, διὰ τὸ θέμα α) προστίθενται τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Καταλόγῳ ὑπ' ἀρ. 119, 228, 232, 233, 245α, 254 καὶ διὰ τὸ θέμα β) τὰ ὑπ' ἀρ. 153, 230, 231, 240. Αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι εἰργασμέναι κατὰ δύο τρόπους, εἶναι δηλ. ἐπιπεδόγλυφοι ἢ ἀποδίδονται δι' ἐγχαράξεως τοῦ περιγράμματος καὶ τῶν ἐσωτερικῶν λεπτομερειῶν².

Ἄλλος τύπος διακοσμήσεως τοῦ τόρου τοῦ στρώματος, ἀνευρισκόμενος εἰς τινὰ παραδείγματα τῆς ομάδος V, συνίσταται ἐκ συνεχοῦς προστύπου κοσμήματος, πλέγματος φυλλωμάτων ἀκάνθης (παραδείγματα: ἀρ. 124, 249, σαρκοφάγοι τύπου κλίνης β 1, **D** καὶ **E**).

Αἱ ἑξωτερικαὶ ὄψεις τῶν ἀνακλίντρων φέρουν τὸ σύνηθες κόσμημα ὀρθογωνίων γλυφῶν καὶ ἐγγεγραμμένων ῥόμβων, ἐξαιρουμένων τῶν ἀνακλίντρων τῆς ὑπ' ἀρ. 119 σαρκοφάγου, τὰ ὁποῖα κοσμοῦνται μὲ ἐπιπεδόγλυφον παράστασιν θήρας, τοῦ ἀποτμήματος ἀρ. 241 κοσμουμένου μὲ προσωπεῖα, τῶν ὑπ' ἀρ. 230, 242 κοσμουμένων μὲ ἀκανθοειδῆ ἀνθέμια.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωσις τῶν σαρκοφάγων τῶν ομάδων IV-V ἀτονεῖ. Εἰς τὰς νεωτέρας διονυσιακὰς σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 145, 146, 153,

¹ F. EICHLER, Fragmente attischer Sarkophage in Wien, ÖJh. 36, 1946, σ. 94 σημ. 42 καὶ 41, καὶ σ. 96.

² Ὁ G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 179-180 σημ. 1-2, εἶχε διαπιστώσει ὅτι συμπίπτει ἡ διακόσμησις τοῦ στρώματος τῶν κλινῶν, ὡς πρὸς τὰ θέματα καὶ τὴν τεχνικὴν, εἰς τὰς ἀττικὰς, μικρασιατικὰς καὶ εἰς τὰς σαρκοφάγους τῆς Παλμύρας καὶ ὅτι ἡ διακόσμησις αὕτη ἀποτελεῖ μίμησιν κεντητῶν ἢ ὑφαντῶν κοσμημάτων ἐπὶ πραγματικῶν στρωμάτων κλινῶν, τὰ ὁποῖα εἰσήγοντο ἀπὸ κέντρα παραγωγῆς τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τῶν κέντρων τούτων ὑπάρχουν ἀποδεικτικαὶ μαρτυρίαι, πρβ. G. RODENWALDT, ἔ. ἀ.

αί μορφαὶ τῶν γωνιῶν, νεαροὶ σάτυροι ἢ σιληνοί, δὲν ὑποβαστάζουσι πλέον τὴν κορωνίδα, ἀλλὰ κρατοῦν κύνιστρον ἢ κέρας Ἀμαλθείας. Εἰς τὰς λάρνακας τῆς ομάδος V αἱ μορφαὶ τῶν γωνιῶν εἶναι εἰλημμένοι ἐκ τῆς ὅλης συνθέσεως καὶ εἰκονίζονται συχνὰ ὡς μετέχουσαι τῆς παριστανομένης δράσεως: ἀρ. 160, 162, 164, 171, 173 (B), 175, 176, 179, 190, 196, 204, 210, 211. Διδακτικὴ εἶναι ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἀττιδος, ὁ ὁποῖος στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 212 ἀπότμημα, ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 16 σαρκοφάγον, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ μορφὴ εἰκονίζεται ἐν μετωπικῇ στάσει. Ἡ μετωπικὴ στάσις διετηρήθη εἰς ἐλαχίστας περιπτώσεις: ἀρ. 173 (Γ), 174, 188, 189.

Ἡ δῆλωσις τῶν γωνιαίων βάθρων τῆς βάσεως ἐκλείπει βαθμυδόν. Ταῦτα δηλοῦνται ἐνίοτε ἐπὶ σαρκοφάγων τῆς ομάδος V δι' ἐγχαράκτου καθέτου γραμμῆς, ἄνευ προεξοχῆς¹, συνεχίζονται δ' ἐπ' αὐτῶν τὰ διακοσμητικὰ θέματα τῆς βάσεως. Ἡ παρατηρηθεῖσα διακόσμησις δι' ὀδόντων τοῦ ἄβακος τῆς βάσεως, εἰς ἐλάχιστα παραδείγματα τῆς ομάδος III, ἀποβαίνει συχνότερα εἰς τὰς σαρκοφάγους τῆς ομάδος V: ἀρ. 164, 172, 175, 179, 187, 204, 208.

Ἡ διακόσμησις τῶν γωνιῶν τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς (Δ) μὲ δένδρα ἀνήκει εἰς τὴν παράδοσιν τῶν αἰτικῶν ἐργαστηρίων.

Παραδείγματα: I ἀρ. 6, 25, II ἀρ. 74, III ἀρ. 122, V ἀρ. 173, 175, 179, 192, 196, 208.

Ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου καὶ οἱ κλάδοι ἄλλοτε μὲν τοποθετοῦνται διαγωνίως εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταλαμβάνωσι καὶ μέρος τῆς στενῆς πλευρᾶς, ἥτις συνήθως εἶναι ἡ πλευρὰ Γ (ἀρ. 6, 25, 122, 179), ἄλλοτε δὲ περιορίζονται ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς (ἀρ. 173, 196, 175, 208). Τὸν τύπον καθ' ὃν τοποθετοῦνται τὰ δένδρα συνεσχέτισεν ὁ F. EICHLER² πρὸς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ἡ σαρκοφάγος ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ θαλάμου ἐν σχέσει πρὸς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ³.

¹ Πρβ. σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ G. RODENWALDT, ἔ. ἀ. σ. 126.

² ÖJh. 36, 1946, σ. 84.

³ Αἱ σαρκοφάγοι ἐτοποθετοῦντο εἰς τὸ ὑπαιθρον: J. C. M. TOYNBEE, σ. 221 ἢ ἐντὸς ταφικῶν κτισμάτων μεμαρτυρημένα τοιαῦτα δι' ἀνασκαφῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς σαρκοφάγους συμπεριληφθείσας ἐν τῷ ἡμετέρῳ Καταλόγῳ, εὑρεθείσας δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Εἰς Παγαμυθιὰν τῆς Ἡπείρου, ἀριθ. σαρκοφ. 6.
2. Εἰς Κηφισιάν, ἀριθ. σαρκοφ. 15.
3. Εἰς Θήραν, ἀριθ. σαρκοφ. 48.
4. Εἰς Κρήτην, ἀριθ. σαρκοφ. 54.

Δι' ἀκριβοῦς μετρήσεως τῶν διαστάσεων εἰς σαρχοφάγους τῶν ομάδων III-V παρατηρήσαμεν ἀσυμμετρίας τινὰς τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν. Οὕτω εἰς τὰς ὑπ' ἀρ. 113, 119, 153, 173 ἡ πλευρὰ Β εἶναι εὐρυτέρα κατὰ τὴν κορωνίδα. Ἡ διαφορὰ τοῦ πλάτους μεταξὺ κορωνίδος καὶ βάσεως ποικίλλει ἀπὸ 5 ἕως 20 χιλιοστόμετρα. Ἀφ' ἑτέρου ἡ πλευρὰ Β εἶναι κατὰ πολὺ εὐρυτέρα τῆς πλευρᾶς Γ, εἰς τὴν κορωνίδα. Ἡ ἀσυμμετρία δὲν εἶναι τυχαία¹, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς ὑπολογισμὸν τῆς ὄψεως τοῦ μνημείου ἀπὸ τὴν εἴσοδον τοῦ ταφικοῦ θαλάμου. Διὰ τῆς ἀσυμμετρίας ἐξαίρεται ἡ γωνία Α-Β κειμένη ἀπέναντι τῆς εἰσόδου.

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ

Ἡ χρονολόγησις τῶν ῥωμαϊκῶν σαρχοφάγων μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων εἰς ἐποχὴν μὴ ἀρχαιοτέραν τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ἐγένετο γενικῶς ἀποδεκτή². Πράγματι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ἐμφανίζονται πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ μαρμάριναι σαρχοφάγοι μετ' ἀναγλύφου ζωφόρου, τεκμήρια τῆς Ἀδριανείου ἀναγεννήσεως ὡς καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐθίμου τῆς ταφῆς ἀντὶ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν³. Οὐδεμία σαρχοφάγος τῶν αὐτο-

5. Εἰς Ξάνθον τῆς Λυκίας, ἀριθ. σαρχοφ. 112.

6. Εἰς Ἐφεσον, ἀριθ. σαρχοφ. 107 καὶ 124.

7. Εἰς Ξάνθον, ἀριθ. σαρχοφ. 177.

Περὶ τοῦ ταφικοῦ θαλάμου τῆς Κηφισιάς πρβ. ΑΑ. 63/64, 1948/1949, σ. 83. Ἐν Χαλανδρίῳ τῆς Ἀττικῆς σφύζεται ἀκέραιον σύγχρονον πρὸς τὸ τῆς Κηφισιάς ταφικὸν κτίσμα, ὅπερ ἐστéγαξε σαρχοφάγους ἀπολεσθείσας καὶ περὶ τοῦ ὁποίου πρβ. ΑΜ. 52, 1927, σ. 189 καὶ ἑξ.

¹ Ὁ G. RODENWALDT εἶχεν ἐξακριβώσει τὴν ἀσυμμετρίαν ταύτην εἰς τὰς κλινομόρφους σαρχοφάγους τοῦ τύπου β1: σαρχοφάγος S. Lorenzo (ἀνωτέρω σ. 38, **B**) καὶ σαρχοφάγος Salerno (ἀνωτέρω σ. 38, **D**): JdI. 45, 1930, σ. 149.

² J. M. C. TOYNBEE, σ. 162, G. RODENWALDT, Sarkophagprobleme, RM. 58, 1943, σ. 8.

³ Περὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἐθίμου τῆς ταφῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος μαρτυρεῖ ὁ TACITUS, Annales XVI, 6, παραδίδων τὰ περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς τῆς Ποππαιᾶς Σαβεΐνης. Ἐκ τοῦ χωρίου συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συνήθεια τῆς ταφῆς ἀντὶ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν εἰσήχθη ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, πρβ. G. RODENWALDT, RM. 58, 1943, σ. 2. Διὰ τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς ἐκδηλοῦται ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ λείψανα τοῦ νεκροῦ, πρβ. A. D. NOCK, Cremation and Burial in the Roman Empire, Harvard Theological Review 25, 1932, σ. 321. Τοῦ ἰδίου, Sarcophagi and Symbolism, AJA. 50, 1946, σ. 162. A. W. BYVANCK, Le problème des sarcophages romains, BABesch. XXXI, 1956, σ. 31 ἑξ.

κρατορικῶν χρόνων μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις ὑπόκειται εἰς χρονολόγησιν, διὰ λόγους ἑξωτερικοὺς ἢ διὰ τὴν τεχνοτροπίαν αὐτῆς, εἰς χρόνους ἀρχαιότερους τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος¹.

Ὁ προσδιορισμὸς ἀκριβεστέρων ὁρίων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀρχαιότερας ἀττικὰς σαρκοφάγους, εἶναι δυσχερὲς, διότι ἐλλείπουν τεκμήρια ἀπολύτου χρονολογήσεως².

Ἀποδεικτικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξίαν ἔχουν αἱ ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἐπιγραφαὶ καὶ ἡ τεχνοτροπία τῶν εἰκονιστικῶν κεφαλῶν τῶν εἰκονιζομένων ἐπὶ τῶν κλινομόρφων καλυμμάτων μορφῶν. Τέλος, εἰς τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν συμβάλλει ἡ τεχνοτροπικὴ ἀνάλυσις τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων καὶ τῶν διακοσμητικῶν ἀρχιτεκτονικῶν θεμάτων.

α) Ἐπιγραφαί.

Ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν χρονολογημένοι ἐπιγραφαὶ ἢ ὑποκείμεναι εἰς χρονολόγησιν, τὸ ὑπ' αὐτῶν προσδιοριζόμενον χρονικὸν σημεῖον λαμβάνεται ὡς ὅριον *ante quem* διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σαρκοφάγου. Ἀλλ' οὐδεμία τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ομάδος I (ἀρ. 5, 11, 25α) παρέχει στοιχεῖον χρονολογήσεως, ἐξαράχθησαν δ' αὗται κατὰ τὴν δευτέραν ἢ καὶ τρίτην χρῆσιν τῆς σαρκοφάγου³.

Ἐκ τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος II ἡ ὑπ' ἀρ. 45 φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: ΜΑΓΝΟΣ ΕΡΥΑΔΗΣ. Τούτου ὁ υἱὸς διετέλεσε πρύτανις τὸ ἔτος 190 ἢ 200 μ. Χ., ἐπομένως ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει χαραχθῆ ἑντὸς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος⁴. Ἡ χρονολόγησις τοῦ μνημείου μικρὸν μετὰ τὸ 160 μ. Χ. εἶναι πιθανωτάτη.

¹ J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ, σ. 162.

² Οἱ παρατηρούμενοι τὶς συνδέσμων ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῶν λαρνάκων καὶ ἐπὶ τοῦ χεῖλους τῶν καλυμμάτων ὀφείλονται εἰς μεταγενεστέρας χρήσεις, διότι κατὰ τὴν πρώτην χρῆσιν ἡ λάρναξ καὶ τὸ κάλυμμα δὲν συνεδέοντο μὲ μεταλλίνοις συνδέσμοις. Ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων φαίνεται ὅτι οὐδὲν μνημεῖον εὗρέθη κατὰ χώραν μὲ ἀνέπαφον τὴν πρώτην ταφὴν ὥστε νὰ συναχθῶσι βέβαια χρονολογικὰ συμπεράσματα ἐκ τῶν κτερισμάτων. Καὶ τὰ κτερίσματα τῆς κλινομόρφου σαρκοφάγου Α (ἀνωτέρω σελ. 38) τοῦ Κεραμεικοῦ, προήρχοντο ἐκ δευτέρας ταφῆς: JdI. 45, 1930, σ. 131, σημ. 1.

³ Περὶ τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 11 σαρκοφάγου πρβ. A. RUMPF, RM. 38/39, 1923/1924, σ. 448. Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐπὶ τοῦ ἀποτμήματος ἀριθ. 25α πρβ. F. CUMONT, Catalogue des sculptures des Musées Royaux², Bruxelles 1913, σ. 109.

⁴ W. ALTMANN, ἔ. ἀ. σ. 102, J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ, ἔ. ἀ. σ. 221. Βασισμένη ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ μνημείου τούτου ἡ J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ προέβη εἰς τὸν χρονολογι-

Εἰς τὴν ομάδα III ἀνήκουν τὰ ὑπ' ἀρ. 107 ἀποτμήματα κλινομόρφου σαρκοφάγου ἐξ Ἐφέσου. Αὕτη ἔφερεν ἐπὶ τῆς βάσεως ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς τῆς Κλ. Ἀντωνίας Τατιανῆς ἐκχωρούσης τὸ δικαίωμα χρήσεως τοῦ ἰδίου αὐτῆς ταφικοῦ κτηρίου εἰς τὸν ἀδελφόν της Αἰμίλιον Ἀριστείδην, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ σαρκοφάγος. Ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία καὶ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπωνύμων Ὑπάτων, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 204 μ. Χ.¹ Εἶναι προφανὴς ἡ μεγίστη σημασία τῆς ἐπιγραφῆς διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ὁμοειδῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος III.

Τῆς ομάδος IV μόνον ἡ ὑπ' ἀρ. 153 σαρκοφάγος ἐκ Θεσσαλονίκης φέρει ἐπιγραφὴν χαραχθεῖσαν ἐπὶ τῆς βάσεως, μετὰ τὴν ἀπόξεσιν τοῦ ἐπιπεδογλύφου φυτικοῦ κοσμήματος. Ἡ ἐκ τεσσάρων στίχων ἀνέκδοτος εἰσέτι ἐπιγραφὴ ἀναγράφει τὸ ὄνομα τῆς ἰδιοκτητρίας τῆς σαρκοφάγου Πο(πλίας) Ἀντίας Δαμοκρατίας, ἡ ὁποία ἠγόρασε ταύτην διὰ τὸν θανόντα σύζυγον αὐτῆς Βιτάλιον Ρεστιτοῦτον, καὶ τὴν συνήθη, κατὰ τὸ τυπικὸν τῶν ἐπιταφίων ῥωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν, ἀπαγόρευσιν εἰς πάντα, μὴ προσήκοντα τῷ γένει, ὅπως ἀνοίξῃ τὴν σαρκοφάγον ἢ μετακινήσῃ τὰ λείψανα τοῦ ἐνταφιασθέντος. Ἐν περιπτώσει παραβιάσεως τῆς σαρκοφάγου καθορίζεται ἡ καταβολὴ προστίμου εἰς τὸ ἱερώτατον (= τὸ δημόσιον, αὐτοκρατορικόν) ταμεῖον καὶ εἰς τὴν πόλιν ἀντιστοίχως ἐκ δηναρίων δέκα ὀκτὼ χιλιάδων ($\frac{Y}{M}H$) καὶ δέκα τεσσάρων χιλιάδων ($\frac{Y}{M}\Delta$). Τὰ μεγάλα ποσὰ τῶν καθοριζομένων προστίμων παρέχουν ἔνδειξιν περὶ τῆς μεγάλης ὑποτιμῆσεως τοῦ δηναρίου ἐπισυμβάσης κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα². Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς δὲν προσφέρει στοιχεῖα ἀκριβεστέρου χρονολογικοῦ καθορισμοῦ.

β) Αἱ εἰκονιστικαὶ κεφαλαί.

Εἰς τὴν ομάδα I ἀνήκει ἡ ὑπ' ἀρ. 19 σαρκοφάγος ἐκ Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία σφύζει τὰς εἰκονιστικὰς κεφαλὰς τῶν ἐπὶ τοῦ καλύμματος-κλίνης εἰκονιζομένων μορφῶν³. Ὁ εἰκονιζόμενος ἀνὴρ ἑταυτίσθη πρὸς τὸν Λεύ-

κὸν καθορισμὸν τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις παίδων κωμαζόντων, ἐντὸς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.

¹ J. KEIL, ÖJh. 25, 1929, Beil. σ. 48 ἐξ. Φωτογραφία ἐκτύπου τῆς ἐπιγραφῆς ἀπεικονίζεται ὑπὸ J. KEIL, ἐ. ἀ. σ. 47 εἰκ. 27.

² RE² V, στ. 211 ἐξ. ἐν λ. *denarius* (HULTSCH) πρβ. σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἀναγραφομένην ὑπὸ P. LEMERLE, BCH. 60, 1936, σ. 54 σημ. 2.

³ Εἰκονιστικὴ κεφαλὴ τοῦ ἀνδρός: A. ALFÖDI, Die Vorherrschaft der Panponier in Römerreiche, 25 Jahre Römisch-Germanische Kommission, 1930, σ. 48, εἰκ. 16. Encyclopédie Photographique, Le Musée du Louvre, II, σ. 313.

κιον Πόππιον Κίμβρον τῆς παρὰ τὴν σαρκοφάγον εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς (ASR. II, σ. 81), ἀλλ' ἡ σχέσις αὐτῆς καὶ τῆς σαρκοφάγου εἶναι ἀβεβαία.

Ἡ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς φέρει κόμμωσιν ὁμοίαν τῶν εἰκονιστικῶν κεφαλῶν τῆς Φαυστείνης τῆς νεωτέρας καὶ τῆς Λουκίλλης, ἡ δὲ χρονολόγησις αὐτῆς εἰς τοὺς περὶ τὸ 160 μ. Χ. χρόνους δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλῆς¹.

Ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ εἰς τὴν τεχνοτροπίαν μεταξὺ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀναγλύφων τῆς ἰδίας σαρκοφάγου ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ κεφαλαὶ ἐλαξεύθησαν εἰς τὸν τόπον τοῦ προορισμοῦ τῆς σαρκοφάγου, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὑπὸ ἐγχωρίου τεχνίτου².

Εἰς τὴν ὁμάδα III ἀνήκει τὸ κλινόμορφον κάλυμμα μὲ τὴν εἰκονιστικὴν κεφαλὴν τοῦ Αἰμιλίου Ἀριστείδου ἐξ Ἐφέσου καὶ τὰ ἀποτιμήματα τῆς συνανηκούσης λάρνακος ὑπ' ἀρ. 107. Εἶδομεν ὅτι ἡ σαρκοφάγος χρονολογεῖται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τὸ 204 μ. Χ., ὅθεν εἶναι προφανὴς ἡ σημασία τῆς κεφαλῆς διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ὁμοειδῶν πλαστικῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς³. Ἡ κεφαλὴ δὲν ἔτυχεν εἰσέτι ἐπαρκoῦς ἀπεικονίσεως καὶ δημιουργείσεως. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ στροφὴ αὐτῆς πρὸς ἀριστερά, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς κεφαλὰς τῆς ὑπ' ἀρ. 19 σαρκοφάγου, αἱ ὁποῖαι εἰκονίζονται κατὰ μέτωπον.

Σημασίαν διὰ τὴν χρονολόγησιν ἔχει ὁ τρόπος τῆς πλαστικῆς ἀποδόσεως τῶν βοστρύχων τοῦ πώγωνος καὶ τῆς κόμης, σαφῶς διαχωριζομένων. Ὁ τρόπος οὗτος καὶ ἡ ἐν γένει τεχνοτροπία τῆς κεφαλῆς δεικνύουν τὴν συνέχισιν τῆς παραδόσεως τῆς ἐποχῆς τῶν τελευταίων Ἀντωνίνων. Ἡ κεφαλὴ παρουσιάζει γενικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς εἰκονιστικὰς κεφαλὰς Κοσμητῶν τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων Σεπτιμίου Σευήρου καὶ Καρακάλλα⁴.

Εἰς τὴν ὁμάδα V ἀνήκουν τὰ ἐπόμενα παραδείγματα: Ἡ ὑπ' ἀρ. 162 σαρκοφάγος ἐκ Ρώμης, ἡ ὁποία σῶζει τὰς κεφαλὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ

¹ M. WEGNER, Die Herscherbildnisse in antoninischer Zeit, 1939, πίν. 35. R. REDLICH, σ. 10.

² Αἱ κεφαλαὶ τοῦ ἀνακεκλιμένου ζεύγους ἐπὶ τοῦ κλινόμορφου καλύμματος τῆς σαρκοφάγου τοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης ἀρ. Εὐρ. 1245 (ὁμάδος V ἀρ. 173) παρέμειναν ἀνεπεξέργαστοι. Πρβ. καὶ ἀριθ. 245α.

³ Πρβ. F. EICHLER, ÖJh. 36, 1946, σ. 89 σημ. 16.

⁴ P. GRAINDOR, Les cosmètes du musée d'Athènes, BCH. 39, 1915, ἀρ. 13, εἰκ. 18, ἀρ. 14 εἰκ. 19, ἀρ. 26 εἰκ. 21· ἡ τελευταία δεικνύει τὴν μεγαλυτέραν τεχνοτροπικὴν συνάφειαν πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐφέσου, χρονολογεῖται δὲ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Καρακάλλα, πρβ. E. B. HARRISON, The Athenian Agora, Portrait Sculpture I, Princeton 1953, σ. 93 ἐξ.

τῆς γυναικός¹. Ἡ ἱoris τῶν ὀφθαλμῶν τῆς γυναικός ἔχει σχῆμα μηνοειδές, τοῦ ἀνδρὸς κυκλοτερές· ὁ τρόπος τῆς κομμώσεως τῆς γυναικός καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἀπεδόθη ἡ κόμη καὶ ὁ πώγων τοῦ ἀνδρὸς ὑποβάλλουν, κατὰ τὸν L'ORANGE,² ὡς χρονολογικὰ ὅρια τὰ ἔτη 221-253 μ. Χ. Ἄν αἱ κεφαλαὶ ἐλαξεύθησαν ἐν Ρώμῃ, μικρὸν χρονικὸν διάστημα χωρίζει τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῆς σαρκοφάγου³.

Ἐκ τῶν ἀκολουθῶν δύο παραδειγμάτων, εἰς τὸ πρῶτον ἡ λάρναξ ἐλλείπει, εἰς τὸ δεύτερον ἡ λάρναξ εἶναι τοῦ τύπου κλίνης β1 συμπεριληφθεῖσα ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν κλινομόρφων σαρκοφάγων τοῦ τύπου β1 ὑπὸ τὸ στοιχεῖον C (πρβ. ἀνωτέρω σ. 38). Ἀμφότερα τὰ παραδείγματα εἶναι χρήσιμα εἰς τὴν χρονολόγησιν ὁμοειδῶν κλινομόρφων καλυμμάτων καὶ τῶν συναναγκουσῶν λαρνακῶν:

Ἀριθ. 229 (ἔξ Ἀθηνῶν).

Διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀποδόσεως τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς κόμης, τοῦ πώγωνος καὶ διὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἐν γένει, χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ L'ORANGE ἐντὸς τῶν αὐτῶν χρονικῶν ὁρίων ὡς καὶ αἱ κεφαλαὶ τῆς προηγούμενης σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 162, ἥτοι ἐντὸς τῆς τριακονταετίας 220-250 μ. Χ.⁴

Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 1497 (πρβ. ἀνωτέρω σ. 38, C).

Τὸ εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῆς κλίνης ζευγὸς ἔχει μεταποιηθῇ εἰς δευτέραν χρῆσιν τῆς σαρκοφάγου, οὕτως ὥστε ἡ γυναικεία κεφαλὴ μετεβλήθη εἰς ἀνδρικήν, ὁ δὲ κορμὸς τοῦ ἀνδρὸς εἰς δέσμην κυλίνδρων⁵. Ἡ κεφαλὴ χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ L'ORANGE⁶ εἰς τὴν ὀψιμον ἐποχὴν τῶν Σευήρων, 222-235 μ. Χ. Ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῆς μεταποιηθείσης κεφαλῆς ὑπελείφθη μέρος τοῦ κρωβύλου ἐκ τῆς γυναικείας κομμώσεως συνήθους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἰουλίας Δόμνης συζύγου τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου (193-211 μ.Χ.)⁷, τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο ὅριον δύναται νὰ ληφθῇ ὡς terminus post quem.

Ἐν συμπεράσματι, δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βάσει ἐξωτερικῶν τεκμηρίων νὰ

¹ E. B. HARRISON, ἔ. ἀ. σ. 96 σημ. 37· κεφαλὴ γυναικός: L. GOLDSCHIEDER, Roman Portraits, πίν. 89. Κεφαλὴ ἀνδρός: H. P. L'ORANGE, Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts, Oslo 1933, εἰκ. 12, 14.

² H. P. L'ORANGE, ἔ. ἀ. σ. 9-10, ἀρ. 2.

³ O. F. GERKE, Die christlichen Sarkophage der vorkonstantinischen Zeit, Berlin 1940, σ. 14, ἀνάγει χρονολογικῶς τὴν σαρκοφάγον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Καρακάλλα (217 μ. Χ.).

⁴ H. P. L'ORANGE, ἔ. ἀ. σ. 11-12, ἀρ. 7, καὶ σ. 109, εἰκ. 19.

⁵ Π. ΚΑΣΤΡΙΩΤΟΥ, Γλυπτὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, σ. 270.

⁶ H. P. L'ORANGE, ἔ. ἀ. σ. 12 ἀρ. 9, καὶ σ. 109, εἰκ. 21 καὶ 23.

⁷ G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 133 σημ. 1.

καθορίσωμεν ὡς κατώτερον χρονολογικὸν ὄριον τῆς ομάδος I τοὺς περὶ τὸ 160 μ.Χ. χρόνους· ἡ δι' ἱστορικοὺς λόγους χρονολογουμένη μετὰ τὸ 160 μ. Χ. σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 45 χρησιμεύει ὡς ἀφειτηρία χρονολογήσεως τῆς περὶ αὐτὴν ομάδος· οἱ χρόνοι τῆς δημιουργίας τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος III καθορίζονται διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 107 χρονολογουμένης μετὰ τὸ 204 μ. Χ. Τέλος διὰ τὴν ομάδα V ἡ τεχνοτροπία τῶν εἰκονιστικῶν κεφαλῶν ἐπὶ σαρκοφάγων ἀποτελεῖ ἔνδειξιν χρονολογικῶν ὁρίων ἐντὸς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀπὸ τοῦ 211 μ. Χ. μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν διεκόπη ἡ δημιουργία σαρκοφάγων εἰς τὰ αἰττικὰ ἐργαστήρια.

Κατωτέρω ἐπιχειροῦμεν τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν τῶν σαρκοφάγων ἐκάστης ομάδος διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν εἰκονογραφικῶν τύπων καὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀναγλύφων, ὡς καὶ τῆς τεχνοτροπίας τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων.

γ) Τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων καὶ εἰκονογραφικοὶ τύποι.

ΟΜΑΣ I. Τὸ ἀνώτερον χρονικὸν ὄριον τῆς ομάδος I δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν μετ' ἀκριβείας ἔνεκεν ἐλλείψεως ἐξωτερικῶν τεκμηρίων. Σαρκοφάγοι τινές, ἰδίως ἐκ τῶν διονυσιακῶν, φαίνονται σύγχρονοι πρὸς ἀνάλογα ῥωμαϊκὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια ἀνήκουν ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ (-138 μ. Χ.)¹. Μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων καταλέγονται αἱ ὑπ' ἀρ. 1-4. Γενικῶς ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς ἀρχαιοτέρας ομάδος μὲ παράστασιν τοῦ διονυσιακοῦ θιάσου² εἰκονίζονται γνωστοὶ νεοαἰτικοὶ τύποι κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ἢ κατὰ τι παρηλλαγμένοι³. Κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς παρα-

¹ F. MATZ, Bericht σ. 502. Παραδείγματα τῶν ἀντιστοίχων ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων:

1) Verona, RR. III, 435, 3-5. F. MATZ, Eine bacchische Gruppe, Abh. Akad. der Wissenschaften und Liter. in Mainz V, 1952, σ. 390, ἀρ. II, 10, πίν. 4.

2) Κοπεγχάγη, Ny Carlsberg Glyptotek, Billedtavler, 1907, σ. 264, πίν. 66, ἀρ. 777. F. MATZ, ἔ. ἀ. σ. 390, ἀρ. I, 6. J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ, πίν. 39, 3.

3) Μόναχον, RR. II, 75, 2. F. MATZ, ἔ. ἀ. σ. 390, ἀρ. 11, πίν. 2a, 3a.

² F. MATZ, Bericht, σ. 502.

³ Ἀναγράφωμεν ἐνταῦθα τοὺς τύπους κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν τάξιν τῶν πινάκων I - II τοῦ FR. HAUSER, Die neuattischen Reliefs, 1899.

Σάτυροι :	ἀρ. 18,	σαρκοφ. ἀρ. 5.
	ἀρ. 19,	σαρκοφ. ἀρ. 1, 2, 3.
	ἀρ. 22,	σαρκοφ. ἀρ. 4, 6, 47.
	ἀρ. 23,	σαρκοφ. ἀρ. 1, 2, 5, 44.
Μαινάδες :	ἀρ. 24,	σαρκοφ. ἀρ. 4, 5, 6.

στάσεως εἶναι ἡ ἀραιὰ διάταξις τῶν μορφῶν ἐπὶ τοῦ οὐδετέρου βάθους, ἡ συμμετρικὴ σύνθεσις καὶ τὸ μικρὸν ἀναγλυφικὸν ἔξαγμα.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 1 (*πίναξ 1*) συνάπτεται τεχνοτροπικῶς πρὸς τὴν σαρκοφάγον τοῦ Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 1181 κοσμουμένην μετ' ἀνάγλυφα κωμαζόντων παίδων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τυπικὸν παράδειγμα τῆς Ἀδριανείου Σχολῆς¹. Ἡ σφίγξ τῆς δεξιᾶς πλαγίας πλευρᾶς ἀμφοτέρων καὶ τὸ κόσμημα τῆς βάσεως συνδέουν αὐτὰς στενῶς.

Τὸ μικρὸν σχετικῶς ἀναγλυφικὸν ἔξαγμα χαρακτηρίζει καὶ τὰς ἄλλας διονυσιακὰς σαρκοφάγους, ἐξαιρουμένης τῆς ὑπ' ἀρ. 6. Εἰς αὐτὴν τὰ ἄκρα τῶν μορφῶν, αἱ κνήμαι καὶ οἱ βραχίονες, ἦσαν εἰργασμένα ὀλογλύφως, αἱ δὲ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων σχηματίζουν ἐντόνους ἀντιθέσεις φωτὸς καὶ σκιᾶς. Ταῦτα εἶναι γνωρίσματα γραφικωτέρας τεχνοτροπίας καὶ καθορίζουν τὴν θέσιν τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 6 μετὰ τῶν νεωτέρων τῆς ομάδος I. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Γ τῆς σαρκοφάγου ταύτης εἰκονίζεται σύμπλεγμα μαινάδος τυμπανιστρίας καὶ σατύρου (ὅμοιον καὶ εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 1, 2 καὶ 5), γνωστὸν καὶ ὡς περίοπτον πλαστικὸν ἔργον ἐπιταφίου χρήσεως². Χαρα-

Μαινάδες: ἀρ. 25, σαρκοφ. ἀρ. 5, 6.
ἀρ. 28-29, σαρκοφ. ἀρ. 1, 2.

Ἐκτὸς τούτων εἰκονίζονται:

1) Τύπος σιληνοῦ γνωστοῦ κυρίως ἐκ τῶν ἀναγλύφων μετ' θέμα τὸν Διόνυσον ἐπισκεπτόμενον τὸν Ἰκάριον, πρβ. M. BIBBER, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, εἰκ. 565, ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἀρ. 1, 2.

2) Μαινάς ἐκτείνουσα διὰ τῶν χειρῶν τὸ ἱμάτιον καὶ κρατοῦσα θύρσον, ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἀρ. 3, 4, 6. Ὁ τύπος ἀνάγεται εἰς τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα καὶ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἀνάγλυφα πηλίνων ἀγγείων, τὰ ὁποῖα μιμοῦνται τορευτικὰ ἔργα τῆς ὀψίμου κλασσικῆς ἐποχῆς, πρβ. O. DEUBNER, AA. 54, 1939, σ. 340, εἰκ. 1. H. DRAGENDORFF - C. WATZINGER, *Arretinische Relief-keramik*, 1948, σ. 122, ἀρ. 4 καὶ 4a.

3) Τύπος γνωστὸς ὡς ἀντιγράφων τὴν Μαινάδα τοῦ Σκόπα, ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἀρ. 1, 2. Πρβ. T. DOHRN, DM. 2, 1949, σ. 82.

4) Μαινάς ὀρχουμένη, κατὰ μέτωπον, μετ' διασταυρουμένης τὰς κνήμας, ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ἀρ. 4 (πλευρὰ Β). Ὁ τύπος ἀνάγεται εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, πρβ. FR. MATZ, *Zum Arretiner Thiasos*, *Festschrift für Aug. Oxé*, 1938, σ. 9 ἐξ., ἀριθ. 1, πίν. 3-4.

Αἱ μαινάδες ὑπ' ἀρ. 25-28 καὶ 31 τοῦ HAUSER εἰκονίζονται ἐπὶ τοῦ κυκλικοῦ βωμοῦ Lansdowne (G. E. RIZZO, *Thiasos*, σ. 20 ἐξ., εἰκ. 10, 11, 13), πιστεύεται δὲ γενικῶς ὅτι ἐδημιουργήθησαν περὶ τὸ τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ὑπὸ μεγάλου ἀθηναίου πλάστου. Ὁ E. LANGLOTZ, *Alkamenes - Probleme*, 108. Berl. Winckelm. - Progr., 1952, ὑποθέτει ὅτι ἐκόσμων κυκλικὴν βάσιν χορηγικοῦ μνημείου εἰς τὸ τέμενος τοῦ Διονυσίου Ἐλευθεγέως. *Gnomon* 29, 1957, σ. 373 (C. VERMEULE).

¹ J. M. C. TOYNBEE, πίν. LII, 3, 3 a - b.

² α. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 2703. I. ΣΒΟΡΩΝΟΥ, *Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον*, πίν. 174.

κτηριστικὸν εἶναι τὸ ἀνάγλυφον τῆς πλευρᾶς Β (δεξ.), μιμούμενον πρότυπα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων: εἰκονίζει σάτυρον ἐπιχειροῦντα νὰ ἀπογυμνώσῃ νύμφην ἵσταμένην δεξιὰ αὐτοῦ. Ὁ σάτυρος διὰ τὴν στάσιν του ὁμοιάζει πρὸς τὸν τύπον τοῦ συμπλέγματος, ἀνασυγκροτηθέντος ὑπὸ τοῦ W. KLEIN καὶ καλουμένου «πρόσκλησις πρὸς ὄρχησιν»¹. Ὁμοιον πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τῆς σαρκοφάγου σύμπλεγμα εἰκονίζει περίοπτον ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον σφύζεται μόνον ἡ νύμφη, εὐρεθὲν ἐν Δήλῳ καὶ χρονολογούμενον εἰς τὴν ὀψιμον ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν². Ἡ χρησιμοποίησις συνθέσεως τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 6 σαρκοφάγου εἶναι ἐνδεικτικὴ τῶν τάσεων, αἵτινες ἤρχισαν νὰ ἐπικρατοῦν εἰς τὰ ἀττικὰ ἐργαστήρια.

Μίμησις κλασσικῶν προτύπων παρατηρεῖται γενικώτερον ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος I ὡς π. χ. εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς *θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου*, ἀρ. 25³ καὶ τῶν *ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους*, ἀρ. 7. Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ἡρακλέους, ὁ ὁποῖος ἀρπάζει ἀπὸ τὴν κόμην ἔφιππον ἄμαζόνα, εὐρίσκεται εἰς παραστάσεις *ἄμαζονομαχίας* τῆς ομάδος I, ἀρ. 18 - 21. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 7 σαρκοφάγου εἰκονίζεται ἡ ἀναγωγή τοῦ Κερβέρου⁴. Τὸ χιαστὶ συντεθειμένον σύμπλεγμα ἀπαντᾷται εἰς τὸ θέμα τοῦ *Βελλεροφόντου καὶ τῆς Χιμαίρας*, ἀρ. 39 καὶ 39α, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀποτιμήματος ἀρ. 8 (ἀναγωγή τοῦ Κερβέρου). Εἰς τὸ τελευταῖον αὐτό, ὁ τύπος τοῦ ἥρωος καὶ τὸ σχῆμα τῆς συνθέσεως ὑπενθυμίζουν τὴν σχετικὴν μετόπην τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ⁵. Ἡ ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 9 σαρκοφάγου μορφή τοῦ Ἡρακλίσκου⁶ χρησιμοποιοῖται καὶ ἐπὶ τῆς πλαγίας πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 10 εἰς τὴν παράστασιν τοῦ *θανάτου τοῦ Ἀρχεμόρου*, κατὰ τὸ κλασσικὸν σχῆμα τριῶν μορφῶν⁷. Ἡ σύνθεσις τῆς πάλης πρὸς

β. Βιέννης, VON SACKEN, Die antiken Skulpturen des K. K. Münz- und Antikenkabinetts, πίν. II. Πρβ. VON SCHÖNEBECK, RM. 51, 1936, σ. 332, καὶ F. MATZ, Festschrift Aug. Oxé, σ. 24 σημ. 84.

γ. Θεσσαλονίκης (ἀνέκδοτον).

¹ W. KLEIN, Zeitschrift für Bildende Kunst 20, 1909, σ. 101, εἰκ. 110, M. BIEBER, ἔ. ἀ. σ. 139, εἰκ. 562 - 564.

² Εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἰδρύματος τῶν Ποσειδωνιαστῶν τῆς Βηρυτοῦ, CH. PICARD, Délos VI, σ. 124 - 125, εἰκ. 102. Πρβ. F. MATZ, Ein neuattisches Motiv, Marburger Winck. Progr. 1956, σ. 20 ἑξ.

³ Περὶ τῆς εἰκονογραφικῆς σχέσεως πρὸς ἀγγειογραφίας τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος πρβ. C. ROBERT, ASK. III, 1, σ. 268 ἑξ.

⁴ Καταλαμβάνει τυπικῶς τὴν τελευταίαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἄθλων: B. SCHWEITZER, Herakles, σ. 136, σημ. 2.

⁵ Olympia III, πίν. 45, ἀρ. 11.

⁶ OTTO BRENDL, Der schlangenwürgende Herakliskos, JdI. 47, 1932, σ. 204 σημ. 2. G. LIPPOLD, Herakliskos, RM. 51, 1936, σ. 96 ἑξ.

⁷ M. GÜTSCHOW, Pelias und seine Töchter, RM. 49, 1934, σ. 303 - 304.

τὸν λέοντα τῆς Νεμέας καὶ ὁ τύπος τοῦ νεαροῦ Ἡρακλέους ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἀρ. 53 δεικνύουν ἐξαιρετικὴν ὁμοιότητα πρὸς παράστασιν ἀγγειογραφίας τοῦ Μύσωνος¹ χρονολογουμένην ἐντὸς τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, ἀρ. 53, ὑπήχθη μὲν εἰς τὴν ὁμάδα II, ἀλλὰ συνήθως ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς σαρκοφάγου, εἰς ἣν ἀνήκει, διατηροῦνται αἱ ἀρχαιότεραι συνθέσεις καὶ ἡ τεχνοτροπία τοῦ χαμηλοῦ ἀναγλυφικοῦ ἑξάρματος².

Τὸ κλασσικὸν σχῆμα ἐκ τριῶν προσώπων εὐρίσκομεν καὶ ἐπὶ πλαγίας πλευρᾶς τῶν ὑπ' ἀρ. 11 καὶ 13 σαρκοφάγων, μὲ θέμα τὸν Ἀχιλλέα μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκομήδους ἐν Σκύρῳ³.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 10 σαρκοφάγος φέρουσα παράστασιν τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας συνάπτεται μορφολογικῶς καὶ τεχνοτροπικῶς πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. Εὐρ. 1183 τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, κοσμουμένην μὲ ἀνάγλυφα κωμάζόντων παίδων, ἐχρονολογήθη δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς⁴.

Αἱ συνθέσεις Ἀμαζονομαχίας τῆς ὁμάδος I, ἀρ. 18-24, καταλέγονται εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἑξ εἰκονογραφικῶν ρευμάτων τοῦ θέματος, ὡς καθώρισε ταῦτα ὁ R. REDLICH⁵. Τὰ σχήματα τῶν συμπλεγμάτων εἶναι σαφῆ, τὸ βάθος μένει κενὸν πέριξ τοῦ περιγράμματος τῶν μορφῶν, τὸ ἀναγλυφικὸν ἑξάρμα εἶναι μικρόν. Τοῦ πρώτου εἰκονογραφικοῦ ρεύματος τῆς ἀμαζονομαχίας ἡ πηγή, κατὰ τὸν R. REDLICH, δεόν νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὰ αἰτικά ἐργαστήρια τῆς Ἀδριανείου ἐποχῆς. Φανερὰ εἶναι ἡ ἐξάρτησις τῶν χρησιμοποιουμένων τύπων καὶ συμπλεγμάτων ἐκ συναφῶν παραστάσεων τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος⁶.

Αἱ συνθέσεις τῆς ἀμαζονομαχίας ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων δὲν ἐξαρθῶνται ἐκ συγκεκριμένου τινὸς συγχρόνου πρὸς αὐτὰς ἔργου, ὡς ἐπιστεύθη ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ A. KLÜGMANN⁷, ἀλλ' ἐδημιουργήθησαν διὰ τὰς σαρκοφά-

¹ CVA. Villa Giulia 2, πίν. 15 (Italia πίν. 54) ἀρ. 1 καὶ 3, J. D. BEAZLEY, Attic Red-Figure Vase-Painters, Oxford 1942, σ. 169, ἀρ. 3.

² G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 126.

³ Περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Πομπηίας, αἱ ὁποῖαι εἰκονίζουσιν τὸ θέμα τοῦτο, πρβ. G. LIPPOLD, Antike Gemäldekopien. Abhandl. Bayer. Akademie der Wissenschaften, München, 3, 1951, σ. 72 ἐξ. K. SCHFOLD, Pompejanische Malerei, 1952, σ. 127 ἐξ., 173 ἐξ. πίν. 39.

⁴ Corinth IX, σ. 119.

⁵ R. REDLICH, Die Amazonensarkophage des 2. und 3. Jahrhunderts nach Chr., Berlin 1942, σ. 8 ἐξ.

⁶ Πρβ. R. REDLICH, σ. 8, σημ. 12.

⁷ Ὁ R. REDLICH, σ. 9 σημ. 13, ὀρθῶς ἀπορρίπτει τὴν ἰδέαν τοῦ A. KLÜGMANN (Die Amazonen in der antiken Kunst und Literatur) καθ' ἣν τὰ συμπλέγματα

γους συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν τεχνιτῶν περὶ τοῦ κλασικιστικοῦ ἰδεώδους τῆς ἐποχῆς.

Ἡ σαρκοφάγος ὑπ' ἀρ. 19 κοσμεῖται ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Δ μετὰ ἀνάγλυφα στέμματα καὶ ἀντωποὺς γρῦπας ὑπεράνω αὐτῶν. Τὸ θέμα καὶ ἡ τεχνοτροπία τοῦ ἀναγλύφου ἀνευρίσκονται καὶ ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἀρ. 11 καὶ 29, συναφοῦς δὲ τεχνοτροπίας εἶναι καὶ τὰ στέμματα τῆς πλευρᾶς Δ τῆς ὑπ' ἀρ. 16, τὴν ὁποίαν ὁ E. WILK χρονολογεῖ εἰς τὰ μέσα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος¹. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ τέσσαρα ταῦτα μνημεῖα συνδέονται πρὸς ἄλληλα χρονολογικῶς.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ σύνθεσις τῆς παραστάσεως τοῦ μύθου τοῦ Ἰππολύτου, ἀρ. 29, ἐξαρτᾶται ἐκ προτύπων τῆς ὀψίμου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς², ὡς εἶδομεν καὶ διὰ τὸ ἀνάγλυφον τῆς πλευρᾶς Β τῆς ὑπ' ἀρ. 6 διονυσιακῆς σαρκοφάγου. Τοῦτο δεικνύει, ἐν συναρτήτει πρὸς τὸν τύπον τῶν καρνατίδων τῆς ὑπ' ἀρ. 29 σαρκοφάγου, τὴν διαπιστωθεῖσαν ἤδη τάσιν μετὰ τὸ 150 μ. Χ. πρὸς μίμησιν ὀψίμων ἑλληνιστικῶν ἔργων, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπωνται καὶ τὰ πρότυπα τῶν κλασσικῶν χρόνων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀνάγλυφον τῆς δεξιᾶς πλαγίας πλευρᾶς τῆς ἰδίας ὑπ' ἀρ. 29 σαρκοφάγου, τὸ ὁποῖον εἰκονίζει τὸν *Θησέα ἐγκαταλείποντα τὴν Ἀριάδην* καὶ κατὰγεται, ὡς ἔδειξεν ὁ G. LIPPOLD³, ἐκ ζωγραφικοῦ ἔργου τῶν περὶ τὸ 400 π. Χ. χρόνων.

Οἱ γρῦπες τῆς πλευρᾶς Δ τῆς σαρκοφάγου ἀρ. 29 ὁμοιάζουν ὡς πρὸς τὴν πλαστικὴν διάρθρωσιν καὶ τὴν κίνησιν, μετὰ τοὺς παριστανομένους ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων 6 καὶ 19. Οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀντωνίνου καὶ τῆς Σαβεΐνης ἐν Ῥώμῃ⁴, προσφέρουν συνεπῶς ἀσφαλῆ βάσιν χρονολογήσεως⁵.

Παρόμοια θέματα, συμβολικῆς σημασίας, εἰκονίζονται συνήθως ἐπὶ τῶν πλευρῶν Δ καὶ Γ τῶν σαρκοφάγων: *δύο ἀντωποὶ λέοντες*, ἀρ. 25, 42, 42α, *δύο σφίγγες* ἀρ. 43, *σφίγξ* καθημένη ἐπὶ τῶν ὀπισθίων σκελῶν καὶ μετὰ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἐνὸς τῶν προσθίων ἐγγίζουσα κεφαλὴν κριοῦ,

ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων εἶχον ληφθῇ ἐκ τῆς παραστάσεως ἀμαξονομαχίας τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἰδρυθέντος ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ.

¹ Bulletin du Musée de Beyrouth, VIII, 1948, σ. 113.

² E. BIELEFELD, JdI. 69, 1954, σ. 118 ἐξ., εἰκ. 1 καὶ 3. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διδομένη ἐν σ. 129 ἐρμηνεία τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ εἰκονιζομένου ναῖσκου ἢ βωμοῦ, ὡς μικροῦ οἰκοδομήματος μετὰ κιβωρίου, δηλ. ἡρώου χθονίας λατρείας περὶ τοῦ τύπου τούτου τῶν οἰκοδομημάτων πρβ. N. M. KONTOLAEONTOS, Τὸ Ἐρέχθειον, Ἀθῆναι 1949, σ. 75-77.

³ G. LIPPOLD, Antike Gemäldekopien, σ. 47.

⁴ E. STRONG, La Scultura Romana II, Firenze 1926, πίν. 47.

⁵ F. MATZ, Gnomon 21, 1949, σ. 16-17.

ἀρ. 1, 4, 5, 28, 29 (πλευρὰ Γ), λέων ἢ γοῦψ κατασπαράσσων μόσχον, ἀρ. 25, 40 (πλευρὰ Γ), δύο τράγοι ἀντωποὶ ἀναρριχώμενοι ἐπὶ κρατῆρος, ἀρ. 38 (πρβ. καὶ σαρκοφάγον Ἑθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 1181, ἔνθα τὸ θέμα κοσμεῖ τὸ ἀέτωμα τοῦ καλύμματος¹). Ἡ ἐπιτάφιος χρῆσις τοιούτων θεμάτων μὲ συμβολικὴν ἔννοιαν, ἀνατολικῆς προελεύσεως καὶ συνήθης κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν, κατόπιν μακρᾶς διακοπῆς, ἡ ὁποία παρατηρήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐμφανίζεται ἐκ νέου ἐπὶ τῶν ἀττικῶν στηλῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος². Τὴν παράδοσιν τούτων συνεχίζουν οἱ τεχνῖται τῶν σαρκοφάγων, ὡς ἐσημειώθη ἤδη καὶ διὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τῶν αἰετοειδῶν καλυμμάτων τοῦ τύπου α (πρβ. ἀνωτέρω σ. 37 σημ. 4).

Ὡς πρὸς τὰ ἀνάγλυφα στέμματα τῆς πλευρᾶς Δ τῶν σαρκοφάγων ἀρ. 11, 16, 19, 29, μὲ τοὺς σαφῶς διακεχωρισμένους καὶ πλαστικῶς ἀποδομένους καρπούς, ἔχει καταδειχθῇ ἡ διαφορὰ τῆς τεχνοτροπίας πρὸς τὰ ἀναλόγου θέματος ἀνάγλυφα τῶν ἐργαστηρίων τῆς Ῥώμης, ὑπὸ τῆς J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ³, καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι ὡς δημιουργίαι τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.

ΟΜΑΣ II. Ἡ κλασικίζουσα ἀντίληψις εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν τύπων τῆς ομάδος I συνεχίζεται γενικῶς, ἀλλὰ μὲ τάσιν πρὸς αὔξησιν τοῦ ἀναγλυφικοῦ ἐξάρματος καὶ πολλαπλασιασμόν τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ ἀσάφειάν τινα εἰς τὴν ὅλην σύνθεσιν.

Αἱ πλεῖσται ἐκ τῶν παραστάσεων ἀμαζονομαχίας, ἀρ. 61, 62, 68-71, συνάπτονται τυπολογικῶς πρὸς τὸ Iον εἰκονογραφικὸν ρεῦμα τοῦ REDLICH ὅπως καὶ τὰ ἀνάγλυφα τῆς ομάδος I⁴. Ἄλλ' αἱ ὑπ' ἀρ. 67 καὶ 64 διαφέρουν τυπολογικῶς καὶ ἐντάσσονται ὑπ' αὐτοῦ ἀντιστοίχως εἰς τὸ 3ον καὶ μεταξὺ τῶν προδρόμων τοῦ 6ου ρεύματος· δὲν δύνανται, ἐν τούτοις, ἀπὸ τεχνοτροπικῆς ἀπόψεως, νὰ ἀποχωρισθῶσι ἀπὸ τὰ λοιπὰ μνημεῖα τῆς ομάδος II καὶ χρονολογοῦνται ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν σαρκοφάγων τῶν ομάδων I καὶ II ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν συμπύκνωσιν τῶν συμπλεγμάτων ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος II.

Εἰς τὸ ἀνάγλυφον ἀρ. 59, τὸ ὁποῖον ἡρμηνεύθη ὡς μάχη ἐν Μαρθῶνι παρὰ τὰ περσικὰ πλοῖα, ἀνευρίσκονται σχήματα ἀνάλογα πρὸς τὰ τῆς ἀμαζονομαχίας τῆς ομάδος I, ὅπως τὸ εἰκονιζόμενον εἰς τὸ κέντρον

¹ J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ, πίν. LII, 3a. Τὸ θέμα ἐπὶ «μεγαρικῶν» σκύφων: TH. KRAUS, AM. 69/70, 1955, σ. 110 καὶ ἐξ., εἰκ. 1.

² HEINZ LUSCHY, Festschrift B. Schweitzer, 1954, σ. 243 - 253. Τράγοι ἀντωποί: Πίν. 54, ἀρ. 2 - 3, ἄλλα παραδείγματα, σ. 249.

³ J. M. C. ΤΟΥΝΒΕΕ, σ. 202 ἐξ.

⁴ R. REDLICH, σ. 5 ἐξ.

σύμπλεγμα μαχητοῦ ὑποβαστάζοντος τρωθέντια συμπολεμιστὴν ἐνῶ ἀμύνεται κατ' ἀντιπάλου βαρβάρου, πρβ. σαρκοφάγον ἀμαζονομαχίας ἀρ. 18. Τὸ σχῆμα εἶναι σύνηθες ἐπὶ μνημείων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς¹. Διὰ τὴν στάσιν τοῦ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον μαχητοῦ, τοῦ ὑπ' ἀρ. 59 ἀναγλύφου, καὶ διὰ τοὺς τύπους τῶν βαρβάρων, διδακτικὴ εἶναι ἡ παραβολὴ πρὸς παράστασιν ζωφόρου τοῦ Μνημείου τῶν Νηρηίδων ἐκ Ξάνθου².

Ἀλλαγὴ τοῦ εἰκονογραφικοῦ τύπου παρατηρεῖται εἰς τὴν παράστασιν τοῦ μύθου τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ ἀρ. 54. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν πολλαπλασιάζεται καὶ ἡ σύνθεσις ἀποβαίνει συμπεπυκνωμένη (πίναξ 2). Ἀξιοσημείωτον εἶναι ἐν αὐτῇ τὸ σύμπλεγμα τῆς καθημένης Δηϊδαμείας εἰς στάσιν καταθλίψεως καὶ τῆς τροφοῦ παρηγορούσης αὐτήν. Τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη κυρίως πρὸς παράστασιν τῆς Φαίδρας, τὸ δὲ θέμα ἀνάγεται εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, ὅποτε ἐμφανίζεται ἐπὶ στηλῶν καὶ ἄλλων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων³. Ἡ πλευρὰ Δ τῆς ἰδίας σαρκοφάγου εἰκονίζει τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ Ἐκτορος συρόμενον ὑπὸ τοῦ ἄρματος περὶ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου. Ὅτι τὸ θέμα ἐχρησιμοποιήθη ἤδη ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως σαρκοφάγων, δεικνύει τὸ ὑπ' ἀρ. 56 ἀνάγλυφον, ἐνθα εἰκονίζονται εἰς τὸ βάθος τὰ τεῖχη τῆς Τροίας. Ἡ παράστασις ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Δ τῆς σαρκοφάγου ἀρ. 57⁴ καὶ ἐπὶ Ἀσιατικῆς σαρκοφάγου ὑπὸ ἐπίδρασιν τῶν Ἀττικῶν⁵.

Μεταξὺ τῶν νεωτέρων μνημείων τῆς ὁμάδος II εἶναι τὰ ὑπ' ἀρ. 72 καὶ 74 φέροντα παράστασιν θήρας κάπρου. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, οἱ τύποι τῶν πεζῶν θηρευτῶν, κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος, ἀνήκουν εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου. Εἶναι δυνατόν ἡ ὅλη παράστασις νὰ εἰκονίζῃ δύο σκηνὰς τοῦ μύθου, ἀλλὰ πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐλλείπει ἡ πρόθεσις εἰκονογραφήσεως ὠρισμένου τινὸς μύθου. Ἡ ἐπικίνδυνος θήρα τοῦ κάπρου εἶναι παράστασις κατ' ἐξοχὴν ἐνέχουσα συμβολικὴν ἔννοιαν καὶ ἐχρησιμοποιήθη εὐρέως ὡς ἐπιτάφιον θέμα⁶. Ἡ σαρκοφάγος αὕτη, διὰ λόγους μορφολογικοὺς καὶ τεχνοτροπικοὺς, συναπτομένη πρὸς τὴν σαρκοφά-

¹ E. BIELEFELD, *Amazonomachia* (Hallische Monographien, 1951) σ. 24 καὶ 71 - 72, παραδείγματα τοῦ συμπλέγματος τύπου γ (Helfer - Gruppe).

² A. H. SMITH II, πίν. 3.

³ P. DEVAMBEZ, *Le Motif de Phèdre sur une stèle thasienne*, BCH. 79, 1955, σ. 121 ἐξ. εἰκ. 1, 3. CH PICARD, RA. 6, 46 (1955) σ. 72 - 74.

⁴ K. BULAS, *Les Illustrations antiques de l'Illiade*, σ. 92 - 96.

⁵ J. DONALD YOUNG, *A Sarcophagus at Providence*, The Art Bulletin 12, 1931, σ. 136, εἰκ. 1 - 5.

⁶ F. CUMONT, *Récherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1942, σ. 67, 444, 453. D. LEVI, *Antioch Mosaic Pavements I*, σ. 242, 340. J. AYMARD, *Essai sur les chasses romaines*, Paris 1951, σ. 444 - 447.

γον ἀμαζονομαχίας ἀρ. 68, ἐχρονολογήθη ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ R. REDLICH¹ εἰς τοὺς περὶ τὸ 180 μ. Χ. χρόνους. Τὸ δεύτερον μνημεῖον, ἡ ὑπ' ἀρ. 74 σαρκοφάγος, εἰκονίζει τὴν θήραν τοῦ Καλυδωνίου κάπρου, ἀλλ' ὑπὸ διάφορον ὅλως τύπον συνθέσεως τοῦ τύπου τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος I (ἀρ. 25 - 28). Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐπ' αὐτῆς παράστασις ἐφίππου θηρευτοῦ. Πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ἀναγλύφου τούτου δεικνύουν μίμησιν τεχνοτροπίας καὶ συνθέσεως ὁψίμων ἐλληνιστικῶν προτύπων: ἡ δῆλωσις τοπίου εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον², ὁ τύπος τοῦ καθημένου νέου, θεωμένου τὴν δρεῖσιν καὶ προσωποποιοῦντος ποταμόν (*πίναξ 3α*). Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν σαρκοφάγων ἀνάλογοι προσωποποιήσεις κυρίως εἰς τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα τοῦ Ἐνδυμίωνος³, τῆς θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου⁴ καὶ τοῦ Μαρσύου⁵. Διὰ τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν τῆς σαρκοφάγου ταύτης χρήσιμος εἶναι καὶ ἡ σύγκρισις τοῦ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Γ (δεξ.) ἀναγλύφου τῆς σφιγγὸς πρὸς τὰ ἀνάλογα ἀνάγλυφα τῆς ομάδος I: 1, 4, 5. Ἐνταῦθα παρατηρεῖται χαλάρωσις εἰς τὴν πλαστικὴν διάρθρωσιν τοῦ σώματος καὶ τάσις καλύψεως τοῦ βάθους. Ἡ σαρκοφάγος διατηροῦσα τὴν κανονικὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάρθρωσιν, δύναται νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 190 μ. Χ. Ὁ χαμηλὸς ἀκόσμητος ἄβαξ τῆς κορωνίδος ὑποβάλλει τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς μὲ ἀετοειδὲς κάλυμμα⁶.

ΟΜΑΣ III. Ἡ μίμησις ἀναγλύφων τῆς ὁψίμου ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς ἐκδηλοῦται ἐντονώτερον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Αὕτη εἶναι ἐκδηλὸς εἰς τὴν σύνθεσιν *μάχης παρὰ τὰ πλοῖα* τῆς ὑπ' ἀρ. 113 σαρκοφάγου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναμειγνύται καὶ σύμπλεγμα ἀμαζονομαχίας: τὸ δεξιὸν ἄκρον καταλαμβάνει παράστασις βραχῶδους τοπίου εἰκονιζομένου προοπτικῶς, ὑπὸ μικρότερον κλίμακα. Παρ' αὐτὸ παριστάνεται ἀνακεκλιμένη γυνή, τὸν δεξιὸν βραχίονα τῆς ὁποίας περιβάλλει ὄφιν: δεξιὰ, γέρον κρατῶν δελφῖνα (*πίναξ 3β*).

¹ R. REDLICH, σ. 52.

² CHR. M. DAWSON, *Romano - Campanian Mythological - Landscape Painting* (Yale Classical Studies 9, 1945) σ. 24 ἐξ. καὶ σ. 48, ἐνθα δὲν γίνεται δεκτὴ ἡ ἐλληνιστικὴ καταγωγὴ ὀρισμένων ἀναγλύφων παραστάσεων τοπίου, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἡ συγγραφεὺς ὡς δημιουργήματα ῥωμαϊκά. Διὰ τὴν μορφήν τοῦ θεατοῦ τῆς ὑπ' ἀριθ. 74 σαρκοφάγου πρβ. A. SCHÖBER, *Der Fries des Hekateions von Lagina*, πίν. IV.

³ ASR. III, 1, ἀρ. 40, 48 κ. ἄ. Πρβ. FR. GERKE, *Die christlichen Sarkophage der vorkonstantinischen Zeit*, σ. 331 κατάλογον μνημείων II, ἀρ. 1, πίν. 54, 1.

⁴ ASR. III, 2, ἀρ. 230.

⁵ ASR. III, 2, ἀρ. 208.

⁶ Τὸ νῦν τεθὲν ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ἀετοειδὲς κάλυμμα δὲν ἀνήκει εἰς αὐτήν. Ἡ σαρκοφάγος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ A. GIULIANO, *Annuario SIA*. 17/18, 1957, σ. 183 ἐξ.

Ἡ παράστασις ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ τοῦ ἀποτμήματος ἀρ. 113α, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐρμηνευθῆ ἔσφαλμένως ὥς εἰκονίζον τὴν Σκύλλαν καὶ τὸ πλοῖον τοῦ Ὀδυσσέως¹. Τὸ εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 113 σαρκοφάγου ζευγὸς τῶν προσωποποιήσεων εὐρίσκομεν ἐπὶ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἀντιοχείας² καὶ ἐπὶ ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων, ἐρμηνευθὲν ὡς παράστασις τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῆς Θέτιδος. Αὕτη ἀνάγεται εἰς ζωγραφικὰ ἔργα τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων³. Παρεμφερεῖς μορφαὶ εἰκονίζονται καὶ ἐπὶ ἄλλων παραστάσεων ἐπὶ ναυσὶ μάχης τῆς ομάδος III, ὡς ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 101 καὶ 214⁴.

Αἱ συνθέσεις ἀμαζονομαχίας τῆς ομάδος III, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται κυρίως αἱ σαρκοφάγοι αἱ ἀνήκουσαι τυπολογικῶς εἰς τὸ βον εἰκονογραφικὸν ρεῦμα τοῦ R. REDLICH⁵, ἐσχηματίσθησαν ἐκ παραλλαγῆς τῶν συμπλεγμάτων τοῦ Iου καὶ προσθήκης νέων τοιούτων ἐκ πολλῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι εἰκονίζονται εἰς διάφορα ἐπίπεδα, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ βάθους. Εἰς τὰ πολυπρόσωπα αὐτὰ συμπλέγματα παρατηρεῖται ἀκαθόριστος ἀνάμικτος μορφῶν, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν τὴν ἐπιφάνειαν. Εἰς τὴν τάσιν αὐτὴν τῆς πληρώσεως τοῦ βάθους ὀφείλεται ἡ παρεμβολὴ ἀμαζόνων ἢ ἱππέων ἀνδρῶν ἄνευ ἀμέσου σχέσεως πρὸς τὰ συμπλέγματα. Τρωθέντες μαχηταὶ καὶ πίπτοντες καλύπτουν κάτω τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν μαχομένων. Τὸ ἀνάγλυφον εἶναι μᾶλλον ἔκτυπον ἢ εἰς τὰς σαρκοφάγους τῆς ομάδος II καὶ εἰργασμένον μὲ βαθείας γλυφάς, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν γραφικὰς ἀντιθέσεις φωτὸς καὶ σκιᾶς. Τῶν ἀναγλύφων τούτων διάφορος εἶναι ἡ σύνθεσις ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς ὑπ' ἀρ. 119 σαρκοφάγου, μὲ τὸν τονισμόν τοῦ κεντρικοῦ συμπλέγματος εἰκονίζοντος τὸν φόνον τῆς Πενθεσιλείας. Ἡ συγκεντρωτικὴ αὕτη σύνθεσις παρέμεινε μεμονωμένη μεταξὺ τῶν ἀττικῶν ἀναγλύφων ἀμαζονομαχίας, εἰς τὰ ὁποῖα, γενικῶς, τὸ εἰκονιζόμενον θέμα εἶναι ὁ ἀβέβαιος εἰσέτι ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν ἀγών, ἡ δὲ ὅλη παράστασις φαίνεται ὡς ἀποσπασθεῖσα ἐκ συνεχοῦς ζωφόρου.

Τὸ γνῶρισμα τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ διὰ τὰς παραστάσεις μάχης μεταξὺ ἀνδρῶν, πεζῶν καὶ ἱππέων, ἀρ. 105 - 113, καὶ τῆς ἐπὶ ναυσὶ Τρωϊκῆς μάχης, ἀρ. 94 - 104. Ἡ τελευταία αὕτη σύνθεσις, μὴ διασωθεῖσα

¹ ASR. III, 3, σ. 556. Περὶ τῆς παραστάσεως τῆς ὑπ' ἀριθ. 113 σαρκοφάγου θὰ διαπραγματευθῶ ἐν ἰδιαιτέρᾳ μελέτῃ.

² DORO LEVI, *Antioch Mosaic Pavements*, Princeton 1947, I, σ. 38, πίν. VI a-b.

³ G. M. A. HANFMANN, *The Season Sarcophagus in Dumbarton Oaks*, Cambridge Mass. II, 1951, σ. 20 ἑξ.

⁴ J. ZINGERLE, *ÖJh.* 10, 1907, σ. 165. Περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς παραστάσεως τοῦ ὑπ' ἀρ. 214 ἀποτμήματος σαρκοφάγου πρβ. A. D. NOCK, *Sarcophagi and Symbolism*, *AJA.* 50, 1946, σ. 166.

⁵ R. REDLICH, σ. 48 - 54.

ἀκεραία, ἀνασυγκροτεῖται πλήρως ὥς πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ καὶ ἐν μέρει ὥς πρὸς τὸ δεξιόν, ἐκ τῶν ἀποτιμημάτων. Ἡ σύνθεσις ἐδείκνυε διπλὴν ἀντίστροφον κίνησιν ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς τὰ ἄκρα.

Εἰς ἀμφοτέρως τὰς παραστάσεις μάχης ἱππέων καὶ πεζῶν καὶ μάχης ἐπὶ ναυσί, εἰκονίζονται στιγμιότυποι σκηναὶ πιπτόντων μαχητῶν ὑπτίως καὶ πλαγίως· τοιαῦτα θέματα εὐρίσκονται καὶ ἐπὶ ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων μὲ παράστασιν μάχης κατὰ τῶν Γαλατῶν¹, ἀνάγονται δὲ εἰς ἑλληνιστικὰ πρότυπα, ὥς εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τῆς Β. ζωφόρου τοῦ μεγάλου Βωμοῦ τῆς Περγάμου².

Μία ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια, ἀφορῶσα εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ ἀναγλύφου, συνδέεται μὲ τὴν τροπὴν πρὸς τὴν γραφικωτέραν τεχνοτροπίαν καὶ παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὰ ἀνάγλυφα τῆς ομάδος III καὶ τῶν ἐπομένων. Ὡς παρατηρήθη ἤδη ὑπὸ τοῦ G. RODENWALDT, ἡ ὀφρὺς τῶν εἰκονιζομένων προσώπων δηλοῦται μὲ ἐγγάρακτον καμπύλην γραμμὴν³. Εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἡ κόρη καὶ ἡ ἱρις δὲν ἀποδίδονται πλαστικῶς, ἀλλ' ἐδηλοῦντο ἀναμφιβόλως διὰ χρωμάτων, τὰ ὅποια δὲν ἐσώθησαν εἰ μὴ ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 172 σαρκοφάγου τῆς ομάδος V⁴.

Αἱ σαρκοφάγοι τῆς ομάδος III προϋποθέτουν τὴν ἐπελθοῦσαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, μεταβολὴν εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἀναγλύφων τῆς Ῥώμης (170 - 190 μ. Χ.)⁵, ἀλλ' ἐν μέτρῳ μόνον μετέχουν αὐτῆς, ἔνεκα τῆς ἰσχυρᾶς κλασσικῆς παραδόσεως τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων.

¹ G. RODENWALDT, JHS. 53, 1933, σ. 190.

² *Altertümer von Pergamon* III, 2, πίν. 14, A. von SALIS, *Der Altar von Pergamon*, σ. 199, εἰκ. 33, πρβ. L. CURTIUS, RM. 54, 1939, σ. 229. Πρβ. ἀνασυγκρότησιν ἐν σχεδιογραφίᾳ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰκονογραφικῶν συνθέσεων ῥωμαϊκῶν καὶ ἀττικῶν σαρκοφάγων, δύο ὑποτιθεμένων ζωγραφικῶν πινάκων τῆς Περγάμου μὲ παράστασιν μάχης κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ ἀμαζονομαχίας: B. ANDREAE, *Motivgeschichtliche Untersuchungen zu den römischen Schlachtsarkophagen*, Berlin 1956, σ. 78. Τοῦ αὐτοῦ, *Ein Amazonengemälde*, RM. 63, 1956, σ. 32 ἐξ.

³ G. RODENWALDT, S. Lorenzo, σ. 160, ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, *Οἱ Νιοβίδαι τῆς Ἰνάτου*, AE. 1934/1935, σ. 8.

⁴ Τὴν χρωματικὴν διακόσμησιν δι' ἐγκαυστικῆς μεθόδου ἐπὶ μαρμάρου διεκρίβωσαμεν εἰς ἀνέκδοτον σαρκοφάγον τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς (1953). Μὲ χρώματα διεκοσμοῦντο τὰ κυμάτια, ἐσφύζοντο δὲ τὰ χρώματα κυρίως εἰς τὴν βάσιν (πλοχμός), ὅπου τὰ κυμάτια δὲν εἶναι πλαστικῶς διακεκοσμημένα. Τὰ χρώματα διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ἀπέβησαν ἐξίτηλα (ἀρ. Εὐρ. 4008, ἀνάγλυφα παίδων κωμαζόντων, εἰς τὸ κέντρον σύμπλεγμα Διονύσου καὶ σατυρίσκου).

⁵ G. RODENWALDT, *Über den Stilwandel in der antoninischen Kunst*, Abhandl. der preuss. Akad. der Wissenschaften, 1935, σ. 1 - 27.

Ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ἰδίως, ἡ ἐμφανὴς χρῆσις τοῦ τρέχοντος τρυπάνου εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς κόμης τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, ὅπως παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀναγλύφων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, δὲν γίνεται δεκτὴ ἀπολύτως εἰς τὰ ἀττικὰ ἐργαστήρια. Οἱ Ἀθηναῖοι τεχνῖται μετεχειρίσθησαν τὸ μέσον τοῦτο μόνον εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν φυτικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων ἥδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, ὡς δεικνύει ἀνάγλυφον κόσμημα δέσμης φύλλων καὶ καρπῶν δρυὸς (βαλάνων) ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς ὑπ' ἀρ. 16 σαρκοφάγου.

Ἡ μετὰ τὸ 204 μ. Χ. χρονολογουμένη ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σαρκοφάγος μὲ παράστασιν μάχης, ὑπ' ἀρ. 107, δύναται νὰ ληφθῇ ὡς τεκμήριον πρὸς σχετικὴν χρονολόγησιν τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος III εἰς τὴν εἰκοσαετίαν 190 - 210 μ. Χ. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, διὰ τὴν Τέχνην τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων, ἀποτελεῖ τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τὰ κλασικίζοντα ἀνάγλυφα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος πρὸς τὰς ἰδιορρυθμίους καὶ μνημειώδεις σαρκοφάγους τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν διαπραγματευθῇ κατωτέρω.

ΟΜΑΣ IV. Μεταξὺ τῶν ὁψίμων ἀττικῶν διονυσιακῶν σαρκοφάγων διεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ F. MATZ δύο χρονολογικαὶ βαθμίδες. Εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἀνήκουν αἱ ὑπ' ἀρ. 145 - 152 σαρκοφάγοι καὶ ἀποτμήματα. Τῆς νεωτέρας βαθμίδος τὸ κυριώτερον παράδειγμα εἶναι ἡ ὑπ' ἀρ. 153 σαρκοφάγος¹ (πίναξ 4). Θέμα τῶν παραστάσεων εἶναι ὁ θίασος τῶν νυμφῶν, μαινάδων καὶ σατύρων εἰς συμπλέγματα· οἱ εἰκονιζόμενοι παίζουν ἐνίοτε μουσικὰ ὄργανα ἢ τρυγοῦν ἄμπελον, τῆς ὁποίας οἱ κορμοὶ καὶ αἱ κληματίδες εἰκονίζονται μεταξὺ αὐτῶν, τὰ δὲ φύλλα καὶ οἱ καρποὶ καλύπτουν τὴν κορωνίδα τῆς λάρνακος. Αἱ μορφαὶ εἶναι ἐξαιρετικῶς ἔκτυποι, ἰδίως εἰς τὴν ὑπ' ἀρ. 153 σαρκοφάγον, ὡς περίοπτα σχεδὸν πλαστικὰ ἔργα. Τὰ κενὰ μεταξὺ αὐτῶν πληροῦνται μὲ ἄλλας μικροτέρας μορφὰς πτερωτῶν ἢ ἀπτέρων Ἑρώτων, ζώων, κανίστρων, ἀγγείων. Οὕτω τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου καθίσταται ἀθέατον.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ῥαδινότης τῶν εἰκονιζομένων τύπων, ἡ συ-

¹ Ὁ F. MATZ θεωρεῖ ὡς παράλληλα παραδείγματα, εἰς τὴν Δύσιν, τῶν νεωτέρων διονυσιακῶν σαρκοφάγων, τὰ ἑξῆς:

α) Τῆς πρωιμωτέρας βαθμίδος, τὴν ἐν Baltimore διονυσιακὴν σαρκοφάγον: K. LEHMANN - HARTLEBEN καὶ E. C. OLSEN, *Dionysiac Sarcophagi in Baltimore*, 1942, εἰκ. 9 - 10.

β) Τῆς ὁψίμου βαθμίδος, τὰς σαρκοφάγους, 1. Παρισίων, Μουσείου Λούβρου, E. ESPÉRANDIEU, *Récueil général des bas-reliefs II*, ἀρ. 1242. 2. Βατικανοῦ, W. AMELUNG, *Vatican - Katalog II*, σ. 76, ἀρ. 28, πίν. 6.

στροφῇ τῶν σωμάτων, ἡ ποικιλία τῶν στάσεων. Σύνθεσις καὶ τύποι ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἀνάγονται εἰς πρότυπα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων¹. Ἄλλ' ἡ ἀνάμιξις καὶ καθαροῶς κλασσικῶν τύπων δὲν εἶναι ἀσυνήθης, παρηλλαγμένων πως ὡς πρὸς τὴν ῥαδιονότητα τοῦ σώματος καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ βάθος, ὡς ὁ νέος σάτυρος κρατῶν λύραν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς στενῆς πλευρᾶς τῆς ὑπ' ἀρ. 153 σαρκοφάγου καὶ ὁ ἀριστερὸς κένταυρος τῆς ὀπισθίας ὄψεως, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὴν κλασσικὴν παράδοσιν τῆς ἐποχῆς τοῦ Παρθενῶνος².

Τὰ σύγχρονα παραδείγματα ῥωμαϊκῶν διονυσιακῶν σαρκοφάγων δεικνύουν σαφῶς τὴν ἀσκηθεῖσαν ἐπίδρασιν τῶν αἰτικῶν σαρκοφάγων εἰς τὴν Δύσιν³.

Ὡς ἀνώτερον χρονολογικὸν ὄριον τῆς ομάδος IV δύναται νὰ ληφθῇ ἡ μετὰ τὴν σημειωθείσαν μεταβολὴν τῆς τεχνοτροπίας ἐπὶ Ἀντωνίνων (170 - 190 μ. Χ.) ἐποχῇ⁴. Ἐπομένως αἱ ἀρχαιότεραι σαρκοφάγοι τῆς ομάδος IV καλύπτουν τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς πρὸς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα καὶ εἶναι σύγχρονοι τῶν σαρκοφάγων τῆς προηγουμένης ομάδος III. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὑπ' ἀρ. 153 σαρκοφάγος μετὰ τῶν ἐπομένων αὐτῇ ἀποτμημάτων τῆς νεωτέρας βαθμίδος, ἀνήκουν εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα καὶ εἶναι σύγχρονοι πρὸς τὰς σαρκοφάγους τῆς ομάδος V.

ΟΜΑΣ V. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον γίνονται ἐντονώτερα γνωρίσματά τινα τῶν ἀναγλύφων τῆς προηγουμένης ομάδος III, δηλ. ἡ δλόγλυφος σχεδὸν ἐπεξεργασία τῶν μορφῶν, αἵτινες καλύπτουν ἐντελῶς τὸ βάθος καὶ τὸ ἐκφυλισμένον κυμάτιον, ἐν εἴδει κοιλοκύρτου τομῆς ζώνη, ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κυμάτια ὑπὸ τὸν ἄβακα τῆς κορωνίδος. Παρατηρεῖται ἐπὶ πλέον μεμετρημένη χρῆσις τρυπάνου εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν κεφαλῶν. Αἱ ἐπὶ μέρους μορφαὶ λαμβάνουν ὄψιν ἀγαλμάτων καὶ προσδίδουν εἰς τὰς σαρκοφάγους μνημειώδη χαρακτῆρα. Ἡ συχνοτέρα ἢ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον (ὁμάς III) χρῆσις κλασσικῶν

¹ G. H. CHASE, Greek and Roman Sculptures in American Collections, σ. 155. F. MATZ, Bericht, σ. 502.

² Δυτικὴ ζωφόρος τοῦ Παρθενῶνος, πλάξ III καὶ πλάξ XVI, A. H. SMITH, The Sculptures of the Parthenon, σ. 50 ἔξ. RR. I, 31 ἀρ. 3 καὶ I, 32 ἀρ. 16. CH. PICARD, Manuel 2, 1 (1939) σ. 447, εἰκ. 184 (πλάξ XVI) καὶ σ. 449, εἰκ. 186 (πλάξ III). Κένταυρος μετόπης Νοτίας πλευρᾶς: E. LANGLOTZ, Phidiasprobleme, 1947, πίν. 3, ἀρ. 3. Ἡ παρατήρησις ἰσχύει καὶ διὰ τὰς ῥωμαϊκὰς σαρκοφάγους μὲ παράστασιν κενταυρομαχίας: G. M. H. RICHTER, Ancient Italy, 1956, σ. 95.

³ A. RUMPF, Die Meerwesen, ASR. V, I, σ. 136.

⁴ FR. MATZ, Bericht, σ. 503.

τύπων θὰ ἡδύνατο νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἀνανέωσις τοῦ ἰδεώδους τοῦ κλασσικισμοῦ κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα.

Μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς ομάδος V ἐκτεινομένης εἰς περίοδον ἡμίσεος αἰῶνος¹ ὑπάρχει βεβαίως χρονολογικὴ διαβάθμισις. Ἀλλ' ἡ σχετικὴ χρονολόγησις αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τεχνοτροπικῶν τεκμηρίων δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀσφαλής, διότι αὕτη στηρίζεται εἰς τὴν σύγκρισιν πρὸς παράλληλα ἔργα τῶν ῥωμαϊκῶν ἐργαστηρίων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁρθῶς χρονολογούμενα. Ὅθεν τὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς τοιαύτης συγκριτικῆς μελέτης εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἐρευνητοῦ περὶ τῆς ἀμοιβαίως ἀσκηθείσης ἐπιδράσεως τῶν κέντρων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐμφάνισις νέων συνθέσεων, τῶν ὁποίων ἐν διδακτικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ παράστασις *θήρας κάπρου* τῶν ὑπ' ἀρ. 188, 189, 191 ἀναγλύφων. Χαρακτηριστικὰ τῆς νέας συνθέσεως στοιχεῖα εἶναι: ἡ μορφὴ τοῦ ἱππέως κατέχοντος τὸ κέντρον καὶ ἐφορμῶντος πρὸς τὰ δεξιὰ², ἡ προπορευομένη αὐτοῦ γυναικεία μορφὴ καὶ ὁ τρωθεὶς καὶ πεσὼν πρὸ τοῦ κάπρου θηρευτῆς³. Ἡ σύνθεσις σχετίζεται πρὸς τὸν εἰκονογραφικὸν τύπον ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων μὲ παράστασιν θήρας λέοντος, τοῦ ὁποίου τὸ ἀρχαιότερον παράδειγμα ἐχρονολογήθη περὶ τὸ 220 μ. Χ.⁴ Ἀλλὰ διὰ τὴν χρονολογικὴν σχέσιν τῶν ἀττικῶν ἀναγλύφων πρὸς τὰ ῥωμαϊκὰ σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀναζήτησις τῆς καταγωγῆς τοῦ εἰκονογραφικοῦ τύπου. Ἡ πολυπρόσωπος σύνθεσις περιλαμβάνει καὶ μορφὰς πεζῶν θηρευτῶν εἰλημμένας ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου (ἀρ. 25 - 28, 72 - 74) καὶ ἀπὸ τὴν παράστασιν τοῦ μύθου τοῦ Ἰππολύτου (ἀρ. 196 - 211).

Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὸ ὑπ' ἀρ. 191 ἀνάγλυφον, ἡρμηνεύθη πρῶτον ὡς *θήρα τοῦ Μελεάγρου*⁵, ἀλλ' ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν ὡς *θήρα τοῦ Ἰππολύτου* καὶ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ⁶. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐρμηνείαν, ἡ

¹ «Es handelt sich um das letzte halbe Jahrhundert der eigentlich antiken Kunst in der sich Züge der folgenden Epoche stärker als in der vorangehenden Zeit vorbereiten». G. RODENWALDT, Zur Kunstgeschichte der Jahre 220 bis 270 JdI. 51, 1936. 83.

² Ἡ μορφὴ τοῦ εἰς τὸ κέντρον ἱππέως ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 189 καὶ 191 σαρκοφάγων, ὡς καὶ ὁ ἀνάλογος τύπος ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 192 ἀνάγονται εἰς κλασσικὰ πρότυπα τῆς ἐποχῆς τοῦ Παρθενῶνος, πρβ. G. RODENWALDT, JdI. 67, 1952, σ. 37 ἑξ.

³ Ὁ τρωθεὶς καὶ πεσὼν θηρευτῆς ἑλλεῖπει εἰς τὸ ὑπ' ἀρ. 188 ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀποκεκρουμένον κατὰ τὸ κάτω μέρος καὶ εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς ὅπου οὗτος εἰκονίζεται ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀναγλύφων.

⁴ G. RODENWALDT, Zur Kunstgeschichte der Jahre 220 bis 270, JdI. 51, 1936, σ. 113, πίν. 2, σαρκοφάγος Mattei I.

⁵ ASR. III, 3, σ. 571, ἀρ. 154³ (Nachträge und Berechtigungen zu Band III).

⁶ B. ASHMOLE, A Catalogue of the Ancient Marbles at Ince Blundell Hall,

γυνή με τὸ τόξον ἀνὰ χεῖρα εἰκονίζει τὴν Ἀρτεμιν καὶ ἐλήφθη ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς συνθέσεως τῆς *θήρας τοῦ Ἱππολύτου*. Ἡ ἐλληνικὴ Τέχνη, φαίνεται, οὐδέποτε εἶχεν εἰκονίσει τὴν θήραν κάπρου ὑπὸ τοῦ Ἱππολύτου καὶ τῶν ἀκολουθῶν του. Ἀλλ' ἡ καταγωγὴ τῆς συνθέσεως τῶν ὑπ' ἀρ. 188, 189 (*πίναξ 5β*), 191 ἀναγλύφων ἐξ ἀρχαιότερου ἐλληνικοῦ προτύπου ἀσκέτου πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Ἱππολύτου εἶναι πιθανωτάτη διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: εἰς τὴν κλασσικὴν παράδοσιν τῆς *θήρας τοῦ Μελεάγρου* ἀνήκουν οἱ πεζοὶ θηρευταί. Ἡ μορφή τοῦ πεσόντος, πρὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ κάπρου, θηρευτοῦ δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Ἱππολύτου, ἀλλ' ἀνήκει ὡσαύτως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν παράδοσιν. Ὁ τύπος τοῦ ἐφίππου θηρευτοῦ εἰσήχθη ἐξ ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν ἐλληνικὴν Τέχνην ἤδη κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν. Τοιαύτη παράστασις ἐφίππου θήρας διειρηθή εἰς τὴν λεγομένην σαρκοφάγον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Αὕτη θὰ ἠκολουθεῖτο καὶ ἀπὸ ἄλλας παραστάσεις κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεβίωσεν ἡ παράδοσις. Τὴν παράστασιν τῆς ἐφίππου θήρας ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἶχε συσχετίσει ὁ G. LIPPOLD πρὸς ψηφιδωτὸν ἐν Palermo, μιμούμενον ζωγραφικὸν ἔργον τοῦ Φιλοξένου τοῦ Ἐρετριέως¹. Κατὰ ταῦτα, ἡ σύνθεσις τῶν σαρκοφάγων ἀρ. 188, 189 καὶ 191 ἀνήκει εἰς τὸν ἴδιον εἰκονογραφικὸν κύκλον εἰς τὸν ὁποῖον καὶ τὸ ψηφιδωτόν, ἄσχετον πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Ἱππολύτου, ἀλλὰ πλουτισθέντα μετὰ τύπους πεζῶν θηρευτῶν καὶ τῆς Ἀταλάντης ἐκ τῆς εἰκονογραφικῆς παραδόσεως τῆς θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου. Ἡ σύνθεσις αὕτη ἐπέδρασε προφανῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τύπου τῶν ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων μετὰ παράστασιν θήρας λέοντος, ὡς ἡ σαρκοφάγος Mattei I.

Νέον εἰκονογραφικὸν τύπον παρουσιάζει ὡσαύτως ἡ παράστασις τοῦ μύθου τοῦ *Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ*, ἀρ. 162-164. Ἀναλύων τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἀναγλύφων τῆς ὑπ' ἀρ. 162 σαρκοφάγου ὁ A. RIEGL, εἶχε θεωρήσει ταύτην ὡς προβαθμίδα τῶν ἔργων τῆς Τέχνης τῆς ὁψίμου Ἀρχαιότητος². Εἰς τὴν εἰκονιζομένην ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως μορφήν τῆς Δηϊδαμείας ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ ἰδιόμορφος, νευρώδης σχηματισμὸς τῶν πτυχῶν τοῦ χιτῶνος μετὰ τὴν φυγόκεντρον πολλαπλὴν κίνησιν. Τὸ θέμα, χαρα-

Oxford 1929, σ. 92 ἐξ. Πρβ. καὶ G. RODENWALDT, JdI. 67, 1952, σ. 37 ἐξ.

¹ G. LIPPOLD, Zur Alexandersarkophag, AE. 1953-1954, τ. I εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου, σ. 219.

Ψηφιδωτὸν τοῦ Palermo: H. FUHRMANN, Philoxenos von Eretria, Abh. Bayer. Akad., N. F. 33, 1931, σ. 235 εἰκ. 9 καὶ πίν. VI b καὶ IX, G. LIPPOLD, Antike Gemäldekopien, München 1951, σ. 109 καὶ ἐξ. εἰκ. 87.

² A. RIEGL, Die spätantike Kunst-Industrie, Wien 1901, σ. 74.

κτηριστικὸν τῆς τεχνοτροπίας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς¹, ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς παραστάσεις τῶν ἀμαζόνων κατὰ κανόνα (π. χ. ἀρ. 172, 173, 179).

Τὰ ἀνάγλυφα τῆς ἀμαζονομαχίας τῆς ομάδος V συμπίπτουν ἀπολύτως πρὸς τὸ βον εἰκονογραφικὸν ῥεῦμα τοῦ R. REDLICH². Διατηρεῖται μὲν καὶ εἰς αὐτὰ ἡ ἀντίληψις τῆς συνθέσεως ὡς μέρους ζωφόρου, ἀλλὰ τὰ σχήματα τῶν συμπλεγμάτων τῶν ομάδων I - III ἔχουν ἐκλείψει. Νέα, ζωηρότερα κίνησις τονίζει τὴν ἐντύπωσιν τοῦ σάλου τῆς μάχης, μὲ παραστάσεις ἐπιτιθεμένων ἢ πιπτόντων μαχητῶν. Τρωθεῖσαι ἀμαζόνες ἢ πίπτοντες μαχηταὶ καταλαμβάνουν τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀναγλύφου, κατὰ μίμησιν κλιμακωτῆς συνθέσεως. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς σαρκοφάγους μάχης μεταξὺ ἀνδρῶν, πεζῶν καὶ ἱππέων, αἱ ὁποῖαι οὐδόλως διαφέρουν πρὸς τὰς συνθέσεις ἀμαζονομαχίας τῆς ομάδος V. Τὰ δύο θέματα ταυτίζονται πλήρως ἐπὶ τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος. Τοῦναντίον εἰς τὰς ῥωμαϊκάς, ταῦτα ἀκολουθοῦν, ἕκαστον, ἰδιαιτέραν εἰκονογραφικὴν ἐξέλιξιν³.

Τὴν πρώτην φάσιν τῆς συνθέσεως τῶν παραστάσεων μάχης, ἐντὸς τῆς ομάδος V, ἀντιπροσωπεύουν τὰ ὑπ' ἀρ. 172 καὶ 173 ἀνάγλυφα, τῶν ὁποίων τὰ ὄρια δύνανται νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν εἰκοσαετίαν 210 - 230 μ. Χ. Εἰς ἐνδιάμεσον βαθμίδα ἀνήκουν αἱ ὑπ' ἀρ. 175 καὶ 176 σαρκοφάγοι. Ἡ τελικὴ φάσις εὐρίσκεται εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ὑπ' ἀρ. 179, ἡ ὁποία εἶναι ἴσως καὶ ἡ τελευταία ἀττικὴ σαρκοφάγος ἡ φέρουσα παρὰστασιν ἀμαζονομαχίας ὡς ἰδιαίτερον θέμα⁴ (240 - 250 μ. Χ.).

Ἄλλα ἀνάγλυφα νέων συνθέσεων, ὡς ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 171 σαρκοφάγου, ἡ ὁποία εἰκονίζει *Σπονδὰς Τρώων καὶ Ἀχαιῶν, τοὺς γάμους τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς Πολυξένης καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως*, ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 213, ἡ ὁποία εἰκονίζει τὸν μῦθον τοῦ Πέλοπος καὶ τοῦ Οἰνομάου, ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 196 - 211, αἱ ὁποῖαι εἰκονίζουν τὸν μῦθον τοῦ Ἰππολύτου, χαρακτηρίζουν ἰδιαιτέρως τὴν τεχνοτροπίαν, ἣτις ἐπεκράτησε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητος τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων. Εἰς τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα κυριαρχεῖ ἡ μετωπικότης τῶν εἰκονιζομένων προσώπων καὶ ἡ παρατακτικὴ παράστασις αὐτῶν ὡς ἀνεξαρτήτων περιόπτων σχεδὸν ἀγαλμάτων, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτὰ αὐστηρὰν ὄψιν

¹ M. GÜTSCHOW, Das Museum der Prätetstat - Katakomben, Memorie della Pontificia Accademia Romana di Archeologia IV, 1938, σ. 148.

² R. REDLICH, σ. 112 ἐξ.

³ R. REDLICH, σ. 116 ἐξ., G. HAMBERG, Studies in Roman Imperial Art., Uppsala 1945, σ. 181 - 185.

⁴ R. REDLICH, σ. 116 - 117.

(πίναξ 6). Ἐνταῦθα θὰ ἡδύνατο νὰ γίνη λόγος περὶ ἀνανεώσεως τοῦ κλασικισμοῦ κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα¹.

Ἡ ὑπ' ἀρ. 171 σαρκοφάγος, διὰ παραβολῆς πρὸς τὰ ἀνάγλυφα τῆς ῥωμαϊκῆς σαρκοφάγου τοῦ Βαλβίνου², δύναται νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 240 μ. Χ.³ Σύγχρονος αὐτῆς καὶ πιθανὸν τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου εἶναι ἡ ὑπ' ἀρ. 213, πρὸς τὴν ὁποίαν σχετίζεται στενῶς ἀπὸ ἀπόψεως μορφολογικῆς καὶ τεχνοτροπικῆς. Πρὸς ἀμφοτέρας συνάπτονται ὡσαύτως ἡ ὑπ' ἀρ. 196 καὶ τὸ ἀπότμημα ὑπ' ἀρ. 198 μὲ παράστασιν τοῦ μύθου τοῦ Ἰππολύτου.

Μεταξὺ τῶν ἀναγλύφων τῆς περιόδου αὐτῆς δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ διαφορὰν ὥς πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 171, 196, 198, 213 σαρκοφάγων εἰκονίζονται μορφαὶ μὲ βραχεὰ σώματα καὶ δυσαναλόγως εὐμεγέθεις κεφαλᾶς. Ἀντιθέτως, ἐπὶ ἄλλων σαρκοφάγων, ὡς αἱ ὑπ' ἀρ. 204, 208, 209, εἰκονίζονται σώματα ῥαδινὰ μὲ κεφαλὰς μικράς. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ὀφείλεται εἰς χρονικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν μνημείων τούτων, ἀλλ' εἰς δύο σαφῶς διακρινομένας ἀντιλήψεις τῶν τεχνιτῶν, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν παραλλήλως. Αἱ δύο διάφοροι αὐταὶ τάσεις παρατηρήθησαν καὶ εἰς τὰ ἀνάγλυφα τῆς Ῥώμης⁴.

Ὑπὸ τοῦ G. M. A. HANFMANN ἐτέθη τὸ πρόβλημα ἂν καὶ εἰς τοὺς μετὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος χρόνους ἐξηκολούθησεν ἡ διεκόπη πλήρως ἡ παραγωγὴ σαρκοφάγων εἰς τὰ ἀττικὰ ἐργαστήρια. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀττικαὶ σαρκοφάγοι εἰκονίζουσαι τὸν μῦθον τοῦ Ἰππολύτου δύναται νὰ χρονολογηθῶσι εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, κυρίως δὲ ἡ ὑπ' ἀρ. 208, ἔνεκα τοῦ τρόπου τῆς παραστάσεως τῶν δένδρων καὶ τῶν φυλλωμάτων ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως αὐτῆς⁵. Θετικὴ λύσις εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο θὰ ἡδύνατο νὰ δοθῇ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τεκμηρίων ἀπολύτου χρονολογήσεως, τὰ ὁποῖα ἐλλείπουν ἐπὶ τοῦ παρόντος.

¹ Πρὸβ. G. RODENWALDT, Ein attischer Sarkophag in Madrid, Anuario del cuerpo Facultativo II, Madrid 1934.

² Σαρκοφάγος Βαλβίνου: M. GÜTSCHOW, ἔ. ἀ. σ. 106, πίν. 10.

³ G. RODENWALDT, ἔ. ἀ.

⁴ G. RODENWALDT, Über den Stilwandel in der antoninischen Kunst, σ. 23 σημ. 4.

⁵ G. M. A. HANFMANN, The Season Sarcophagus in Dumbarton Oaks, Cambridge Mass., τόμ. II, 1951, σ. 42 σημ. 118. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ HANFMANN, ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἰδεώδους τύπου τοῦ νέου γυμνοῦ ἥρωος ἐπὶ τῶν ὀψίμων ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων ὀφείλεται ἐν μέρει εἰς ἐπίδρασιν τῶν ἀττικῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων συχνὰ εἰκονίζεται: παραστάσεις τοῦ μύθου τοῦ Ἀχιλλέως, ἀρ. σαρκοφάγων 160 - 164, τοῦ μύθου τοῦ Ἰππολύτου, ἀρ. σαρκοφάγων 196 - 211. Αἱ παραστάσεις τοῦ Μελεάγρου, τοῦ Ἰππο-

δ) Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ διακοσμητικὰ θέματα.

ΟΜΑΔΕΣ I καὶ II. Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος I, ἀρ. 4, 8, 9, 12, 13, σχηματίζεται ἐκ μεγάλων φοειδῶν φύλλων καὶ μεταξὺ τούτων, ἐκ λογχοειδῶν φύλλων. Ἐπὶ τινων σαρκοφάγων τῆς ομάδος I, ἀρ. 2, 3, 10, 11, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰωνικοῦ εὐρίσκομεν *λέσβιον κυμάτιον*. Ἀμφότερα μιμοῦνται κλασσικὸν τύπον τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος¹, τοῦ ὁποίου παράδειγμα ἔχομεν ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς λεγομένης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου².

Ἡ ἐκ νέου ἐμφάνισις τοῦ κλασσικοῦ τύπου ἰωνικοῦ κυματίου ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν μνημείων καὶ τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων, μετὰ τὸν ἐπικρατήσαντα κατὰ τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα τύπον τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου, ὅστις ἐδημιουργήθη τότε, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαυίων, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ κλασσικισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ³. Ἀλλ' ἡ ἐκδηλωθεῖσα τάσις πρὸς τὴν γραφικὴν τεχνοτροπίαν κατὰ τὴν μέσσην ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ εἰς πολλὰ τὴν Τέχνην τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαυίων, προῦκάλεσε καὶ τὴν χρησιμοποίησιν εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ τύπου τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου τοῦ δημιουργηθέντος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὁ τύπος οὗτος ἔχει τὸ κέλυσος τῶν φῶν εἰργασμένον μὲ βαθεῖαν ἐγκοπὴν, τὸ δὲ ἐνδιάμεσον φύλλον λαμβάνει τὸ σχῆμα αἰχμῆς βέλους⁴. Κατὰ πρῶτον παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 29 τὴν μορφήν αὐτὴν τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου, ἃν καὶ διατηρεῖται εἰσέτι ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Γ τῆς πρώτης ὁ κλασσικὸς τύπος (πρβ. καὶ ἀπότμημα πλευρᾶς Γ σαρκοφάγου ἀρ. 61).

Εἰς ἐλαχίστας περιπτώσεις σαρκοφάγων τῆς ομάδος II, ἀρ. 56, 59, τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον τῆς κορωνίδος διατηρεῖ τὸ λογχοειδὲς σχῆμα τοῦ μεταξὺ τῶν φῶν φύλλου, ἃν καὶ τὸ περίγραμμα τῶν φροσχημῶν φύλλων εἶναι εἰργασμένον μὲ βαθεῖαν γλυφὴν καὶ ἡ τεχνοτροπία του ἐν γένει συνδέει τὸ κυμάτιον τοῦτο πρὸς τὸν νεώτερον τύπον.

λύτου, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Ἀδωνίδος ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀντιγράφουν ἀττικὰ ἔργα.

¹ L. T. SHOE, *Profiles of Greek Mouldings*, Cambridge Mass. 1936, πίν. 23 ἀρ. 17. *Hesperia* 18, 1950, πίν. 108,2.

² HAMDI BEY - TH. REINACH, *Une nécropole royale à Sidon*, Paris 1892, πίν. 25 - 27.

³ E. WEIGAND, *JdI.* 29, 1914, σ. 77 - 78. J. DONALD YOUNG, *The Art Bulletin* 13, 1931, σ. 158. D. E. STRONG, *Late Hadrianic Architectural Ornament in Rome*, *Papers of the British School at Rome* 21, 1953, σ. 119.

⁴ J. DURM, *Handbuch der Architektur II, Die Baukunst der Römer*, σ. 419, εἰκ. 467.

Τέλος, σαρκοφάγοι μεταξὺ τῶν πρωιμωτέρων τῆς ομάδος I, ἀρ. 1 καὶ 7, ἔχουν τὰ κυμάτια τῆς κορωνίδος ἀδιακόσμητα πλαστικῶς (*πίναξ 1*). Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ πρωίμων σαρκοφάγων, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἀνάγλυφον παρὰστασιν κωμαζόντων παίδων¹.

Εἰς τὴν βάσιν τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος I σύννηθες διακοσμητικὸν θέμα εἶναι ἡ ὀριζόντιος *δέσμη φύλλων* δρυὸς ἢ *ἀνθοκαρπίου* περισφιγγομένη κατὰ διαστήματα διὰ ζωστήρων, μεταξὺ δύο ἀκοσμήτων ταινιῶν: ἀρ. 1, 10, 12, 13 (Γ), 16, 18, 19. Τὸ κόσμημα ἀποδίδεται μὲ ἀξιοσημείωτον πλαστικότητα. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 16 ἡ ἐργασία διὰ τρέχοντος τρυπάνου ἔμεινεν ἐμφανῆς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου κοσμήματος, ἐπὶ τῆς ὅψεως Α, προκαλοῦσα γραφικωτέραν ἐντύπωσιν, ἐνῶ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Δ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ κοσμήματος εἶναι κλασσικὴ.

Ἰδιορρυθμίαν παρουσιάζει ἡ σαρκοφάγος ἀρ. 3 φέρουσα κόσμημα εἰς τὴν βάσιν, συνιστάμενον ἐκ σειρᾶς κλασσικῶν ἀνθεμίων δύο ἐναλλασσομένων μορφῶν, μὲ συγκλίνοντα καὶ ἀποκλίνοντα πέταλα².

Τὰ ἐξέχοντα γωνιαῖα βάρθρα τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος I κοσμοῦνται μὲ ταπεινὸν ἀνάγλυφον ἐνὸς θηρίου ἢ ζῴου ἐν ζωηρᾷ κινήσει ἢ ἡρέμως ἱσταμένου, ἅπαξ δὲ μὲ στέμμα ἀνθοκαρπίου καὶ λεοντοκεφαλὴν εἰς τὸ κέντρον: ἀρ. 19.

Ἡ κορωνὶς τῶν λαρνάκων τῆς ομάδος II ἀποτελεῖται συνήθως ἐκ δύο ἐπαλλήλων κυματίων, ἄνω λεσβίου, κάτω ἰωνικοῦ τοῦ τύπου τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαυτίων καὶ ἀστραγάλου.

Ἡ βάσις κοσμεῖται ἐπίσης ὑπὸ δύο ἐπαλλήλων κυματίων, ἄνω ὑπὸ λεσβίου κυματίου ἀνεστραμμένου, κάτω ὑπὸ διπλοῦ πλοχμοῦ ἡμικυκλικῆς τομῆς, ἀνελίσσομένου ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς τὰ ἄκρα. Ἡ κανονικὴ αὕτη μορφή εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς βάσεως παρατηρήθη ἤδη εἰς τὰς νεωτέρας σαρκοφάγους τῆς ομάδος I, ἀρ. 6 καὶ 29.

ΟΜΑΣ III. Ἡ χρῆσις τῶν ἐπαλλήλων ἀρχιτεκτονικῶν κυματίων διατηρεῖται γενικῶς εἰς τὴν κορωνίδα καὶ ἐνίοτε εἰς τὴν βάσιν τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος III. Ἐν τούτοις, εἷς τινὰς ἐξ αὐτῶν παρατηρεῖται τάσις πρὸς τὰ καθαρῶς φυτικὰ διακοσμητικὰ θέματα: *πλέγμα φυλλωμάτων ἀκάν-*

¹ J. M. C. TOWNBEE, πίν. LII, 1 (Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. 1187), πίν. LIII, 1 (Μουσείου Σπάρτης, M. N. TOD - A. J. B. WACE ἀρ. 307), πίν. LIV, 3 (Μουσείου Aquileia).

² D. E. STRONG, ἔ. ἀ. σ. 131, Trajaneum τῆς Περγάμου (104 - 105 μ. Χ.) καὶ ναὸς τοῦ Διονύσου, πίν. 36, B.

θης ἐκφυόμενον ἐκ φυλλοφόρου κάλυκος ἐπὶ τοῦ κέντρου τῆς βάσεως καὶ ἀναπτυσσόμενον ἑλικοειδῶς πρὸς τὰ ἄκρα, ἀρ. 85, 101, 124. Ἐκφυλισμένον κυμάτιον ὑπὸ μορφὴν ζώνης κοιλοκύρτου διατομῆς κοσμουμένης ὑπὸ σειρᾶς ἀκανθοειδῶν ἀνθεμίων, ἀρ. 112, 113 (πίναξ 3β), 121.

Τὰ φυτικά ταῦτα διακοσμητικὰ θέματα εἶναι εἰργασμένα κατὰ μίμησιν τεχνοτροπίας χαρακτηριστικῆς τοῦ τέλους τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, ὡς π.χ. παρατηρεῖται εἰς κόσμημα σπείρας ἀκάνθης ἐπὶ ζωφόρου τῆς Ἀγορᾶς τοῦ αὐτοκράτορος Νερούα ἐν Ῥώμῃ¹. Τὰ ἀνθεμοειδῆ φύλλα καὶ ἡ σπείρα ἀκάνθης ἀποτελοῦν συνήθη ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα κατὰ τὴν μέσσην καὶ τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων².

Ἡ ὑπ' ἀρ. 124 σαρκοφάγος, χρονολογούμενη μετὰ τὸ 204 μ.Χ., φέρει ἐπὶ τῆς βάσεως καὶ ἐπὶ τοῦ τόρου τοῦ κλινομόρφου καλύμματος βλαστόσπειραν ἀκάνθης μὲ προσθήκην προτομῶν ζώων μεταξὺ τῶν φυλλωμάτων. Ἡ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ταφικοῦ θαλάμου προερχομένη σαρκοφάγος ἀρ. 107 κοσμεῖται ἐπὶ τοῦ ἄβacos τῆς κορωνίδος μὲ ἀνάγλυφον *μαίανδρον περικλείοντα ῥόδακας*. Τὸ θέμα τοῦτο ἀνευρίσκεται εἰς τὰς σαρκοφάγους ὑπ' ἀρ. 91, 92 καὶ 94. Ἡ τελευταία, σφωζομένη εἰς τμήματα, ἐχρονολογήθη ἐσφαλμένως εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ, ἔνεκα τῆς καλῆς ἐργασίας τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων αὐτῆς³. Παραβαλλομένη ἐν τούτοις ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἀναγλύφων καὶ τὸν τύπον τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 107, χρονολογούμενην μετὰ τὸ 204 μ.Χ., δύναται νὰ θεωρηθῇ σύγχρονος περίπου πρὸς αὐτήν (200 - 210 μ. Χ.).

Ἡ ὀριζόντιος δέσμη φύλλων δρυός, διακοσμητικὸν θέμα τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος I, ἀνευρίσκεται συχνὰ ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς στενῆς πλευρᾶς Γ σαρκοφάγων τῆς ομάδος III, ἀρ. 85, 114, 119, 126. Ἀλλὰ τὸ θέμα ἀποδίδεται μὲ ἐπιπεδόγλυφον ἐργασίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πλαστικότητα, ἡ ὁποία τὸ χαρακτηρίζει ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς ομάδος I.

Τὰ βάθρα, εἰς τὰς γωνίας τῆς βάσεως, κοσμοῦνται μὲ ταπεινὸν ἀνάγλυφον συμπλέγματος Ἑρωτιδέων, ἀρ. 85, 113, 119, 120, συμπλέγματος θηρίου καὶ ζώου, ἀρ. 101, 107, 114, 115, 121, ἀναγλύφου βλαστόσπείρας, 112 (B).

ΟΜΑΔΕΣ IV καὶ V. Ἡ ἔλλειψις καθαρᾶς τεκτονικῆς διαρθρώσεως καὶ ἡ ἐπικράτησις φυτικῶν θεμάτων εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς κορωνίδος καὶ

¹ A. RIEGL, *Stilfragen*?, Berlin 1923, σ. 257, εἰκ. 36.

² Παραδείγματα: K. LANCKORŃSKI - G. NIEMANN - E. PETERSEN, *Städte Pamphyliens und Pisidiens II*, σ. 148, 158, πίν. VI, XVII. R. BARTOCCINI, *Le Terme di Lepcis*, σ. 44, εἰκ. 49.

³ ASR. II, σ. 365.

τῆς βάσεως, χαρακτηρίζουν τὰς σαρκοφάγους τῶν ομάδων IV καὶ V.

Χρῆσις τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 188 προσθίας πλευρᾶς σαρκοφάγου, καὶ λεσβίου κυματίου ἐπὶ τῆς ἰδίας καὶ ἐπὶ τῆς στενῆς πλευρᾶς Γ τῆς ὑπ' ἀρ. 179. Τὰ κυμάτια αὐτὰ εἶναι εἰργασμένα μὲ γωνιώδεις ἐγκοπὰς καὶ ἔχουν ὄψιν πλαδαράν. Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον ἀπαρτίζεται ἐκ μεγάλων καὶ ἀνοικτῶν ῥῶν, καλύπτεται δὲ ἐν μέρει ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν εἰκονιζομένων ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου ζωφόρου τῆς λάρνακος μορφῶν.

Ἡ πλαδαρότης χαρακτηρίζει γενικῶς καὶ τὰ φυτικά κοσμήματα τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος V, τὴν ἐπὶ τοῦ ἄβακος ἐπιπεδόγλυφον βλαστόσπειραν καὶ τὸ ὑπὸ τὸν ἄβακα τῆς κορωνίδος ἐκφυλισμένον κυμάτιον ὑπὸ μορφήν ζώνης κοιλοκύρτου ἢ λοξῆς τομῆς κοσμουμένης μὲ σειρὰν ἀκανθοειδῶν ἀνθεμίων.

Ἐτερον διακοσμητικὸν θέμα, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἐν χρήσει εἰς τὰς σαρκοφάγους καὶ τὰ ἀποτμήματα ὑπ' ἀρ. 161, 162 καὶ 201, συνίσταται ἐκ κεφαλῶν μεδουσῶν ἐν χαμηλῷ ἀναγλύφῳ, χωριζομένων διὰ τριγλύφων, αἱ ὁποῖαι καταλαμβάνουν τὴν ζώνην τὴν ὑπὸ τὸν ἄβακα τῆς κορωνίδος.

Εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς βάσεως τῶν σαρκοφάγων τῶν ομάδων IV καὶ V, ἡ ὁποία διήκει καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς Α, ἄνευ διακρίσεως γωνιαίων βάθρων ἢ μετὰ γωνιαίων βάθρων, τὰ ὁποῖα δηλοῦνται δι' ἐγχαράκτου γραμμῆς, διακρίνονται κυρίως δύο μορφαί:

1) Βάσις διαμορφουμένη ὑπὸ εὐρείας ζώνης, ἐνίστε κοιλοκύρτου τομῆς, πλαισιουμένης ὑπὸ δύο ἀβάκων ἀκοσμήτων ἢ κεκοσμημένων. Ἡ ζώνη φέρει σπείραν φυλλωμάτων ἀκάνθης: ἀρ. 160, 162, 173, 176, (πίναξ 5β) 177, 190, 205, 208, 210, 211, σειρὰν ἀκανθοειδῶν ἀνθεμίων: ἀρ. 175, ὀριζόντιον δέσμην φύλλων δρυὸς ἢ ἀκάνθης, τομῆς ἡμιελλειψοειδοῦς: ἀρ. 153, 192, 196. Ἐνίστε ὁ ὑπεράνω τοῦ κοσμήματος ἄβαξ εἶναι ἐγγεγλυμμένος μὲ συνεχῇ σειρὰν ὀδόντων: ἀρ. 164, 172, 175, 176, 178, 187, 208.

2) Βάσις διαμορφουμένη ὑπὸ δύο ζωνῶν ἴσου ὕψους περίπου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἢ καὶ ἀμφότεραι κοσμοῦνται ὑπὸ ἐλικοειδοῦς πλέγματος φυλλωμάτων ἀκάνθης ἢ βλαστοσπείρας: ἀρ. 179, 212. Ἐνίστε εἰς τοὺς σχηματιζομένους ὑπὸ τῆς σπείρας κύκλους παρεμβάλλονται προτομαὶ θηρίων καὶ ζώων¹ ἢ ῥόδακες: ἀρ. 179, 205.

Ἐπιπεδόγλυφος ἐργασία καὶ πλαδαρὰ ὄψις χαρακτηρίζουν τὴν τεχνο-

¹ J. M. C. TOYNBEE - J. B. WARD PERKINS, Peopled Scrolls: A Hellenistic Motif in Imperial Art, Papers of the British School at Rome 18, 1950, σ. 33, πίν. XXII, 2.

τροπίαν τῶν φυτικῶν τούτων κοσμημάτων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ὡσαύτως ἡ ἑξασθένησις τοῦ αἰσθήματος τῆς πλαστικότητος εἰς τὴν μορφὴν καθαρῶς ἀρχιτεκτονικῶν διακοσμητικῶν στοιχείων, ὡς εἶναι ὁ ἀνάγλυφος διπλοῦς πλοχμός. Τὸ θέμα χρησιμοποιεῖται, κατὰ τρόπον οὐχὶ ὀργανικόν, ἐπὶ τοῦ ἄβακος τῆς κορωνίδος τῆς ὑπ' ἀρ. 188 σαρκοφάγου καὶ εἰς τὴν βάσιν τῆς ὑπ' ἀρ. 213 (*πίναξ 6*), μεταξὺ δύο ταινιῶν μὲ φυτόμορφον διακόσμησιν. Ἡ ἐπιπεδόγλυφος ἐργασία καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα παραδείγματα προσδίδει εἰς τὸ θέμα τοῦ πλοχμοῦ ὄψιν παρεμφερῇ πρὸς τὴν τοῦ θέματος τῶν φυτικῶν κοσμημάτων ὡς ἡ βλαστόσπειρα καὶ τὰ πλαδαρὰ φύλλα ἀκάνθης.

Σαρκοφάγοι τύπου κλίνης β I. Διὰ τὴν σχετικὴν χρονολόγησιν τῶν κλινομόρφων σαρκοφάγων τύπου β I δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ὡς βάσιν τὴν τεχνοτροπίαν τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων τοῦ καλύμματος καὶ τῆς λάρνακος.

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ φυτικὰ κοσμήματα τῆς σαρκοφάγου **A** (Κεραμεικοῦ, πρβ. ἀνωτέρω σελ. 38) συνάπτονται τεχνοτροπικῶς πρὸς τὰ ἀνάλογα διακοσμητικὰ θέματα τῆς χρονολογουμένης μετὰ τὸ 204 μ. Χ. σαρκοφάγου ὑπ' ἀρ. 107, καθὼς καὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 113 τῆς ομάδος III. Ἐπομένως ἡ σαρκοφάγος τοῦ Κεραμεικοῦ ἐξήχθη ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου αὐτῆς κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς ομάδος III. Εὐρίσκομένη πλησιέστερον τῶν ἀρχαιότερων μᾶλλον παραδειγμάτων τῆς ομάδος δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸ 190 μ. Χ. χρόνους.

Εἰς τὰς κλινομόρφους σαρκοφάγους **B-E** (πρβ. ἀνωτέρω σ. 38) ἡ χαρακτηριστικὴ μορφή τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων εὐρίσκεται εἰς πολλὰ παράλληλα παραδείγματα ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος V. Τοιαῦτα εἶναι: ἡ πλαδαρὰ μορφή τοῦ λεσβίου κυματίου καὶ τῆς σπείρας φυλλωμάτων ἀκάνθης· ἡ ἐπιπεδόγλυφος βλαστόσπειρα ἐπὶ τοῦ τόρου τοῦ καλύμματος τῶν σαρκοφάγων **D** καὶ **E**· αἱ διακοσμητικαὶ μορφαὶ τοῦ στρώματος τῆς κλίνης, ὡς οἱ κιλλίβαντες, καὶ αἱ ἀναλογίαι τοῦ ὕψους τῶν ἀνακλίντρων καὶ τοῦ στρώματος εἰς τὰς σαρκοφάγους **C** καὶ **E**· ἡ δῆλσις δι' ἀπλῆς ἐγχαράκτου γραμμῆς τῶν γωνιαίων βάθρων εἰς τὰ παραδείγματα **D** καὶ **E**.

Ἐν συμπεράσματι, αἱ σαρκοφάγοι **B, C, D, E** τοῦ κλινομόρφου τύπου β I εἶναι σύγχρονοι τῶν σαρκοφάγων τῆς ομάδος V, ἥτις ἐχρονολογήθη ἀπὸ τοῦ 210 μ. Χ. μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἡ ἀκρίβεια τῆς σχετικῆς ταύτης χρονολογήσεως ἐλέγχεται καὶ ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τῆς εἰκονιστικῆς κεφαλῆς τοῦ εἰκονιζομένου ἐπὶ τῆς κλίνης ἀνδρὸς τῆς σαρκοφάγου **C** (Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀρ. Εὐρ. 1497), περὶ τῆς ὁποίας διεπραγματεύθημεν ἀνωτέρω (σελ. 48). Αὕτη δύναται νὰ ληφθῇ ὡς ἀσφαλὲς τεκμήριον χρονολογήσεως τῆς σαρκοφάγου μετὰ τὸ

210 μ.Χ., κατ' ἀναλογίαν δὲ καὶ τὰ ἄλλα παραδείγματα τῆς ομάδος ταύτης **B**, **D** καὶ **E**, δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων, τὰ ὅποια καθωρίσαμεν διὰ τὰς σαρκοφάγους τῆς ομάδος V.

4. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, εἰς τὰ ἀττικά ἐργαστήρια τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ὀφείλεται ἡ δημιουργία ἰδιομόρφου μαρμαρίνης σαρκοφάγου διακρινομένης μορφολογικῶς: α) εἰς τὸν τύπον τῆς νασοχήμου λάρνακος μετ' ἀετοειδοῦς καλύμματος διατηροῦντος παραδεδομένην μορφήν κλασσικῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἦσαν ἐν χρήσει κυρίως εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀλλ' ἐργα ἑλλήνων καλλιτεχνῶν καὶ β) εἰς τὸν τύπον σαρκοφάγου ἐχούσης τὴν τεκτονικὴν διάρθρωσιν τῆς ἰδιομόρφου ἀττικῆς κλίνης, μὴ ἐξηρημένον ἀπὸ τὰς ἀναλόγους ῥωμαϊκὰς σαρκοφάγους, ἀλλὰ δημιουργηθέντα ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.

Τὰ χρονολογικὰ τεκμήρια ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀρχαιότερον ὅριον τῶν μετ' ἀναγλύφου ζωφόρου ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (-138 μ. Χ.). Διεπιστώθη, εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ἀναγλύφων καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων, αὐστηρὸς κλασσικισμὸς κατὰ τὴν πρώτην περιόδον περιλαμβάνουσαν καὶ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (-161 μ. Χ.).

Ἐκδηλον στροφὴν πρὸς τὰς ἑλληνιστικὰς συνθέσεις καὶ ὑποχώρησιν τοῦ κλασσικιστικοῦ πνεύματος παρατηροῦμεν ἀπὸ τῆς δευτέρας περιόδου (ὁμάς II, 160 - 190 μ. Χ.), ὅποτε ἐμφανίζονται νέαι τεχνοτροπικαὶ τάσεις. Τὸ ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα γίνεται μεγαλύτερον, ἀλλ' ἡ συντηρητικὴ τεχνικὴ τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων, χωρὶς νὰ ἀγνοῇ, ἀποφεύγει τὴν ἐμφανῆ χρῆσιν τοῦ τρυπάνου, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Διὰ τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν μνημείων κατεδείχθη, πλὴν τῆς συνεχοῦς τεχνοτροπικῆς ἐξελίξεως, καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδεομένη μεταβολὴ τῶν εἰκονογραφικῶν τύπων, ὡς συμβαίνει π. χ. εἰς τὴν παράστασιν τῆς θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου, ἀπὸ τῆς συνθέσεως τῆς ὑπ' ἀριθ. 25 σαρκοφάγου εἰς ἐκείνην τῆς ὑπ' ἀριθ. 74.

Σταθερὸν βῆμα πρὸς ἀνανέωσιν τῶν μορφῶν ἐπιτελοῦν οἱ τεχνῖται τῆς τρίτης περιόδου (ὁμάς III, 190 - 210 μ. Χ., αἱ ἀρχαιότεραι διονυσιακαὶ σαρκοφάγοι τῆς ομάδος IV). Ἰδιαιτέρη προτίμησις ἐκδηλοῦται πρὸς τὰς παραστάσεις ἀμαξονομαχίας καὶ ἄλλων μυθικῶν μαχῶν, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζει μίμησις προτύπων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Εἰς πρότυπα ἀνα

γλύφων ἢ ζωγραφικῶν ἔργων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ὀφείλονται ὡσαύτως τὰ εἰκονιζόμενα ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων τοπία καὶ αἱ προσωποποιήσεις. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐπομένην, ἀνήκουν αἱ μνημειωδέστεραι κατὰ τὰς διαστάσεις ἀττικάι σαρκοφάγοι. Εἰς τὰς πολυπροσώπους συνθέσεις τῶν παραστάσεων, τὰ ἀνάγλυφα καλύπτουν τὸ οὐδέτερον βάθος τῆς ἐπιφανείας τῶν σαρκοφάγων, ἐνῶ αἱ βαθεῖαι γλυφαὶ προκαλοῦν γραφικὰς ἀντιθέσεις φωτὸς καὶ σκιᾶς. Αἱ σαρκοφάγοι διατηροῦν εἰσέτι τὴν σαφῇ διάρθρωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν μὲ ἀρχιτεκτονικὰ κυμάτια. Ἡ τρίτη ὁμάς ἀποτελεῖ τὴν μεταβατικὴν βαθμίδα πρὸς τὰς σαρκοφάγους τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος.

Ἡ διονυσιακὴ σαρκοφάγος τῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀριθ. 153 καὶ αἱ σαρκοφάγοι τῆς ὁμάδος V ἀνήκουν εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα. Ἐπ' αὐτῶν τὰ γνωρίσματα τῆς τεχνοτροπίας τῶν μνημείων τῆς τρίτης περιόδου λαμβάνουν ἐντονώτερον χαρακτῆρα, ἐνῶ διὰ τῆς παρατακτικῆς παραστάσεως λίαν ἐκτύπων μορφῶν, ὅπως τῶν νέων ἀνδρῶν ἀκολούθων τοῦ Ἰππολύτου (ἀριθ. 196 - 211) καὶ τοῦ Ἀχιλλέως (ἀριθ. 160 - 171), τῶν ὁποίων ἡρώων ὁ μῦθος κατὰ προτίμησιν εἰκονίζεται, προσδίδεται εἰς τὰς σαρκοφάγους κατ' ἐξοχὴν μνημειακὴ ὄψις. Τὸν μνημειακὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἔχει καὶ ἡ σύνθεσις νέων εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ὡς τοῦ μύθου τοῦ Πέλοπος καὶ τοῦ Οἰνομάου (ἀριθ. 213) καὶ τῆς παραστάσεως θήρας μὲ κέντρον τὸν ἔφιππον θηρευτὴν (ἀριθ. 189, 191), ἥτις ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς παραστάσεως θήρας λέοντος ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν σαρκοφάγων, τῶν ὁποίων τὸ ἀρχαιότερον παράδειγμα ἔχομεν εἰς τὴν σαρκοφάγον Mattei I (220 μ. Χ.).

Εἰς τὴν σύνθεσιν ἀμαζονομαχίας καὶ ἄλλων μυθικῶν μαχῶν (ἀριθ. 172 - 187) ἐπικρατεῖ πάντοτε ἡ παράστασις ὡς τμήματος συνεχοῦς ζωφόρου, ἐνθα εἰκονίζεται ὁ ἀγὼν ἐν πλήρει ἀκμῇ. Μεμονωμένοι μορφαὶ καταγόμεναι ἐκ κλασσικῶν προτύπων τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος καὶ δὴ τῶν ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος (ὁ κεντρικὸς ἱππεὺς τῆς παραστάσεως θήρας, κένταυρος καὶ νέος σάτυρος τῆς ὑπ' ἀριθ. 153 σαρκοφάγου, *πίναξ 4*) ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μὲ ἔκδηλα βεβαίως, ὅπῃ ἀπόψεως τεχνικῆς, τὰ γνωρίσματα τῶν ὀψίμων χρόνων καὶ παρηλλαγμένοι συμφώνως πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἐποχῆς των. Τὰ γνωρίσματα ταῦτα τῆς ὀψίμου Τέχνης ἐκδηλοῦνται ἔτι ἐντονώτερον εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν φυτικῶν διακοσμητικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα πλαισιοῦν τὰς παραστάσεις, καταλαμβάνοντα τὴν θέσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κυματίων.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος διεκόπη ἡ δημιουργικὴ δραστηριότης τῶν ἀττικῶν ἐργαστηρίων. Ἡ διακοπὴ αὕτη ὀφείλεται

πιθανῶς εἰς ἱστορικοὺς λόγους, δηλ. εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἀλλαγὴν τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τῶν χωρῶν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, συνεπεία τῆς ὁποίας ἀνεστάλη ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἄλλων ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, εἰς τὰς ὁποίας ἐξήγοντο ἐντατικῶς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αἱ σαρκοφάγοι τῶν αἰτιατικῶν ἐργαστηρίων. Ταῦτα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιζήσουν μόνον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς.

Ἡ διακοπὴ δύναται νὰ τεθῇ εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Γαλλιηνόν (253-268 μ. Χ.) χρόνους¹, ὀλίγον δὲ ἀργότερον τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια σαρκοφάγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ

Διαρκούσης τῆς ἐκτυπώσεως τῆς παρούσης διατριβῆς ἐξεδόθη ἡ μονογραφία: ILSE KLEEMANN, *Der Satrapen - Sarkophag aus Sidon*, *Istanbuler Forschungen*, Band 20, Berlin 1958.

Ἐν σελ. 43 κ. ἐ. τοῦ συγγράμματος τούτου ἐξετάζονται λεπτομερῶς τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν προβλήματα τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἢ ὑπὸ ἐλληνικὴν ἐπίδρασιν σαρκοφάγων, περὶ τῶν ὁποίων ἀπλῆ μνηεὶα ἐγένετο ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω σ. 36-37. Εἰς τὰ ἐν σελ. 37, σημ. 1 ἀναγραφόμενα μνημεῖα δέον νὰ προστεθῶσι, διὰ τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον, σαρκοφάγοι ἐκ πηλοῦ τῶν Κλαζομενῶν, αἵτινες μιμοῦνται τὴν μορφήν ξυλίνου κιβωτίου μετ' ἀετώματος (KLEEMANN ἑ. ἀ. σ. 43-44, σημ. 174) καὶ ἡ ἐν Γενεύῃ σαρκοφάγος, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου τομέως τοῦ νεκροταφείου τῆς Κύμης τῆς Ν. Ἰταλίας (KLEEMANN, ἑ. ἀ. σ. 43, σημ. 171, πίν. 25 a - b).

¹ G. RODENWALDT, S. Lorenzo, *JdI.* 45, 1930, σ. 185. H. VON SCHÖNEBECK, *RM.* 51, 1936, σ. 329.

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ *

ΕΛΛΑΣ

Ἀθῆναι. 8, 26, 26α, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 41, 44, 45, 62, 63, 65, 66, 75, 76, 77, 80, 84, 90, 91, 127, 128, 131, 132, 133, 134, 139, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 199, 203, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 253, β1Α, β1C, β1Ε.
 Ἀττική. 74, 96, 130.
 Αἴγινα. 220.
 Βοιωτία. 161.
 Δελφοί. 72.
 Θεσπιαί. 7.
 Θεσσαλονίκη. 1, 19, 25β, 29, 40, 42α, 46(ι), 55, 60, 100, 113, 119, 153, 173, 189, 195, 198, 207.
 Θήβαι. 58, 205.
 Θήρα. 49, 120.
 Ἰθάκη. 228.
 Κέρκυρα. 110, 117, 163, 226.
 Κηφισιά. 15.
 Κορίνθος. 10, 61, 237, 238, 239.
 Κορώνη (Πεταλίδι). 176.
 Κρήτη. 39α, 54, 74α, 99, 186α, 254.
 Λακωνία. 129.
 Μακεδονία Κεντρική. 115.
 Νικόπολις. 52, 79, 188, 223, 224, 224α, 225.
 Παραμυθιά. 6.
 Πάρος. 14.
 Πάτραι. 2, 25, 35, 106.
 Πειραιεύς. 9, 104.
 Πελοπόννησος. 28.
 Ρόδος. 42, 202.
 Σαλαμίς. 158.
 Σαμοθράκη. 109, 111.

Σπάρτη. 4, 21, 22, 23, 24, 38, 47, 48, 51, 67, 69, 71, 78, 88, 89, 101, 140, 154, 159, 186, 240.
 Τεγέα. 57.
 Χαλκίς. 241.
 Ἑλλάς ἄνευ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ. 13 (νῆσος τοῦ Αἰγαίου) 97, 210.

ΔΑΛΜΑΤΙΑ

ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ

Ἀσπάλαθος. 137.
 Biskarjé. 185.
 Pola. 214.
 Salona. 190, 192.
 — Ἄνευ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ 156, 168, 174, 244.

ΑΦΡΙΚΗ

Βάρχη. 50, 200.
 Κυρήνη. 20, 116, 181, 184, 245α, 248, 249.
 Πτολεμαῖς (Tolmetta). 64, 245, 246, 247.

ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Ἀττάλεια. 167, 215.
 Ἐφεσος. 105, 107, 108, 114, 124, 157, 160, 201, 252.
 Κωνσταντινούπολις. 165.
 Ξάνθος. 112, 112α, 177.
 Πέργαμος. 135.
 Σμύρνη. 123.
 Τελμησσός. 122.
 — Ἄνευ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ 17, 25α, 86, 113α.

ΤΑΥΡΙΚΗ

Παντικάπαιον. 85.

* Οἱ ἀριθμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν Κατάλογον τῶν σαρκοφάγων σελ. 13 - 35.

ΣΥΡΙΑ
ΦΟΙΝΙΚΗ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ

Βηρυτός. 5, 31, 193.

Ίερουσαλήμ. 172.

Σιδών. 179, 194.

Τύρος. 16.

— *Ανευ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ.
82, 212, 242, 243.

ΙΤΑΛΙΑ

Ἀκράγας. 208.

Aquileia. 13α.

Atella. 11.

Brescia. 59.

Monastero. 73, 98.

Ostia. 87.

Praeneste. 3.

Ρήγιον (Καλαυρίας). 56.

Ρώμη. 12, 53, 95, 118, 126, 145, 146,
162, 164, 178, 180, 191, 217, 222,
250, β1 B.

Salerno. β1 D.

Σικελία. 27.

Τάρας. 94.

Τεργέστη. 121.

— *Ανευ ἀκριβοῦς προσδιορι-
σμοῦ. 169, 175, 183, 204, 209, 218,
221.

ΓΑΛΛΙΑ

La Gayole (Var). 57α.

Trinquetaille. 196.

ΙΣΠΑΝΙΑ

— 171.

Tarragona. 187, 211.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

ΕΛΛΑΣ		456	104
		—	26 α
Ἀθῆναι		—	230
Ἐθν. Μουσείον		—	231
Ἀρ. Εὐρ. 1147	K. 62	—	232
1148	203	Κεραμεικὸς	
1150 - 52	2	RIEMANN 79	236
1176	213	80	234
1179	176	81	235
1182	7	84	155
1185	45	85 a - b	37
1186	25	86	76
1457	9	87 - 92	77
1498	228	—	66
2018	41	Ἀκρόπολις	
2019	91	WALTER 373 - a	139
2021	127	374	75
2022	65	375	36
2023	8	377	143
2024	147	378	133
2025	148	379	132
2026	149	380 a - b	134
2027	150	385	233
2028	216	386 - 389	84
2029	151	461	219
2087	30	ASR II, 119	128
2414	90	124	131
2666	152	III 3, 453	33
2716	21	—	227
3580	229	Θησεῖον	
3672	63	—	39
ARS III 2, 154 ¹	199	—	44
π. Β III	96	—	253
III 3, 452, 560	32	Κηφισιά	
454	142	ASR II, 9.	15
458	220	Δελφοὶ	
461	34	ASR III 3, 433	72

<i>Ἐλευσίς</i>			—	224
—	74		—	225
<i>Ἡράκλειον (Κρήτης)</i>		<i>Πάρος</i>		
ASR III 2, πίν. B VI	99	ASR II,	22 ¹	14
—	39 α	<i>Πάτραι</i>		
<i>Ἀριθ. Εὐρ. 249</i>	74 α	<i>Ἀριθ. Εὐρ.</i>	81	106
<i>Θεσσαλονίκη</i>			88	35
<i>Ἀρ. Εὐρ. 1205</i>	40	<i>Ρόδος</i>		
1209	100	Cl. Rh. II, 1,		
1245	173	<i>ἄριθ.</i>	28	202
1246	113		35	42
1247	153	<i>Σπάρτη</i>		
—	25 β	TOD-WACE	<i>ἄρ.</i> 30	159
—	42 α		34	140
—	55		35	69
—	60		51 b	240
—	115		67	22
—	119		279	22
—	189		322 - 3	88
—	195		402	89
—	207		478 - 481	78
<i>Θήβαι</i>			498	71
ASR II, 50	161		499	186
—	58		538	48
—	205		541	51
<i>Θήρα</i>			652	154
—	49		4302	23
—	120	ASR II,	120	129
<i>Ἰωάννινα</i>			121	67
—	6		—	38
<i>Κέρκυρα</i>			—	47
<i>Ἀριθ. Εὐρ. 121</i>	226	(Μυστρά)		4
550	163	<i>Τεγέα</i>		
562 - 563	117	ASR II,	46	57
564	110			
<i>Κόρινθος</i>		ΑΓΓΛΙΑ		
Corinth IX, 238	237	<i>Λορδίνον, Βρειτανικὸν Μουσεῖον</i>		
239	238	<i>Ἀριθ. Εὐρ.</i>		
240	239	SMITH	957	112
241	10		2296	54
ASR II 2, 116	61		2303	179
<i>Νικόπολις</i>			2304	24
—	223		2329	112 α

Oxford, Ashmolean

ASR II, 42 105

III, 1, 36 17

Woburn Abbey

ASR II, 41 86

47 160

*Ince Blundell Hall*ASR III, 2, 154³ 191ΑΜΕΡΙΚΗ
(ΗΝΩΜΕΝΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ)*Βοστώνη*

— 145

Cambridge

— 118

ΑΥΣΤΡΙΑ

Βιέννη

'Αρ. Εύρ. 929 252

1509 174

ASR II, 130 122

ΑΦΡΙΚΗ

Bengasi

— 50

— 64

— 200

Κυρήνη

— 181

— 184

— 245 α

— 248

— 249

ΒΕΛΓΙΟΝ

*Βρυξέλλαι*ASR III 3, 433¹ 25 α

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Σόφια

'Αρ. Εύρ. 3540 244

ΓΑΛΛΙΑ

Παρίσιοι (Λουβρον)

MA 17 144

592 209

853 62

MA 1663 198

1784 20

1785 116

2119 19

2514 81

MA 3209 194

3212 212

ASR II, 26 164

III 3, 448 217

Arles

ASR III 2, 160 196

Avignon

ASR III 2, 175 206

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Βερολινον

'Αρ. Εύρ. 1454 43

— 83

Gotha — 210

ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

*'Ασπάλαθος*ASR III 1, 131¹ 137

III 2, 220 190

Knin

— 156

— 185

Pola

— 214

Zadar

— 168

ΔΑΝΙΑ

*Κοπεγχάγη, Ny Carlsberg**Glyptotek*

ASR II, 24 12

— 82

ΙΣΠΑΝΙΑ

<i>Μαδρίτη</i>		
ASR II, 62	171	
—	187	
<i>Tarragona</i>		
Ἀρ. Εὐρ. 15. 482	211	

ΙΣΡΑΗΛ

<i>Ἱερουσαλήμ</i>		
—	172	

ΙΤΑΛΙΑ

<i>Ρώμη, Βατικανόν</i>		
KASCHNITZ - WEINBERG		
3495	222	
<i>Μουσείον Καπιτωλίου</i>		
JONES ἄρ. 10a	146	
ASR II, 25	162	
<i>Μουσείον Λατερανοῦ</i>		
BENNDORF - SCHÖNE		
58	250	
384	141	
<i>Villa Albani</i>		
ASR II, 72	70	
<i>Vigna Guidi</i>		
ASR II, 127	126	
<i>S. Maria sopra Minerva</i>		
ASR III 1, 98	53	
<i>Μουσείον Κατακομβῶν</i>		
<i>Πραιτεξιάτου</i>		
—	178	
<i>Ἀκράγας</i>		
ASR III 2, 152	208	
<i>Aquileia</i>		
Brusin ἄρ. 32	197	
34	183	
ASR III 1, 241	73	
III 2, πίν. B IV	97	
III 2, πίν. B V	98	
—	13 α	
<i>Brescia</i>		
ASR III 2, σελ. 361	59	

Catania

ASR III 2, 217	27
<i>Νεάπολις</i>	
ASR II, 22	11
II, 71	18
<i>Ostia</i>	
—	87
<i>Palestrina</i>	
Ἀρ. Εὐρ. 23	3
<i>Τάρας</i>	
ASR III 2, πίν. A I	94
<i>Τεργέστη</i>	
ASR II, 129	121
III 3, 146 ¹	113 α
III 3, 455	103
III 3, 457	136
<i>Βενετία</i>	
ASR III 2, πίν. B II	95
II, 126	125

ΛΙΒΑΝΟΣ

<i>Βηρυτός</i>	
Ἀρ. Εὐρ. 428	243
469	193
—	16
—	242

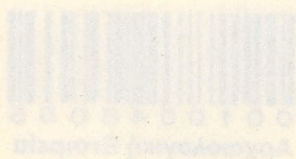
ΟΥΓΓΑΡΙΑ

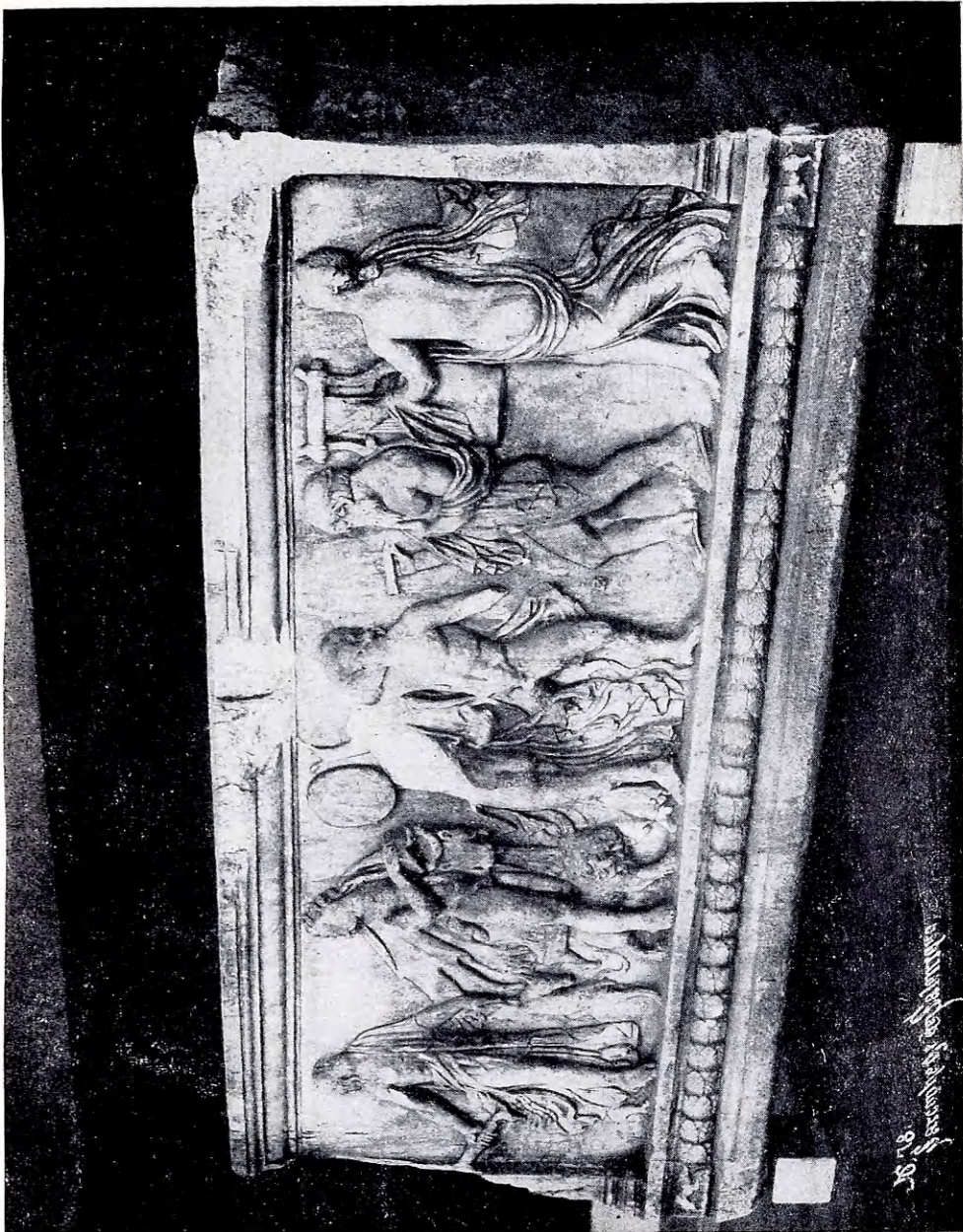
<i>Βουδαπέστη</i>	
—	192

ΡΩΣΙΑ

<i>Leningrad</i>	
ASR II, 20	13
II, 21	85
II, σ. 131	175
III 2, 154	204
III 2, πίν. B VIII	102
<i>Ὁδησσός</i>	
ASR III 3, 131 ¹	123

ΤΟΥΡΚΙΑ		1173	111
		1313	165
Κωνσταντινούπολις		1354	188
MENDEL,		—	182
ἀριθ.	15	68	Ἀττάλεια
	16	46	ASR II, 54
	21	29	—
	22	31	Ἔφεσος
	25	170	Ἀριθ. Εὐρ. 157
	32	1	201
	33	5	—
	37	138	—
	38	92	Σμύρνη
	136	93	—
	1172	109	107

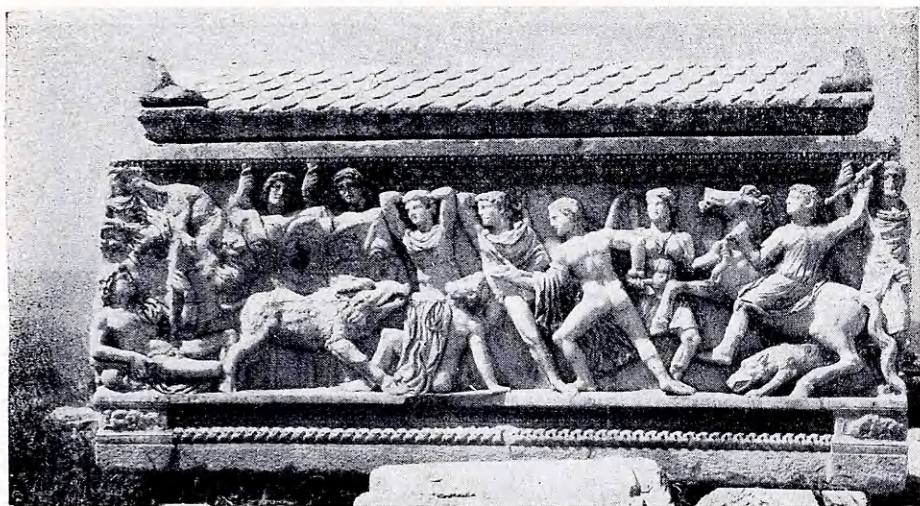

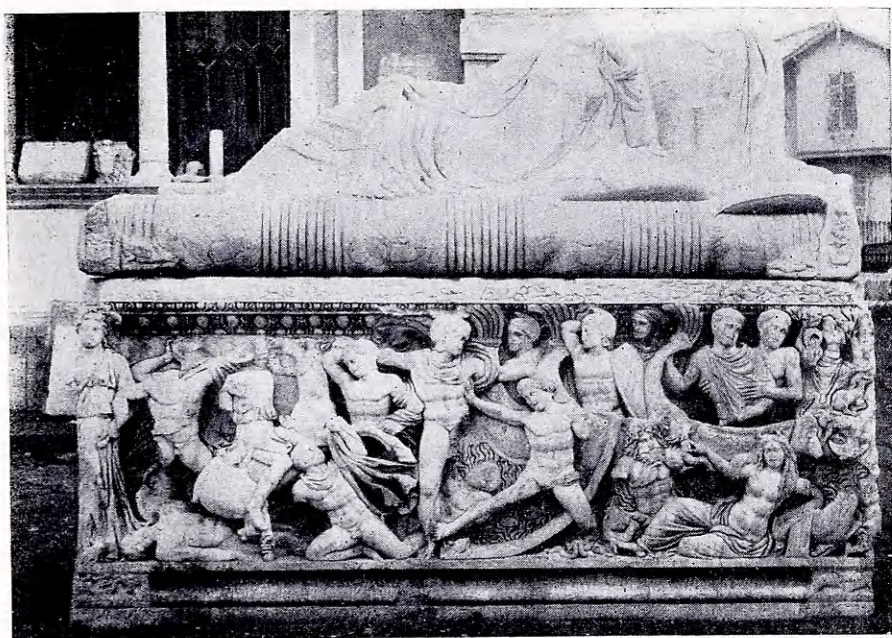
Σαρχογράφος ἀρ. 1. Μουσείον Κωνσταντινουπόλεως ἀρ. 366.

Σαρκοφάγος ἀριθ. 54. Βρετανικὸν Μουσεῖον ἀριθ. 2296.

α. Σαρκοφάγος ἀριθ. 74. Μουσείον Ἐλευσίνος.

β. Σαρκοφάγος ἀριθ. 113. Μουσείον Θεσσαλονίκης ἀριθ. 1246.

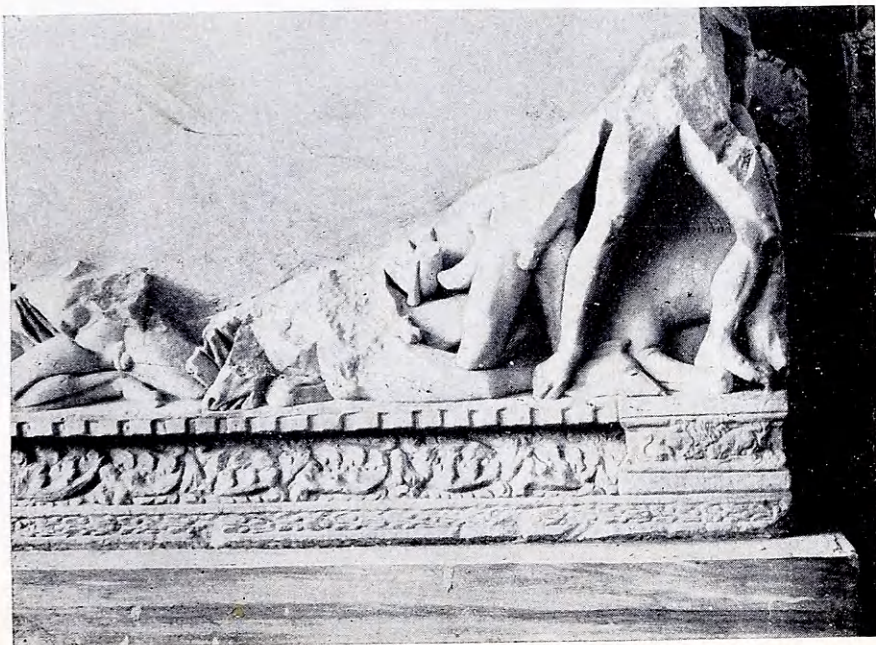
α. Σαρκοφάγος ἀριθ. 153 (ὄψις Α). Μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἀριθ. 1247.

β. Σαρκοφάγος ἀριθ. 153 (ὄψις Δ). Μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἀριθ. 1247.

α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου ἀριθ. 189. Μουσείον Θεσσαλονίκης.

β. Σαρκοφάγος ἀριθ. 176 (ὄψις Α). Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσείον Ἀθηνῶν ἀριθ. 1179.

Σαρκοφάγος ἀριθ. 213. Ἑθνικὸν Ἀρχαιολ. Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀριθ. 1176.